

Rijksoverheid

Handreiking voor de gebiedsprogramma's NPLG

Versie februari 2024

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Vormvereisten voor de gebiedsprogramma's	8
3	Inhoudelijke vereisten: De uitwerking van doelen en structurerende keuzes in het gebiedsprogramma	11
3.1	NPLG-doelen	11
3.2	Inhoudelijke vereisten gebiedsprogramma Q3 2024	13
3.3	Toekomstige beleidsontwikkelingen	30
4	Onderbouwing van keuzes en maatregelen	33
4.1	Maatregelen en maatregelpakketten	33
4.2	Onderbouwing van globale keuzes en maatregelen	34
4.3	Financiële onderbouwing	37
5	Organisatie, wijze van vaststelling, samenhang en andere programma's	39
5.1	Ontwikkeling van het gebiedsprogramma	39
5.2	Wijze van vaststelling	40
5.3	Samenhang	41
	Bijlagen	48
	Bijlage 1: Overzicht van doelen met een verdeling per provincie	49
	Bijlage 2: Samenhang tussen landschappen	61
	Bijlage 3: Instrumenten, handelingen en maatregelen	67
	Bijlage 4: Monitoring	68
	Bijlage 5: Concretisering Groenblauwe-dooradering	69
	Bijlage 6: Concretisering klimaatopgave Natte Natuur	75
	Bijlage 7: Koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems	77
	Bijlage 8: Toelichting doelen natuur: stikstof	79
	Bijlage 9: Verantwoordelijkheden stikstofreductie	80
	Bijlage 10: Afwegingskader zorgvuldig omgaan met landbouwgrond	81
	Bijlage 11: Overzicht beleid implementatie derogatiebeschikking 2022 – 2025	86
	Bijlage 12: Overwegingen in verband met grootschalig herstel beekdalen op zandgronden in relatie tot het realiseren van de doelen voor de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn	94
	Bijlage 13: Onderbouwing maatregelen en effecten	98
	Bijlage 14: Meekoppelen van andere opgaven	101
	Bijlage 15: Mogelijke functiecombinaties energie	108
	Bijlage 16: Overzicht van gebruikte afkortingen in document	111

1 Inleiding

Voor u ligt de nieuwe versie (februari 2024) van de Handreiking gebiedsprogramma's Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG), hierna simpelweg handreiking. Deze versie van de handreiking is een operationele aanvulling op het Ontwerp-NPLG, en geeft de stand van zaken rond de uitwerking van de doelen, de structurerende keuzes en aanpak weer. De handreiking vormt samen met het Ontwerp-NPLG de basis voor het bijstellen van de provinciale gebiedsprogramma's in het derde kwartaal van 2024.

Provincies zijn als gebiedsregisseur binnen het NPLG eindverantwoordelijk voor het opstellen van gebiedsprogramma's¹, en hebben in de zomer van 2023 gegevens aangeleverd in het kader van het Programma stikstofreductie en natuurverbetering. Dit is onderdeel van het gebiedsprogramma, waardoor er sprake is van één werkproces en één product.

De handreiking van maart 2023 was gebaseerd op het Ontwikkeldocument NPLG (november 2022)². Nu het Ontwerp NPLG gepubliceerd is, was de handreiking op onderdelen niet meer actueel voor het opstellen van de gebiedsprogramma's voor het derde kwartaal van 2024. De actualisatie van de huidige handreiking heeft zich gericht op vier onderdelen:

1. in lijn brengen met het Ontwerp-NPLG
2. uitwerken van vereisten voor de VHR-opgave, de structurerende keuze *zorgvuldig omgaan met areaal landbouwgrond* en het committeren aan regionale doelen die nieuwe onderdelen vormen van het Ontwerp-NPLG
3. verwerken van lessen van provincies en Rijk bij het opstellen van de gebiedsprogramma's van 1 juli 2023
4. enkele additionele suggesties voor het ontwikkelen van gebiedsprogramma's in hoofdstuk 5.

Het Rijk vraagt provincies in de periode van 15 augustus t/m 30 september 2024 volgende versies van hun provinciale gebiedsprogramma's in te dienen (hierna Q3 2024). Deze handreiking is door de Minister voor Natuur en Stikstof vrijgegeven om de provinciale gebiedsprogramma's NPLG te ondersteunen. De handreiking geeft provincies de minimale vereisten – voor inhoud en aanpak – waaraan de gebiedsprogramma's dienen te voldoen (hoofdstuk 2, 3 en 4). Ook geeft de handreiking suggesties die provincies kunnen gebruiken bij het opstellen van de gebiedsprogramma's (hoofdstuk 5). Aan waterschappen, gemeenten en andere gebiedspartijen – zoals agrarische ondernemers en maatschappelijke stakeholders – biedt de handreiking inzicht.

¹ Dit geeft ook invulling aan de motie van Boswijk, Van Campen en Grinwis (kamerstuk 33576-311): verzoekt de regering de provincies de regie te laten nemen in hoe het stikstofbeleid en het budget ingezet worden voor investeringen in innovatie en verplaatsen en opkoop van bedrijven. Mits alle provincies samen komen tot een 50% stikstofreductie in 2030 en realisatie van de opgaven op het gebied van water en klimaat.

² Zie: [Ontwikkeldocument NPLG](#)

Wat voorafging en reden voor actualisatie handreiking

Het Rijk heeft sinds de Startnotitie NPLG van juni 2022³ gewerkt aan de ontwikkeling van het NPLG. Gelijktijdig hebben provincies gewerkt aan de ontwikkeling van provinciale gebiedsprogramma's voor 1 juli 2023 op basis van de handreiking en het Ontwikkeldocument NPLG.

In november 2022 is gelijktijdig met het Ontwikkeldocument NPLG de eerste versie van de handreiking gebiedsprogramma's uitgebracht. Deze handreiking is getoetst door de Ecologische Autoriteit (EA) en feedback van provincies op deze eerste versie is verwerkt. Dit heeft geresulteerd in een geactualiseerde handreiking (versie maart 2023). Deze versie van maart 2023 en het ontwikkeldocument vormden de kaders voor gebiedsprogramma's van 1 juli 2023 en de inhoudelijke basis voor de integrale beoordeling van gebiedsprogramma's. In juli 2023 hebben provincies een eerste versie van de gebiedsprogramma's ingediend. Het Rijk heeft deze gebiedsprogramma's vervolgens van een advies voorzien. Het resultaat was een ambtelijk tussentijds beeld, met bevindingen uit de integrale beoordeling van de gebiedsprogramma's. Dit is op 24 oktober 2023 via een brief⁴ gedeeld met de provincies. Ook verschijnen er nog adviezen op de gebiedsprogramma's van de Ecologische Autoriteit (EA) en een consortium van kennisinstellingen, en een advies op de eerste maatregelpakketten vanuit WEcR. Ondertussen werken provincies aan de doorontwikkeling van gebiedsprogramma's. Provincies zijn gevraagd om in de periode van 15 augustus t/m 30 september 2024 een nieuwe versie van het gebiedsprogramma in te dienen op basis van deze doorontwikkeling en bijstelling. Het Rijk heeft verder gewerkt aan de doorontwikkeling van het NPLG. In december 2023 is het Ontwerp-NPLG vrijgegeven door de Ministerraad en ter inzage gelegd op 16 januari 2024.

Doel gebiedsprogramma

Het provinciale gebiedsprogramma geeft op hoofdlijnen een gebiedsgerichte uitwerking van de NPLG-doelen zoals opgenomen in hoofdstuk 2 van het ontwerp-NPLG. De overzichtstabel uit het NPLG is ook in deze handreiking opgenomen (paragraaf 3.1). Daarnaast zijn in Bijlage 1 van deze handreiking de regionaal verdeelde doelen ook per provincie weergegeven. Provincies maken bij de uitwerking gebruik van een aantal analyses en van de relevante structurerende keuzes uit hoofdstuk 3 van het Ontwerp-NPLG. De provinciale gebiedsprogramma's geven via uitwerking van globale keuzes en voor urgente gebieden ook via maatregelen invulling aan deze doelen.

Status en vaststelling

Het gebiedsprogramma als geheel is een programma onder de Omgevingswet. Het dient daarom een omschrijving te bevatten van doelen en middelen én een verantwoording over de wijze van participatie. Gedeputeerde Staten (GS) kunnen het gebiedsprogramma vaststellen via de reguliere voorbereidingsprocedure, tenzij voor een planMER wordt gekozen. Het betrekken van Provinciale Staten door GS is gewenst en zal in de praktijk veelal voor de hand liggen. Een programma is zelfbindend. Voor een doorwerking naar andere bestuursorganen of naar burgers en bedrijven is vervolgbesluitvorming nodig.

Adaptief en iteratief programmeren

De ontwikkeling van gebiedsprogramma's is een adaptief proces, met aanpassing aan veranderende contexten, inbreng en ontwikkeling van nieuwe kennis en voortdurend leren en optimaliseren van proces en inhoud (zie hoofdstuk 4 van het Ontwerp NPLG). Door dit iteratieve karakter is een lerende aanpak essentieel. Bij het opstellen van het gebiedsprogramma verdient systematisch leren door het actief ophalen van nieuwe

³ Zie: [Startnotitie NPLG](#)

⁴ Zie: [Kamerbrief voortgang provinciale gebiedsprogramma's en eerste maatregelpakketten](#)

inzichten en ervaringen – uit het veld en uit onderzoek –, reflectie, evaluatie en aanpassing veel aandacht. In paragraaf 5.1 staat beschreven hoe het Rijk het leren tussen Rijk en regio, tussen en in gebieden en binnen het Rijk versterkt en ondersteunt.

Een onderdeel van het iteratieve proces is dat gebiedsprogramma's en het NPLG parallel worden ontwikkeld. Ook komt er kennis en informatie vanuit het Rijk én vanuit provincies tijdens het proces. Daarnaast is er generiek beleid in ontwikkeling. Dat beleid heeft consequenties voor het doelbereik. Dit vraagt een interactief en adaptief ontwerpproces met een aantal consolidatiemomenten. Dit is maar deels te overzien. Toch zijn hierover afspraken rond de gebiedsprogramma's te maken.

Vormgeven proces en interbestuurlijk samenwerken

De provincies zijn als gebiedsregisseur het eerste aan zet om vorm en inhoud te geven aan de processen die bijdragen aan de totstandkoming en uitvoering van het gebiedsprogramma. Provincies geven dit proces naar eigen inzicht vorm met gebiedspartijen, waaronder burgers, agrarisch ondernemers, maatschappelijke organisaties, gemeenten en waterschappen, terrein beherende organisaties en Rijkspartners (zoals IenW, BZK, EZK en Defensie). Ook betrekken zij medeoverheden bij de besluitvorming conform artikel 2.2. van de Omgevingswet.

Voor de samenwerking met de medeoverheden gelden de NOVI-uitgangsprincipes voor de interbestuurlijke samenwerking, de afspraken in het kader van werken als één overheid en het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland (IBP VP). De kern is dat overheden gezamenlijk werken aan de transitieopgaven in het landelijk gebied: vanuit ieder een eigen rol en verantwoordelijkheid en tegelijkertijd vanuit het besef dat zij elkaar nodig hebben. Bestuurlijke borging van het gebiedsprogramma is daarom van groot belang. Provincie, Rijk en andere betrokken gebiedspartners spreken af wie wat doet bij het nemen van maatregelen. Er wordt gewerkt aan de mogelijkheid om met wederkerige uitvoeringsafspraken het commitment - en afspraken voor uitvoering tussen verschillende partijen - langjarig te borgen.

Kaders voor gebiedsprocessen

De gebiedsprocessen vormen een belangrijke schakel in het NPLG om te komen tot een maatwerkpaak die zoveel mogelijk gedragen wordt in de gebieden. Provincies maken zelf keuzes over de inzet van gebiedsprocessen. Voor gebieden met beperkte opgaven kan inzet van subsidie-instrumenten en decentrale regelgeving voldoende zijn. Voor gebieden met complexe opgaven zijn grondtransacties en fysieke maatregelen nodig. Een gebiedsproces is dan de manier om die puzzel te leggen. Het is daarbij cruciaal dat gebiedsprocessen door de provincie worden voorzien van heldere kaders en een planning om binnen een gestelde termijn tot uitwerking van maatregelen te komen. De globale keuzes uit de gebiedsprogramma's vormen hier een belangrijk aanknopingspunt voor. Veelal zullen gebiedsprocessen binnen kleinere gebieden plaatsvinden. Wanneer specifieke globale keuzes op een hoger abstractieniveau gemaakt zijn, zal het zinvol zijn deze door te vertalen naar het niveau waarop het gebiedsproces plaatsvindt. Als onderdeel hiervan kan het nuttig zijn om concrete emissiereductie- of hectareopgaven mee te geven aan gebiedsprocessen.

Doorontwikkeling gebiedsprogramma's

Aan provincies is gevraagd om in Q3 2024 een bijgestelde versie van hun gebiedsprogramma aan te leveren waarbij volstaan kan worden met een door GS vastgesteld concept of een gepubliceerd ontwerp. Deze versie zal door het Rijk integraal worden beoordeeld aan de hand van de vereisten in hoofdstuk 2, 3 en 4 van deze handreiking. Na de integrale beoordeling wordt provincies gevraagd het gebiedsprogramma vast- of bij te stellen, met een mogelijke doorloop tot uiterlijk Q3 2025.

Tussen de ontwikkeling van het gebiedsprogramma (gericht op een samenhangende aanpak van de opgaven) en stappen zetten met de uitvoering van maatregelpakketten zit een balans. Na een positieve beoordeling of een gedeeltelijk positieve beoordeling kan een provincie een rijksbijdrage aanvragen voor de maatregelpakketten. Zo borgen we de samenhangende aanpak waarin we meerdere doelen met verschillende tijdspaden realiseren. Tegelijk is het van groot belang om nu stappen te zetten met de uitvoering van maatregelen. Er liggen urgente opgaven met een korte tijdshorizon, die vragen om spoedige uitwerking naar maatregelniveau (voorkomen van verslechtering van Natura2000-leefgebieden, tussendoel stikstof 2025, 7e actieprogramma Nitraat en de KRW-doelen voor grond- en oppervlaktewater).

Op basis van de ervaringen met de eerste ronde gebiedsprogramma's ligt hier een fors dilemma. Vanuit provincies klinkt de roep om als Rijk realistisch en helder te zijn over de uitwerking die gevraagd wordt voor Q3 2024. Ook in het licht van keuzes die nog door het rijk moeten worden gemaakt door een nieuw kabinet. Het is daarbij niet ondenkbaar dat er ook in Q3 2024 provinciale gebiedsprogramma's liggen die niet aan alle minimale vereisten voldoen. De ene provincie zal mogelijk verder zijn dan de andere waarbij ook het ene onderdeel van een gebiedsprogramma verder zal zijn uitgewerkt dan andere onderdelen. Hoewel niet voor elk onderdeel van het programma gebiedsprocessen nodig zijn, zullen die voor gebieden met grote opgaven zeker aan de orde zijn. Vooral om globale keuzes te vertalen naar concrete maatregelen en ruimtelijke keuzes op een kleiner schaalniveau. Het is een gegeven dat gebiedsprocessen dan ook doorlooptijd vergen.

Het steeds opnieuw organiseren van indienen en beoordelen van nieuwe versies van gebiedsprogramma's brengt daarbij ook het risico met zich mee dat de energie teveel wordt gericht op het maken van plannen en te weinig op de uitvoering van noodzakelijke maatregelen. Zo komt de gewenste beweging niet van de grond. De vereisten uit de handreiking vormen een heldere maatstaf voor de beoordeling van gebiedsprogramma's en bieden focus om naar uitvoering toe te werken. Het is zaak de transitie op de korte termijn in gang te zetten, en ondertussen ook zaken verder uit te kunnen werken. Dat vraagt om een andere balans tussen samenhang en zekerheid aan de voorkant en starten met de uitvoering aan de andere kant. Hiervoor is in de beoordeling van de gebiedsprogramma's dan ook meer flexibiliteit gewenst.

De huidige aanpak met handreiking, gebiedsprogramma's en maatregelpakketten biedt hiervoor al een goede basis. De vorige handreiking gebiedsprogramma's (maart 2023) biedt zowel de mogelijkheid voor een positieve beoordeling alsmede een gedeeltelijk positieve beoordeling van het gebiedsprogramma voorafgaand aan een aanvraag voor middelen. Daarnaast maakt de handreiking onderscheid tussen verschillende detailniveaus van uitwerking per deelonderwerp, te weten analyses, globale keuzes en maatregelen. Na het vaststellen van een gebiedsprogramma bestaat de mogelijkheid om globale keuzes nader uit te werken via maatregelpakketten in plaats van in het gebiedsprogramma zelf⁵. Langs deze lijn kunnen ook de resultaten van gebiedsprocessen worden meegenomen.

De precieze uitwerking hiervan vraagt om afstemming tussen Rijk en provincies. Deze handreiking verschijnt begin februari 2024. In de periode na het verschijnen daarvan wordt door rijk en provincies gezamenlijk verkend hoe meer flexibiliteit in de aanpak geboden kan worden. De uitkomsten van deze verkenning worden in het BO van 28 maart geagendeerd.

⁵ Zie: Sectie 4.1 van deze handreiking en *Spelregels Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied*, sectie 2.4

Voor het NPLG:

- Het Ontwerp-NPLG ligt van 16 januari 2024 tot 26 februari 2024 ter inzage. Zienswijzen, een nieuw kabinet en parlementaire behandeling kunnen zorgen voor bijstelling van het NPLG zoals vastgesteld door de minister voor Natuur en Stikstof in overeenstemming met de minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en de minister van Infrastructuur en Waterstaat.
- Het Ontwerp-NPLG wordt na verwerking van de zienswijzen, en eventuele bijstellingen als gevolg van de gedachtewisseling met het parlement definitief vastgesteld als programma.
- Het NPLG volgt een vierjarige cyclus. Het Rijk zet in op het gelijktijdig publiceren van een nieuwe versie van het NPLG en een nieuwe versie van de handreiking.
- Medeoverheden worden vroegtijdig meegenomen en geconsulteerd door het Rijk bij de actualisatie van het NPLG en de handreiking gebiedsprogramma's.

Leeswijzer

De handreiking gebiedsprogramma's is als volgt opgebouwd:

- Hoofdstuk 2 bevat *vormvereisten*; de minimale elementen waaruit het gebiedsprogramma moet zijn opgebouwd.
- Hoofdstuk 3 bevat de *inhoudelijke vereisten* voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024. Paragraaf 3.2 gaat specifiek in op de minimale inhoud van het gebiedsprogramma. Ook bevat dit hoofdstuk een eerste overzicht van de inhoudelijke vereisten voor de doorontwikkeling van de gebiedsprogramma's na Q3 2024 (3.3).
- Hoofdstuk 4 bevat een overzicht van de verwachte inhoudelijke en financiële onderbouwing van globale keuzes en maatregelen.
- Hoofdstuk 5 bevat geen vereisten, maar suggesties voor de totstandkoming van de gebiedsprogramma's.

De vereisten in hoofdstukken 2, 3 en 4 vormen gezamenlijk de vereisten voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024. De handreiking gebiedsprogramma's vormt daarmee de inhoudelijke basis voor beoordeling van de gebiedsprogramma's.

2 Vormvereisten voor de gebiedsprogramma's

Dit hoofdstuk bevat de vereisten die het Rijk stelt aan de vorm van het gebiedsprogramma. Het gaat daarbij om onderdelen die het gebiedsprogramma dient te bevatten en om eigenschappen van het programma, zoals criteria voor de scope en structuur en de relatie met vervolgbesluitvorming.

(vereiste 1) **Uitwerking van doelen en structurerende keuzes** - De uitwerking van doelen en structurerende keuzes vormt de kern van het gebiedsprogramma. Hoofdstuk 3 en de daarbij behorende bijlagen bevatten de inhoudelijke vereisten voor de uitwerking van doelen en structurerende keuzes voor de komende versie van de gebiedsprogramma's.

Daarbij stelt het NPLG nationale doelen en een regionale verdeling van doelen per provincie. Door het vaststellen van een provinciaal programma committeren provincies zich aan het realiseren van de regionale doelen. De regionale verdeling per doel en de taken en bevoegdheden bij het realiseren van deze doelen is beschreven in het Ontwerp-NPLG. Om de regionale doelen eenduidig terug te laten komen in de PPLG's nemen provincies de provinciale tabel uit bijlage 1 op in het gebiedsprogramma's. De hierin beschreven doelen zijn conform de beschrijving uit het Ontwerp-NPLG.

(vereiste 2) **Samenhang** - Het gebiedsprogramma is in ieder geval gericht op het in samenhang bereiken van de in paragraaf 3.1 genoemde doelen ter realisatie van internationale verplichtingen. In het gebiedsprogramma wordt bij het maken van keuzes en de selectie van maatregelen in samenhang naar de relevante opgaven in het gebied gekeken (zie ook paragraaf 3.1). Daarnaast kunnen provincies ervoor kiezen om in het gebiedsprogramma ook koppelingen te maken met andere opgaven (zie paragraaf 5.3). Het in samenhang werken aan de gestelde doelen biedt daarbij veel kansen om de maatregelen met ruimtelijke kwaliteit uit te voeren. Bijlage 2 bevat visualisaties van hoe samenhang er op gebiedsniveau kan uitzien, uitgewerkt naar landschapstype.

(vereiste 3) **Reikwijdte** - Het gebiedsprogramma omvat het gehele landelijk gebied in Nederland (Caribisch Nederland uitgesloten), gedefinieerd als de contramala van het stedelijk gebied. Het begrip stedelijk gebied is vastgelegd in het Besluit kwaliteit leefomgeving⁶. Eveneens uitgesloten van deze geografische scope zijn de grote wateren: de Noordzee, Waddenzee, IJsselmeer/Markermeer, Grote Rivieren en Zuidwestelijke Delta. De mate waarin maatregelen in het landelijk gebied noodzakelijk zijn, zal sterk variëren per gebied.

(vereiste 4) **Indeling van het programma** - Het gebiedsprogramma bevat een algemeen deel, een gebiedsgericht deel en een deel dat gaat over financiën, risico's en randvoorwaarden. Het gebiedsprogramma geeft inzicht in de voorstellen voor uitvoering van maatregelpakketten om zo de doelen te kunnen realiseren.

⁶ Stedelijk gebied: op grond van een omgevingsplan of een omgevingsvergunning voor een buitenplanse omgevingsplanactiviteit toegelaten stedenbouwkundig samenstel van bebouwing voor wonen, dienstverlening, bedrijvigheid, detailhandel en horeca en de daarbij behorende openbare of sociaal-culturele voorzieningen en infrastructuur, met uitzondering van stedelijk groen aan de rand van die bebouwing en lintbebouwing langs wegen, waterwegen of waterkeringen (Besluit kwaliteit leefomgeving, bijlage I, Begripsbepalingen).

(vereiste 5) **Deelgebieden** - Per provincie wordt één gebiedsprogramma opgesteld: een Provinciaal Programma Landelijk Gebied (PPLG). Het PPLG bevat een ruimtelijke verdeling van de opgaven en maatregelen die concreet zijn uitgewerkt in deelgebieden.

Het is aan de provincie om deze indeling in deelgebieden te maken. Voor de indeling van deelgebieden kan gebruik gemaakt worden van de natuurlijke kenmerken en culturele identiteit van gebieden en van voorkomende landschapstypen, zoals beekdalen en veenweidegebieden. Ook de Natura 2000-gebieden en lopende gebiedsprocessen – zoals organisaties van nationale parken, regionale veenweidestrategieën en Kaderrichtlijn Water (KRW)-deelstroomgebieden – worden betrokken bij de vormgeving van de keuzes rond de gebiedsindeling. De voor het landelijk gebied relevante NOVEX-gebieden de Peel, Zuid-Limburg en het Groene Hart komen op een herkenbare manier terug in het programma, bijvoorbeeld in de vorm van een deelgebied voor de betreffende provincies. De Veluwe komt als herkenbaar deelgebied terug in het gebiedsprogramma van Gelderland. De provincie Gelderland heeft voor de Veluwe samen met 21 betrokken gemeenten en het waterschap Vallei en Veluwe en het Rijk een bestuurlijk arrangement opgesteld.

(vereiste 6) **Schakel met vervolgbesluitvorming** - Het gebiedsprogramma vormt de schakel tussen de NPLG-doelen en structurerende keuzes aan de ene kant en vervolgbesluitvorming (bestuursrechtelijk, privaatrechtelijk en feitelijke handelingen) aan de andere kant. In het gebiedsprogramma wordt daarom aangegeven welke vervolgstappen er concreet nodig zijn om daadwerkelijk tot uitvoering te kunnen komen, welke partijen daarbij betrokken zijn (onder meer waterschappen en gemeenten) en welke planning daarbij hoort. Dat kan gaan om een doorontwikkeling van het gebiedsprogramma, maar de kern ligt bij de uitwerking van de vervolgbesluitvorming daarna. De provincies borgen de vervolgstappen zowel qua uitvoering als qua werking in hun gebiedsprogramma. Voorbeelden hiervan zijn de actualisering van de beheerplannen voor Natura 2000-gebieden of wijzigingen in de omgevingsverordening. Zie bijlage 3 voor een uitgebreider overzicht van mogelijke vervolgbesluiten en maatregelen.

(vereiste 7) **Sociaaleconomische impactanalyse** - Het gebiedsprogramma bevat een sociaaleconomische impactanalyse (SEIA), die de verwachte sociaaleconomische effecten beschrijft van maatregelen uit de gebiedsprogramma's. De analyse gaat in op de brede welvaartseffecten van het gebiedsprogramma, waaronder ook de agro-economische effecten. Zie hoofdstuk 3 voor verdere uitwerking van deze vereiste.

(vereiste 8) **Monitoring** - De provincies zijn met de gebiedspartijen en medeoverheden (waterschappen en gemeentes) verantwoordelijk voor het verzamelen en beschikbaar stellen van de gegevens die nodig zijn om de voortgang, resultaten en effecten (doelbereik en neveneffecten) van de maatregelen van het gebiedsprogramma te kunnen volgen en bij te sturen.

In het gebiedsprogramma van Q3 2024 wordt een (beknopte) beschrijving gegeven van de beleidstheorie en de geplande monitorings- en evaluatieactiviteiten – mede gebaseerd op de huidige monitoringsstelsels – met relatie tot het NPLG. Daarbij wordt ingegaan op wat er al beschikbaar is onder de huidige stelsels en welke monitoring nog ontbreekt. Voor latere versies van het gebiedsprogramma is het belangrijk dat de optelbaarheid en vergelijkbaarheid van gebiedsprogramma's wordt geborgd.

Daarnaast geldt dat de werking van de verantwoordelijkheid voor het verzamelen en beschikbaar stellen van gegevens in het gebiedsprogramma plaats kan vinden na de Q3 2024-versie. Dit vraagt ook afstemming tussen Rijk, provincies en waterbeheerders (zie ook bijlage 4). Hierbij wordt in eerste instantie uitgegaan van de huidige verantwoordelijkheden van provincies en waterbeheerders in de bestaande

monitoringsstelsels voor a) de omgevingswaarden voor stikstofreductie (Omgevingswet), b) de KRW, c) de Monitor Klimaatbeleid en de Klimaat en Energieverkenning (KEV), en d) het Natuurpact en Uitvoeringsprogramma Natuur, inclusief de actualisatie en uitbreiding van natuurmonitoring die in opdracht van Programma Natuur wordt ontwikkeld (Verbeterprogramma VHR-monitoring).

(vereiste 9) **Participatie** - Participatie is een belangrijke pijler onder de Omgevingswet. In het gebiedsprogramma wordt uitgelegd hoe het participatieproces rondom de totstandkoming van de gebiedsprogramma's is ingericht (zie ook hoofdstuk 5.1). Het is van belang dat alle relevante gebiedspartijen deel kunnen nemen aan de gebiedsprocessen en dat er wordt aangegeven wat er met hun inbreng is gedaan. Het is daarbij van belang dat de positie van de boer in deze gebiedsprocessen gewaarborgd wordt⁷. Bij het opstellen van participatiebeleid kan de Denkwijze(r)⁸ voor goede participatie helpen. Hierin staan succesfactoren en randvoorwaarden voor goede participatie vermeld.

(vereiste 10) **Externe toetsing en ex-ante evaluatie concept-gebiedsprogramma's** - Kennisinstellingen hebben het gebiedsprogramma van 1 juli 2023 en de bijbehorende maatregelpakketten geëvalueerd op doelbereik. De EA heeft de natuurdoelanalyses en enkele maatregelpakketten getoetst. Daarnaast toetst de EA de ecologische onderbouwing van het gebiedsprogramma van Q3 2024.

Van provincies wordt verwacht dat ze aangeven hoe de toetsing van de natuurdoelanalyses en maatregelpakketten (wanneer beschikbaar) van de EA en de beoordeling van de kennisinstellingen is verwerkt in het gebiedsprogramma van Q3 2024. Het rapport van PBL en de kennisinstellingen wordt verwacht in februari. Daarnaast voert WEcR een kwalitatieve expert appreciatie uit op maatregelen uit de eerste ingediende maatregelpakketten. Het advies dat hieruit volgt kan door provincies meegenomen worden in de aanpassing van maatregelpakketten. Zie paragraaf 4.2 voor meer informatie over trajecten rondom toetsing en evaluatie.

⁷ Hiermee wordt recht gedaan aan de motie van Boswijk (kamerstuk 35 925 XIV, nr. 105): verzoekt de regering om de positie van de boer in de gebiedsprocessen dusdanig te borgen dat zij zowel praktisch als met gebruikmaking van de juiste ondersteuning kunnen deelnemen aan de gebiedsprocessen en de Kamer hierover te informeren bij de presentatie van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

⁸ [Denkwijze\(r\) voor goede participatie | Informatiepunt Leefomgeving \(iplo.nl\)](#)

3 Inhoudelijke vereisten: De uitwerking van doelen en structurerende keuzes in het gebiedsprogramma

Dit hoofdstuk bevat de inhoudelijke vereisten voor de uitwerking van de doelen en structurerende keuzes in het gebiedsprogramma. Paragraaf 3.1 geeft een overzicht van de doelen van het NPLG en waar mogelijk de regionale verdeling daarvan. Paragraaf 3.2 bevat de inhoudelijke vereisten voor de uitwerking van de doelen en structurerende keuzes in de Q3 2024-versie van de gebiedsprogramma's. Paragraaf 3.3 blikt vooruit op de doorontwikkeling van de gebiedsprogramma's na Q3 2024.

3.1 NPLG-doelen

Het Rijk heeft per provincie de algemene en regionale opgaven inzichtelijk gemaakt. Onderstaande tabel is afkomstig uit het Ontwerp NPLG en geeft een samenvatting hiervan⁹. Bijlage 1 bevat een regionale verdeling van de doelen per provincie.

⁹ Zie tabel 2.1 van het Ontwerp NPLG voor meer informatie

Natuur			Water	Klimaat		
VHR	Natura 2000	NNN & Bossen-strategie	KRW	Adaptatie	Landgebruik	Landbouw
2030: maatregelen treffen om voor ten minste 30% van de in 2019 in een ongunstige SvI verkerende VHR-soorten en habitattypen een landelijk gunstige SvI te bereiken, dan wel een sterk positieve trend in gang gezet	2025: 40% areaal van stikstof-gevoelige habitats in 2025 in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde	2027: Tussen 2011 en 2027 realisatie van 80.000 ha nieuwe natuur conform Natuurpact Overlap met Bossenstrategie door 15.000 ha nieuw bos binnen NNN	2027: Concentraties nutriënten (P & N) in grond- en oppervlakte-waterlichamen voldoen aan wettelijke normen	2050: Beleid, inrichting en beheer aangepast aan het veranderende klimaat. Schade en ontwrichting door weersextremen zoveel mogelijk beperken	2030: Landelijke koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,5 Mton CO ₂ eq extra t.o.v. basispad KEV 2021	2030: Landelijke emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 5 Mton CO ₂ eq
2030: Uiterlijk in 2030 de landelijke negatieve trends van alle VHR-soorten en -habittypen zoveel mogelijk te stoppen	2030: 50% areaal van stikstof-gevoelige habitats in 2030 in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde	2030: realisatie van 37.400 ha nieuw bos tussen 2021 en 2030.	2027: Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlakte-waterlichamen voldoen aan wettelijke normen.		2030: Landelijke emissiereductieopgave broeikasgassen van 1 Mton CO ₂ eq in veenweide	2030: landelijke methaan-emissiereductie-opgave voor de veehouderij en mestaanwending akkerbouw van 3,82 Mton CO ₂ eq conform Global Methane Pledge (onder-deel van broeikas-gasreductie 5 Mton)
2030: maatregelen treffen om 30% van het totale areaal dat niet in goede conditie is in goede conditie te brengen	2035: 74% areaal van stikstof-gevoelige habitats in 2035 in Natura 2000-gebieden onder de kritische depositiewaarde	2030: In 2030 14.000 extra hectare bos met natuurfunctie te realiseren, deels als onderdeel 37.400 ha nieuw bos	2027: Grondwater-lichamen voldoen aan de norm voor een goede kwantitatieve en kwalitatieve toestand per grondwater-lichaam, conform Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)		2030: Landelijke koolstofvastlegging in bomen/bos/natuur van 0,4 – 0,8 Mton CO ₂ eq extra t.o.v. emissies basispad KEV 2021	
2030: maatregelen treffen om 30% van het te ontwikkelen areaal dat noodzakelijk is voor een gunstige SvI te realiseren	2027: hydrologische condities voor alle Natura 2000-gebieden voldoen aan ecologische vereisten	2030: het bestaande bos waar nodig te revitaliseren.	2027: voor oppervlaktewater-lichamen waar mogelijk maatregelen nemen om een meer natuurlijke toestand te bereiken, bestaande uit de maatregelen in de stroomgebiedbeheerplannen aangevuld met grootschalig herstel van het beekdal			
Ondersteunende doelen voor Natuur, Water en Klimaat						
Groenblauwe-dooradering (GBDA)						
2030: 50% van opgave landelijk gebied per provincie, exclusief het NNN. De opgave is hierbij het verschil tussen huidig % GBDA en doel van 10% GBDA in 2050.						
2050: 10% GBDA in landelijk gebied per provincie, exclusief het NNN.						

Zie voor een toelichting op de doelen – inclusief een duiding van de verschillen in gewicht tussen de NPLG-doelen – hoofdstuk 2 van het Ontwerp-NPLG.

NPLG-doelen in samenhang

Het is een bewuste keuze om natuur-, water- en klimaatdoelen in het NPLG in samenhang centraal te stellen. Afzonderlijke maatregelen kunnen positieve effecten hebben op meerdere doelen, wanneer ze doordacht worden ingezet. Ook kunnen slimme combinaties van maatregelen zorgen voor resultaat op meerdere doelen tegelijk. Het is belangrijk te voorkomen dat overhaaste maatregelen later spijt geven. Bijvoorbeeld omdat wél het stikstofvraagstuk is aangepakt, maar water (kwaliteit en zoetwaterbeschikbaarheid) en klimaat¹⁰ niet of nauwelijks zijn meegenomen.

Tegelijkertijd is er het besef dat gebiedsprocessen – en alles in samenhang bezien en afwegen – tijd kosten, en dat de tijd tot Q3 2024 beperkt is. Er zijn daarom prioriteiten gesteld, zowel in de uitwerking van deelonderwerpen als in gebieden. De urgentie is immers niet overal even groot. Voor het gebiedsprogramma van Q3 2024 is het nodig voor provincies om voor het hele landelijk gebied een aantal analyses en globale keuzes te maken, en die voor een aantal gebieden concreet in te vullen met maatregelpakketten. Na deze versie van de gebiedsprogramma's worden globale keuzes en maatregelpakketten vervolgens stapsgewijs uitgewerkt.

3.2 Inhoudelijke vereisten gebiedsprogramma Q3 2024

Met de invulling van de inhoudelijke vereisten geeft het gebiedsprogramma vorm aan de uitwerking van de doelen en structurerende keuzes van het NPLG. Daarbij gaan we uit van 3 categorieën van uitwerking in de gebiedsprogramma's: analyses, globale keuzes en uitgewerkte maatregelen.

Met **analyses** wordt informatie verzameld en toegewerkt naar globale keuzes, die vervolgens verder worden uitgewerkt op het niveau van specifieke maatregelen. Deze volgorde is belangrijk om te komen tot globale keuzes en maatregelen die onderbouwd en toetsbaar zijn (zie hoofdstuk 4.2).

Globale keuzes zijn beleidsuitspraken over de voorgenomen ontwikkeling van of in een (deel)gebied. Ze geven een indicatie van de gewenste ontwikkelingen en interventies en geven richting aan de te nemen maatregelen en waar die ongeveer moeten landen.

Bij **maatregelen** wordt gevraagd om in beeld te brengen welke specifieke activiteit, inspanning of soortgelijks worden ingezet en waar die worden ingezet. De uitwerking op het niveau van maatregelen vormt een brug met maatregelpakketten die bestaan uit gebundelde maatregelen.

Het gebiedsprogramma Q3 2024 moet voldoen aan 15 inhoudelijke vereisten, die op de volgende pagina's worden beschreven.

A. Analyses en globale keuzes voor het hele landelijk gebied

(vereiste 1) - Analyse feitelijke kenmerken water- en bodemsysteem en klimaatbestendigheid daarvan

Provincies brengen samen met de waterschappen – op basis van beschikbare gegevens – de feitelijke kenmerken van het water- en bodemsysteem en de klimaatbestendigheid daarvan via een analyse in beeld. Dit beeld dient als basis voor het gebiedsproces en de ruimtelijke keuzes.

¹⁰ Hierbij moet worden bedacht dat het reductiedoel voor 2030 een tussendoel is op weg naar een klimaatneutrale samenleving in 2050. Na 2030 is er voor de landbouw dus nog een restopgave, al is op het moment van het verschijnen van deze handreiking nog niet te zeggen hoe groot deze is.

De analyse bestaat uit de volgende componenten:

- De **feitelijke kenmerken** van het huidige water- en bodemsysteem op basis van beschikbare kennis. De thema's¹¹ van de structurerende keuzes uit Water- en Bodem Sturend geven richting en helpen bij het maken van de analyse.
- De **klimaatbestendigheid** van het huidige water- en bodemsysteem. Hoe bestendig is het huidige systeem uitgaande van de KNMI '23 scenario's en de huidige waterverdeling? En wat gebeurt er als er geen maatregelen worden genomen om de klimaatbestendigheid te vergroten?
- De **knelpunten en opgaven** die er nu zijn in het watersysteem en voor de functies, en in de (nabije) toekomst ontstaan binnen het huidige systeem.

De globale keuzes bestaan uit de volgende componenten:

- De **oplossingsrichtingen** die er zijn om de knelpunten en opgaven op de korte, middellange en lange termijn te verkleinen, en de algehele klimaatbestendigheid richting 2050 te vergroten. Dit op basis van een inrichting conform de structurerende keuzes en maatregelen uit Water- en Bodem Sturend: zie paragraaf 3.2.4 van het Ontwerp-NPLG. Wat kan concreet binnen het gebied en waar zijn bovenregionale maatregelen nodig?
- De **uitvoeringsstrategie inclusief mogelijke ruimtelijke keuzes en maatregelen** die (waar) nodig zijn om het water- en bodemsysteem klimaatbestendig te maken, en wat dit betekent voor het water- en bodemsysteem.

Verschillende van de hiernavolgende vereisten hebben samenhang met bovenstaande analyse. Door de urgentie van deze opgaven wordt hier nadere uitwerking gevraagd. Onder inhoudelijke vereiste 7 staan de vereisten voor de KRW-restopgave uiteengezet. Vereiste 8 bevat de minimale inhoud voor het opnemen van maatregelen om hydrologische condities van Natura 2000-gebieden op orde te brengen. Onder vereiste 11 staat de minimale inhoud voor veenweidegebieden beschreven en onder vereiste 12 de minimale inhoud voor de beekdalen.

Er bestaan verschillen tussen de provincies wat betreft de mate waarin de gevraagde analyse voor Q3 2024 uitgevoerd kan worden. Sommige provincies zijn door lopende inspanningen al ver met een uitgebreide water- en bodemanalyse, anderen zitten in een beginstadium. Er wordt ingezet op het doorlopen van alle vijf componenten, maar we hebben begrip voor de verschillen in vertrekpunt tussen provincies. Wanneer analyses niet tijdig zijn afgerond, geef dan in ieder geval aan wanneer deze alsnog afgerond worden en hoe de resultaten van de analyse gebruikt gaan worden.

Het is van belang om bij alle stappen van de water- en bodemanalyse de verbinding te zoeken met het Deltaprogramma (DP) en de Regionale KRW samenwerking. In alle regio's bestaan er lopende trajecten voor zoetwater, veiligheid en ruimtelijke adaptatie. De afstemming tussen deze trajecten is voor een integraal beeld van het water- en bodemsysteem van groot belang.

(vereiste 2) - Uitwerking VHR-opgave

Het gebiedsprogramma bevat een uitwerking van de VHR-opgave om uiterlijk in 2030 30% van het gat te dichten tussen de huidige staat en de gunstige staat van instandhouding. Het gaat hierbij om het uitwerken van het vierledige doel voor de VHR-opgave zoals opgenomen in het Ontwerp-NPLG (zie paragraaf 2.1.1 van het Ontwerp NPLG). De 4 VHR-doelen geven samen invulling aan de 30%-opgave voor VHR-natuurherstel. Daarbij is het belangrijk om in de uitwerking van de VHR-opgave de afzonderlijke doelen

¹¹ Dit betreft de thema's zoals benoemd in de Water en Bodem Sturend kamerbrief zoals voldoende water, ruimte voor water en hoge zandgronden. Het thema Schoon en gezond water wordt uitgewerkt in inhoudelijke vereiste 7.

uit te werken, en tegelijkertijd de vier VHR-doelen in samenhang te realiseren. Hierbij staan de 30% verbetering van de SvI (VHR-doel 1) en landelijke negatieve trends stoppen (VHR-doel 2) centraal. Kwaliteitsherstel (VHR-doel 3) en natuuruitbreiding (VHR-doel 4) zijn op zichzelf staande doelen, maar dragen tegelijk ook bij aan VHR-doel 1 en 2. Provincies kunnen onderbouwd afwijken van de meegegeven hectares en kwaliteitseisen per natuurtype, zolang de VHR-doelen 1 en 2 behaald worden. Voor de praktische uitwerking kunnen VHR-doel 3 en 4 uitgewerkt worden op het geaggregeerde niveau van natuurtypen, waarbij uitwerking per VHR habitattype en -soort ook mogelijk is.

Per VHR-doel wordt puntsgewijs aangegeven wat van de provincie verwacht wordt:

Doel 1 30% ongunstige Staat van Instandhouding (oSvI) naar landelijk gunstige Staat van Instandhouding (gSvI), dan wel een sterk positieve trend in gang gezet en **Doel 2** landelijke negatieve trends stoppen

- Analyse – Geef aan welke habitattypen en habitatsoorten binnen de provincie belangrijk zijn en een ongunstige staat van instandhouding hebben op landelijk niveau en/of landelijk en/of in de provincie een negatieve trend hebben.¹²
- Analyse - Geef aan welke habitattypen en soorten extra aandacht vragen voor het tegengaan van verslechtering en het realiseren van een sterk positieve trend in 2030. Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van de concretisering van landelijke doelen voor het NPLG.¹³
- Analyse - Maak inzichtelijk welke knelpunten (onder meer drukfactoren zoals stikstofdepositie, verdroging en klimaatverandering) het bereiken van een gSvI in de weg staan en voor welke habitattypen en soorten die gelden. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van een systeemanalyse¹⁴ en van de *Bouwstenen voor een strategisch plan Natura 2000*.
- Analyse - Geef aan welke condities op welke arealen nodig zijn om doel 1 en 2 te bereiken. Het gaat in elk geval om de condities voor de meest sturende factoren zoals watercondities (waterbeschikbaarheid, waterpeil, en waterkwaliteit), condities voor nutriënten, zuurgraad, ruimtelijke condities (omvang en connectiviteit van habitats, landschappelijke samenhang), de benodigde dynamiek in deze condities, en de invloed van invasieve exoten en klimaatverandering¹⁵. Geef een prioritering aan: welke condities zijn urgenter dan andere?
- Globale keuze - Geef aan welke typen maatregelen effectief zijn om de knelpunten weg te nemen of te verminderen, en zo de benodigde condities voor voldoende arealen te realiseren. Wanneer dit nog onvoldoende bekend is geef dan aan hoe de ontbrekende kennis alsnog vergaard kan worden.
- Globale keuze – Breng voor alle deelgebieden de opgave in kaart, en maak globale keuzes voor de urgentie van de opgave, de soorten waarvoor maatregelen genomen worden en de te nemen maatregelen die effectief zijn binnen het gebied gegeven de opgave.

¹² Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van diverse rapporten zoals 'naar een hoger doelbereik VHR', *Bouwstenen voor een strategisch plan Natura 2000*; rapportage SvI.

¹³ Zie: NPLG inputtabel

¹⁴ Bij voorkeur een LESA (conform advies van de Ecologische Autoriteit). Voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden wordt een dergelijke systeemanalyse uitgevoerd als onderdeel van de NDA's (zie vereiste 12).

¹⁵ Maatregelen die provincies uitwerken kunnen zich daarbij richten op snelle uitroeiing van invasieve exoten in een vroeg stadium van invasie (waar eliminatie nog mogelijk is), bestrijding van invasieve exoten in gebieden waar deze schadelijk zijn voor de natuur, het treffen van beheersmaatregelen om de gevolgen en verdere verspreiding van (wijd verspreide) invasieve exoten tot een minimum te beperken en het treffen van natuurherstelmaatregelen.

- Globale keuzes - Maak de fasering van de opgave inzichtelijk en geef daarbij aan voor welke keuzes, type maatregelen en gebieden wanneer toegewerkt wordt naar maatregelen en waarom dit tijdig is zodat doel 1 en 2 in 2030 gehaald worden.
- Maatregelen voor prioritaire gebieden – Geef vanwege urgentie aan welke maatregelen genomen worden in overgangsgebieden, beekdalen en veenweiden. Formuleer concrete aanvullende maatregelen op basis van de natuurdoelanalyses of LESA's voor deze specifieke gebieden om verslechtering tegen te gaan en om de instandhoudingsdoelstellingen te kunnen behalen.

Doel 3 verbetering kwaliteit

- Analyse - geef aan welke habitattypen en soorten een grote opgave hebben voor verbetering van de kwaliteit.
- Analyse - Maak inzichtelijk welke knelpunten (drukfactoren) weggenomen dienen te worden om de niet in goede conditie zijnde arealen in goede conditie te brengen.
- Analyse - Geef aan welke condities in welke (deel)gebieden moeten worden gerealiseerd om doel 3 te bereiken. Het gaat in elk geval om de condities voor de meest sturende factoren: watercondities (waterbeschikbaarheid, waterpeil, en waterkwaliteit), condities voor nutriënten, zuurgraad, ruimtelijke condities (omvang en connectiviteit van habitats, landschappelijke samenhang), de benodigde dynamiek daarin, ook gezien de invloed van invasieve exoten en klimaatverandering. Geef een prioritering aan: welke condities moeten urgenter worden gerealiseerd dan andere?
- Analyse - Geef aan welk type maatregelen effectief zijn om de benodigde condities op voldoende arealen te realiseren. Wanneer dit nog onvoldoende bekend is geef dan aan hoe de ontbrekende kennis alsnog vergaard kan worden.
- Globale keuze - Geef met zoekgebieden aan waar de beoogde kwaliteitsverbeteringen zullen worden gelokaliseerd.
- Globale keuze - Maak de fasering van de opgave inzichtelijk en geef daarbij aan voor welke keuzes, type maatregelen en gebieden wanneer toegewerkt wordt naar maatregelen zodat doel 3 in 2030 gehaald wordt.

Doel 4 areaaluitbreiding

- Analyse - Maak binnen de provinciale grenzen en in samenwerking met andere provincies inzichtelijk hoe invulling wordt gegeven aan areaal natuur en agrarische natuur.
- Analyse - Geef daarbij met zoekgebieden aan waar de beoogde arealen zullen worden gelokaliseerd.
- Analyse - Geef aan, zie (Ontwerp NPLG) en Bijlage 1 – Regionale verdeling van areaaluitbreiding natuurtypen per provincie, welke arealen nodig zijn om 30% van het te ontwikkelen areaal dat noodzakelijk is voor een gSvl van de habitattypen en van de leefgebieden van soorten te realiseren (peiljaar 2019) om doel 4 te bereiken.
- Globale keuzes - Maak de fasering van de opgave inzichtelijk en geef daarbij aan voor welke keuzes, type maatregelen en gebieden wanneer toegewerkt wordt naar maatregelen zodat doel 4 in 2030 gehaald wordt.
- Maatregelen - Geef aan welk set van maatregelen effectief is om de areaaluitbreiding te kunnen realiseren. Wanneer dit nog onvoldoende bekend is geef dan aan hoe de ontbrekende kennis alsnog vergaard kan worden.

Er is overlap tussen de VHR-doelen en andere rijksbrede en provinciale opgaves. Voor de VHR-doelen 1 tot en met 4 brengen provincies in beeld wat de additionele opgave is in relatie tot de lopende trajecten zoals Natuurnetwerk Nederland (NNN), Bossenstrategie, GBDA, PAGW om de 30% doelstelling te behalen. Het kan hierbij gaan om ruimtelijke en/of kwalitatieve aanvullingen voor het behalen van uitbreidings- en verbeterdoelstellingen voor soorten en habitattypen.

Voor realisatie van agrarische natuur en het halen van de doelstelling van 30% natuurherstel is voldoende en langjarige financiering nodig. Er loopt een verkenningsproces om de mogelijkheden van ecosysteem diensten verder te verkennen, inclusief de financiering van deze diensten en toetsing en borging van doelbereik op lange termijn. Nadere besluitvorming over ecosysteemdiensten en finale vaststelling van het NPLG is aan het volgende kabinet. Zie voor verdere informatie paragraaf 2.1.1 van het Ontwerp-NPLG.

De exacte invulling van de opgave van 30% natuurherstel verschilt per provincie omdat de natuuropgave per gebied verschilt. Provincies kunnen bij het invullen van deze opgave rekening houden met de samenhang met de landbouwtransitie. Om invulling te geven aan de ambitie van 30% natuurherstel werkt het ministerie van LNV aan een breed gedragen uitwerking van arealen natuur en agrarische natuur, samen met agrarische sectoren, natuurorganisaties en provincies. Zolang dit traject loopt maken provincies bij het opstellen van de gebiedsprogramma's gebruik van de richtinggevende arealen natuur en agrarische natuur per provincie en per natuurtype zoals opgenomen in het Ontwerp-NPLG.

Als bij het opstellen van het gebiedsprogramma blijkt dat er onzekerheden, kennislacunes of knelpunten zijn voor de VHR-opgave, geven provincies concrete vervolgstappen aan om de VHR-opgave te kunnen behalen. Maak duidelijk wat hiervoor nodig is in tijd, de middelen (geld en onderzoek) en wie waarvoor verantwoordelijk is.

(vereiste 3) - Uitwerking klimaatopgave

Het gebiedsprogramma maakt inzichtelijk welke instrumenten en maatregelen in het gebiedsprogramma bijdragen aan CO₂-eq reductie en om hoeveel reductie het daarbij gaat. Het gebiedsprogramma gaat hierbij in op:

- de klimaatopgave landbouw en landgebruik (reductie Mton CO₂ eq)
- de methaanreductieopgave voor de veehouderij, inclusief mestaanwending in de akkerbouw
- de opgave in het landgebruik, voor onderdelen landbouwbodems, veenweiden en bomen, bos en natuur

Klimaatopgave veehouderij en akkerbouw

Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van Rijk en provincies om de broeikasgasemissies in de veehouderij en akkerbouw te reduceren. Het doel is om 5 Mton CO₂-eq. reductie te halen in de veehouderij en akkerbouw in 2030. Deze opgave is over de 12 provincies verdeeld en wordt bereikt met een combinatie van generiek en gebiedsgericht beleid. Zo kunnen provincies maximaal inzetten op integrale gebiedsprogramma's. Het Rijk kan beoordelen of met alle gebiedsprogramma's en de inzet van het Rijk samen de doelstellingen worden behaald. De verwachting is dat met opkoopregelingen circa 1 Mton CO₂ eq reductie gerealiseerd kan worden. Voor de resterende 4 Mton CO₂ eq. wordt normerend en beprijzend beleid gemaakt. Over de invulling van dit beleid zal een nieuw kabinet een besluit moeten nemen. Het normerende en beprijzend beleid is input voor de gebiedsprogramma's.

Voor het gebiedsprogramma geldt:

- Provincies hebben een rol om samen met het Rijk zorg te dragen voor een ruimtelijke uitwerking van deze reductieopgave zodat samenhang ontstaat met globale keuzes en maatregelen die in het gebiedsprogramma genomen worden voor onder meer stikstof en waterkwaliteit.
- De klimaatopgave voor veehouderij en akkerbouw, inclusief de methaanreductieopgave, kan in samenhang met de opgaves voor stikstof en waterkwaliteit gerealiseerd worden. Voor provinciale globale keuzes en maatregelen in de gebiedsprogramma's zetten provincies in op synergie met de klimaatopgave. Breng daarbij kwantitatief dan wel kwalitatief de effecten van maatregelen en globale keuzes op de klimaatopgave en methaanopgave in beeld. Hierbij is synergie tussen de NPLG-doelen het uitgangspunt en dienen negatieve effecten op de klimaatopgave en lock-ins voorkomen te worden.
- Voor klimaat geldt ook dat er maatregelen op basis van bestaande/geagendeerde maatregelen genomen kunnen worden. Maak dit waar mogelijk inzichtelijk.

Klimaatopgave landgebruik

De klimaatopgave landgebruik is onderverdeeld in de opgave voor veenweide, bomen, bossen en natuur en de klimaatopgave minerale landbouwbodems. De rol van Rijk en provincies verschilt per onderdeel en is toegelicht in het Ontwerp-NPLG.

Veel van de klimaatopgave heeft samenhang met andere NPLG-opgaven en maatregelen. Concreet nemen provincies op:

- De bijdrage van maatregelen en globale keuzes op de klimaatopgave landgebruik voor veenweide, bomen, bossen en natuur en de klimaatopgave minerale landbouwbodems. Hierbij is de inzet om waar mogelijk te streven naar synergie tussen maatregelen en negatieve effecten op klimaat en lock-ins te voorkomen.
- Koolstofopslag minerale landbouwbodems; commitment om samen met het Rijk de ruimtelijke uitwerking van de reductieopgave te realiseren. Aanvullend worden de effecten van globale keuzes en maatregelen op koolstofopslag minerale landbouwbodems kwalitatief dan wel kwantitatief in beeld gebracht. Bijlage 7 bevat meer informatie over gebiedsgericht werken aan koolstofopslag in minerale landbouwbodems.

De opgave veenweide is uitgewerkt in vereiste 11 van de Handreiking. Voor bomen, bossen en natuur is de bijdrage van de globale keuzes en maatregelen in GBDA, Bossenstrategie, NNN en VHR relevant. Naar verwachting wordt een belangrijk deel van de klimaatopgave voor natte natuur gerealiseerd met het hydrologisch herstel van bestaande natte natuur, de uitbreiding van natte natuur (NNN en VHR-arealen), de realisatie van de GBDA en vernattingsmaatregelen in overgangsgebieden. In bijlage 5 en 6 is uiteengezet hoe de bijdrage kan worden geconcretiseerd.

(vereiste 4) - Uitwerking Bossenstrategie en afronding van het NNN

Een van de doelen van de Bossenstrategie is het realiseren van nieuw bos. Bosuitbreiding is een middel om de 30% VHR opgave en de klimaatdoelstelling te realiseren. In de juli 2023 versie van de gebiedsprogramma's hebben provincies reeds een uitbreiding van bos opgenomen met een onderverdeling naar realisatie binnen NNN, buiten NNN en als bovenwettelijke compensatie. Op basis van deze voorgestelde verdeling is een doelstelling voor Bosuitbreiding per provincie opgenomen in het Ontwerp-NPLG. Echter, het totaal aan de door provincies voorgestelde bosuitbreiding is onvoldoende om de landelijke doelstelling te behalen. Voor vaststelling van het NPLG bepaalt het Rijk samen met provincies hoe de gehele opgave van 37.400 hectare bosuitbreiding provinciaal verdeeld wordt, uitgesplitst in bosuitbreiding binnen het NNN, buiten het NNN en bovenwettelijke compensatie. Voor nu geldt ten minste de doelstelling voor bosuitbreiding per provincie

zoals opgenomen in het Ontwerp-NPLG (en in bijlage 1). Wanneer er nieuwe afspraken zijn gemaakt over de verdeling van bosuitbreiding per provincie zal deze nieuwe verdeling leidend zijn voor het gebiedsprogramma.

Het gebiedsprogramma bevat de volgende globale keuzes over bosuitbreiding:

- Hoeveel bos binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) gerealiseerd wordt t/m 2030. Dit uit te splitsen naar nog in te richten NNN en de omvorming van bestaande NNN waar bos een ecologische meerwaarde heeft.
- Hoeveel bos buiten het NNN wordt gerealiseerd voor 2030. Hierin gebruik makend van verkenningen van zowel de waterschappen voor beekdalen als de rijkspartijen met grondposities (RWS, RVB, SBB).
- Hoeveel bos als bovenwettelijke compensatie – zoals afgesproken in het Programma Natuur – t/m 2030 wordt gerealiseerd.

Onderbouwing globale keuzes bosuitbreiding:

- Maak voor alle bosuitbreidingsonderdelen inzichtelijk hoeveel dit bijdraagt aan de VHR-doelstelling op termijn, waarbij de totale VHR-opgave voor bosuitbreiding gerealiseerd wordt.
- Maak inzichtelijk hoeveel bestaand bos wordt omgevormd naar andere natuur, en beperk vanuit het oogpunt van klimaat en ecologie dit areaal tot een minimum. Hierbij moet rekening gehouden worden met de afspraken in de Bossenstrategie dat gekapt bos altijd gecompenseerd moet worden.

Maatregelen revitalisatie bestaand bos:

- Maak inzichtelijk welke maatregelen getroffen moeten worden om bestaand bos waar nodig te revitaliseren. En geef aan in welke mate bossen profiteren van andere ruimtelijke maatregelen, zoals: op orde brengen van hydrologische condities voor Natura 2000-gebieden of wegnemen van drukfactoren (zoals stikstofdepositie). Geef ook aan welke type maatregelen er op middellange termijn (tot 2030) en lange termijn getroffen moeten worden.

Versnelling afronding NNN

- Proces en planning: Voor de resterende hectares NNN (beschreven in het Natuurpact), stellen provincies een planning en aanpak op voor de versnelling van de realisatie (proces).
- Globale keuze: We vragen provincies aan te geven waar (in zoekgebieden) en met welke functies ze de opgave voor nieuwe natuur in het NNN gaan realiseren.

Het ruimtebeslag dat met de uitvoering van de Bossenstrategie en de afronding van het NNN is gemoeid, vormt een belangrijke basis voor keuzes binnen het gebiedsprogramma met ruimtelijke impact. De klimaatadaptatie met en van natuur, het toepassen van de Actielijnen klimaatadaptatie natuur¹⁶ wordt hierbij betrokken. Bestaande provinciale adaptatiestrategieën kunnen worden ingezet bij het opstellen van de PPLG's.

De uitwerking van de Bossenstrategie en afronding van het NNN hangen ook samen met de strategie voor VHR-doelbereik: beiden kunnen daar een belangrijke bijdrage aan leveren. In de uitwerking van de Bossenstrategie en het NNN moeten provincies rekening houden met de koppeling met deze opgave. Hoe dragen ze bij aan de uitbreiding en kwaliteitsverbetering van habitattypen en leefgebieden om de gunstige staat van instandhouding te bereiken? De combinatie van NNN en Bossenstrategie geven naar verwachting in sommige gebieden

¹⁶ Zie: [Actielijnen Klimaatadaptatie Natuur](#)

al grotendeels invulling aan het benodigde extra natuurareaal om de doelstelling van 30% natuurherstel in 2030 te behalen.

(vereiste 5) - Strategie groenblauwe-dooradering

Het gebiedsprogramma bevat een strategie om de opgave voor groenblauwe-dooradering te realiseren, bestaande uit de volgende onderdelen:

1. **Analyse: Een overzicht maken van het huidige percentage GBDA van het landelijk gebied.** Het percentage (%) bestaande landschapselementen dat al onderdeel is van een provinciale GBDA, of daar deel van uit kan maken, wordt bepaald. Dit percentage wordt verder gekwantificeerd naar het aantal hectares van bestaande vlakvormige en lijnvormige landschapselementen. Het bestaande areaal landschapselementen wordt globaal ingeschat op basis van beschikbare data van provincies, gemeenten, waterschappen en de nationale basisregistraties. Het Aanvalsplan Landschap¹⁷ bevat informatie over hoe dit gedaan kan worden.

Op basis van de analyse:

2. **Globale keuzes over welke stappen noodzakelijk zijn om de resterende opgave te realiseren.** Provincies schrijven een strategie om in 2050 tot 10% van het oppervlak van het landelijk gebied per provincie ingevuld te hebben met groenblauwe-dooradering (exclusief NNN en N2000, inclusief gronden in eigendom van overheden en particulieren zonder agrarische functie), en de helft van de resterende opgave tot 10% te realiseren voor 2030. Daarbij gaat de strategie specifiek in op de realisatie van GBDA in prioritair gebieden te weten overgangszones, beekdalen en veenweidegebieden voor 2030. Vanwege de urgentie van de opgave in deze gebieden zijn er kansen hier reeds in 2030 10% GBDA te realiseren. Voor deze prioritair gebieden vraagt het Rijk inzichtelijk te maken welke stappen noodzakelijk zijn om in 2030 al 10% GBDA te realiseren als onderdeel van de strategie.

Op basis van de globale keuze:

3. **Inzicht in de stappen en taakverdeling die nodig zijn om te komen tot maatregelen om de resterende opgave te realiseren.** Wat wordt de rol van de provincie, wat doen gemeenten, waterschappen en het Rijk? Hoe worden private partijen betrokken bij dit onderdeel van de gebiedsgerichte uitvoering?
4. **Een raming van kosten.** Hier valt een raming onder van alle kosten voor de totale (resterende) opgave GBDA. Deze raming dient minimaal te zijn uitgewerkt voor het realiseren van de helft van de opgave (tot 10%) in 2030, waarbij de kosten voor na 2030 in een later stadium uitgewerkt kunnen worden. Dit gaat zowel om kosten voor de verbetering van de kwaliteit van al bestaande GBDA (met name kosten voor beheer), als kosten voor uitbreiding van het areaal.

¹⁷ Zie: [Aanvalsplan Landschap](#).

(vereiste 6) - Voldoen aan eisen Omgevingswet

Het gebiedsprogramma dient op het punt van stikstofreductie en natuurverbetering te voldoen aan de eisen uit de Omgevingswet¹⁸, met een focus op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en de overgangsgebieden rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Dit wordt hieronder uitgewerkt.

Het gebiedsprogramma beschrijft in ieder geval de navolgende onderdelen. Waar mogelijk onderbouwd met kwantitatieve berekeningen of kwalitatieve prognoses op basis van te nemen maatregelen of te ontwikkelen beleidssporen, aansluitend bij de vereisten van de Omgevingswet. Het Rijk kan provincies ondersteunen bij deze onderbouwing, bijvoorbeeld hoe moet worden omgegaan met (landelijke) stikstofreductie uit niet-landbouw sectoren.

Analyse stikstofdepositie Natura 2000

Voor zover het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering niet meer actueel is: maak per stikstofgevoelig Natura 2000-gebied een analyse die inzicht geeft in de omvang van de stikstofdepositie en de verschillende emissiebronnen, zowel binnen als buiten de provincie – zoals landbouw, buitenland, industrie, verkeer en vervoer en (zee)scheepvaart –, en de verwachte autonome ontwikkeling. Deze analyse is gebaseerd op de gegevens uit de meest actuele versie van AERIUS¹⁹.

Bepaling beoogde stikstofreductie:

1. De beoogde emissiereductie in 2035 vanuit NH₃-emissiebronnen uit de eigen provincie (zie tabel 2.3 in het Ontwerp NPLG).
 - a. Dit wordt uitgedrukt in kton én procentueel.
 - b. In het gebiedsprogramma wordt inzichtelijk gemaakt wat de beoogde emissiereductie per gebied is in kton. Het gebied wordt gedefinieerd door de provincie, en eventueel weergegeven in een regionale kaart zoals in het rapport *Wat wel kan – Uit de impasse en een aanzet voor perspectief* van de heer Remkes.
 - c. Bovenstaande staat in relatie tot de richtinggevende emissiedoelstellingen die door het Rijk zijn meegegeven als startpunt voor het gebiedsproces. Provincies hebben de ruimte om hier op eigen wijze invulling aan te geven.
2. De beoogde depositiereductie op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden in de eigen provincie. En waar mogelijk ook het depositie-effect op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden buiten die provincie, in heel Nederland.
 - a. Dit wordt uitgedrukt in het aantal molen depositiereductie.
 - b. Bovenstaande is telkens gekoppeld aan de richtinggevende emissiedoelstellingen voor NH₃ – die bij de provincies als startpunt bekend zijn – en vanuit de hiervoor genoemde uitgangspunten. In het gebiedsprogramma wordt beschreven hoeveel procent van de hectares in het betreffende stikstofgevoelige Natura 2000-gebied zich onder de KDW bevinden na uitwerking van het regionale doel. Voor het areaal van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden die zich boven de KDW bevinden, wordt (in een bandbreedte) aangegeven wat de mate van overschrijding is.

¹⁸ De Omgevingswet heeft de Wet natuurbescherming vervangen. In het stelsel van de Omgevingswet is het gebiedsplan van de Wet natuurbescherming aangeduid als gegevens voor de gebiedsgerichte uitwerking van het programma stikstofreductie en natuurverbetering. Daarmee blijft de beoogde gebiedsgerichte integrale aanpak en de bijdrage daarvan aan het behalen van de landelijke omgevingswaarden materieel ongewijzigd. Provincies en Rijk werken daarbij, vanuit hun wettelijke taken en bevoegdheden, samen aan het bereiken van de omgevingswaarden en de instandhoudingsdoelstellingen.

¹⁹ Voor het ontwikkelen van de analyse kunnen de volgende tools en informatie behulpzaam zijn: De regio-doelentool (beschikbaar gesteld door het RIVM op verzoek van het ministerie van LNV en IPO); Het IPO Dummy gebiedsplan (WSN vereisten) GIS-kaarten; Het Excelformulier voor maatregelen zoals meegegeven bij gebiedsplan o.1.

- c. Opgeteld moet de inzet op stikstofreductie uit de gebiedsprogramma's er samen met rijksbeleid toe leiden dat de omgevingswaarden uit de Omgevingswet worden behaald. Voor 2035 is dat 74% van het areaal van de voor stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden onder de KDW.
3. De benodigde economische ontwikkelruimte is in kaart gebracht. Dit is een 'plus' bovenop wat nodig is voor natuur. Een hoge benodigde ontwikkelruimte betekent dus een hogere doelstelling. Het gaat dan om:
 - a. Aanvullend benodigde stikstofruimte – waar mogelijk uitgedrukt in aantal molen – voor economische en maatschappelijke ontwikkeling (dit is niet wettelijk, maar samen afgesproken), en een beschrijving van gewenste ontwikkelingen die volgen uit bestaande plannen, zoals bijvoorbeeld een provinciale omgevingsvisie.
 - b. Aanvullend benodigde ontwikkelruimte voor provinciale opgaven (in overleg met gemeenten), en voor provincie-overstijgende opgaven (in overleg met het Rijk). Met het aangeven van de behoefte aan ontwikkelruimte is deze ruimte nog niet beschikbaar. Het doel is om goed zicht op de stikstofopgave te krijgen.

Als er wordt ingezet op een 'plus' voor economische ontwikkelruimte, wordt gemotiveerd dat zeker is gesteld dat er geen risico bestaat op verslechtering en dat de instandhoudingsdoelstellingen met andere maatregelen worden gehaald. Alleen dan kan er sprake zijn van een additionele inzet van een maatregel.

Maatregelen stikstofreductie

Het gebiedsprogramma geeft inzicht in de door de provincie voorgenomen maatregelen om de richtinggevende doelen voor stikstofreductie te realiseren.

Deze doelen kunnen worden behaald met een mix van maatregelen van provincies maar ook van het Rijk. Het gaat daarbij onder andere om:

1. De landelijke bronmaatregelen zoals gepresenteerd in het structurele pakket 2020
2. Landelijke bronmaatregelen door het Rijk genomen (generiek/gebiedsgericht)
3. Gebiedsgerichte bronmaatregelen door de provincie genomen (generiek/gebiedsgericht)
4. Bronmaatregelen die overgenomen zijn uit de provinciale uitvraag voor versnelling

In samenspraak met het Rijk worden provincies op de hoogte gesteld van de te nemen generieke maatregelen waarvoor het Rijk aan de lat staat.

Onzekerheden en risico's

Geef bij de voorgenomen maatregelen en globale keuzes aan wat eventuele onzekerheden en risico's zijn, bijvoorbeeld juridische haalbaarheid, vervolgbesluiten, draagvlak, handhaafbaarheid, negatieve bijwerkingen etc.

Verdeling van verantwoordelijkheden

Het gebiedsprogramma geeft een verdeling van verantwoordelijkheden voor uitvoering van de voorgestelde maatregelen, in aansluiting op de betreffende emissiebronnen (zie bijlage 9).

Maatregelen natuurherstel

Het gebiedsprogramma bevat daarnaast de voorgenomen en aanvullende natuurherstelmaatregelen, vanuit het Programma Natuur, die gereed zijn voor uitvoering.

Globale keuzes en ontwikkelrichtingen

Als concrete maatregelen om motiverende redenen nog niet mogelijk zijn, dienen provincies minimaal aan te geven hoe de globale keuzes in het gebiedsprogramma bijdragen aan de richtinggevende provinciale reductieopgave. Daarbij is het wel van belang dat er zo goed mogelijk een inschatting wordt gemaakt van de verwachte stikstofreductie.

Van zijn kant geeft het Rijk helder inzicht in het generieke beleid, de effecten en de rijksinstrumenten die provincies gebiedsgericht kunnen inzetten (zie bijlage 8 voor een nadere uitwerking).

(vereiste 7) - Uitwerking KRW opgave

Het gebiedsprogramma beschrijft het proces, de planning en de maatregelen waarmee de KRW opgave voor de landbouw wordt ingevuld. Dit kan in vijf stappen worden uitgewerkt:

1. De ruimtelijke uitwerking vaststellen van de vastgelegde maatregelen uit de Stroomgebiedsbeheerplannen
2. De (ruimtelijke) uitwerking vaststellen van generieke maatregelen
3. Het effect van de maatregelen voortkomend uit de gebiedsprocessen voor het landelijk gebied op de waterkwaliteit in beeld brengen
4. De eventuele restopgave en benodigde maatregelen voor het voldoen aan de KRW, de Nitraatrichtlijn, de Richtlijn duurzaam gebruik van pesticiden, de Drinkwaterrichtlijn en de Vogel- en Habitatrichtlijnen uitgewerkt voor de verschillende waterlichamen. Neem aanvullend mee:
 - i. waar de grondwaterbeschermingsgebieden gelegen zijn,
 - ii. of de kwaliteit van grondwater wat betreft nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen volstaan voor de productie van drinkwater en
 - iii. welke aanvullende maatregelen nodig zijn om – voor nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen – in de kwaliteit van grondwater voor de productie van drinkwater te voorzien
5. Het effect vaststellen van de brede strategie voor het landelijk gebied op de waterkwaliteit.

(vereiste 8) - Analyses en maatregelen op orde brengen hydrologische condities Natura 2000-gebieden

Het gebiedsprogramma bevat analyses en maatregelen om in 2027 de hydrologische condities voor alle Natura 2000-gebieden te laten voldoen aan de ecologische vereisten, ook volgens KRW-verplichting (zie Ontwerp NPLG tabel 2.1). Met het oog hierop bevat het gebiedsprogramma de volgende analyse:

- Welke Natura 2000-gebieden hydrologisch wel en welke nog niet op orde zijn
- Wat de oorzaak is bij gebieden waar de hydrologie nog niet op orde is
- Welke inrichting en beheer van het watersysteem (systeemherstel) kan leiden tot de hydrologische vereisten van de instandhoudingsdoelstellingen van het inliggende Natura 2000-gebied

Daarnaast beschrijft het gebiedsprogramma ook welke *maatregelen* hiervoor worden genomen, en in hoeverre en wanneer die ertoe leiden dat de benodigde hydrologische condities worden bereikt om verdroging van Natura 2000-gebieden te voorkomen. Onderdeel van de maatregelen zijn ook een planning en plan van aanpak voor de realisatie.

Voor de analysestappen hierboven kan vaak geput worden uit de onderliggende systeemanalyse van de NDA's (vereiste 13) en de analyse van het water- en bodemsysteem (vereiste 1).

(vereiste 9) - In beeld brengen kansen, uitdagingen en beperkingen handelingsperspectief landbouw(bedrijven)

Het handelingsperspectief voor de landbouw en landbouwbedrijven hangt samen met de opgaven van het NPLG en de analyses die voor de gebiedsprogramma's worden uitgevoerd. Belangrijk hiervoor is enerzijds de analyse van het water- en bodemsysteem (zie minimale inhoud vereiste 1) en de opgaven voor natuur, water, en klimaat per provincie (zie ontwerp-NPLG) en voor de deelgebieden. Anderzijds is het van belang dat het handelingsperspectief – de ruimte die we bieden om te ondernemen voor de landbouw – passend is binnen de lokale culturele, landschappelijke en sociaaleconomische situatie van de deelgebieden.

Op basis van de bovengenoemde analyses en inzichten brengt het gebiedsprogramma per deelgebied de kansen, uitdagingen en beperkingen voor de handelingsruimte in beeld. Deze kansen, uitdagingen en beperkingen worden verwerkt in een globale gebiedsindeling die inzicht geeft in de huidige en verwachte uitdagingen voor de landbouw per gebied. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met relatief zware, matige en weinig gebiedsspecifieke uitdagingen voor de landbouw.

Deze gebiedsindeling staat ook ten dienste van de structurerende keuze zorgvuldig omgaan met areaal landbouwgrond die opgenomen is in het Ontwerp-NPLG. Deze structurerende keuze geldt breed voor ruimtelijke planvorming (ook buiten scope NPLG) en zal worden verankerd in de Novex aanpak en nieuwe Nota Ruimte. Vooruitlopend hierop is het afwegingskader al van toepassing voor de PPLG's, omdat hier op dit moment relevante keuzes gemaakt worden. Wanneer in het gebiedsprogramma sprake is van functiewijziging van landbouwgrond wordt die wijziging gemotiveerd aan de hand van het afwegingskader 'zorgvuldig omgaan met landbouwgrond' (zie bijlage 10).

Het gaat hier in de kern om een motivatie aan de hand van de volgende 4 stappen (zie bijlage 10):

1. Alleen functiewijziging van landbouwgrond wanneer dat écht noodzakelijk is: Eerst inbreiden, combineren en dan pas wijzigen. Hiermee wordt de druk op landbouwgrond zoveel mogelijk beperkt.
2. Als toch aanspraak moet worden gemaakt op landbouwgrond, dan eerst zoeken naar functiecombinaties met meerwaarde voor de landbouwtransitie. Dus eerst op de gronden met de grootste (toekomstige) uitdagingen en passend binnen de NPLG-doelen ter plaatse. Daarna landbouwgrond met matige beperkingen, en als laatste optie – omdat hier de voedselproductie voorop staat – op landbouwgronden met weinig toekomstige uitdagingen.
3. Als een functiecombinatie niet mogelijk is, dan wordt bij voorkeur gekozen voor een functiewijziging met de meeste meerwaarde voor de transitie in het gebied. Past de functiewijziging bij en is hij ondersteunend aan de transitie van de landbouw(bedrijven) ter plaatse en passend bij de gewenste ruimtelijke ontwikkeling in het gebied? En hoe kan deze zo nodig inpasbaar worden gemaakt?
4. Afwentelingseffecten worden zoveel mogelijk voorkomen of anders gecompenseerd.

(vereiste 10) - Globale keuzes en maatregelen per deelgebied ruimtelijk inzichtelijk maken

Het gebiedsprogramma maakt per deelgebied de gemaakte globale keuzes en voorgenomen maatregelen inzichtelijk. Het gebiedsprogramma bevat hiertoe een indicatieve kaart (schaalniveau 1:100.000) die inzicht geeft in de ruimtelijke uitwerking van keuzes en maatregelen. Het beeld van de globale keuzes en maatregelen per deelgebied geeft ook richting aan de gebiedsprocessen. De in het gebiedsprogramma gemaakte globale keuzes zijn leidend voor onderliggende gebiedsprocessen, die veelal in kleinere gebieden zullen plaatsvinden. Heldere kaders voor deze gebiedsprocessen zijn daarbij onmisbaar om tot resultaten op maatregelniveau te komen.

B. Aanvullende uitwerking prioritaire gebieden

In delen van het landelijk gebied is de urgentie van de opgaven vanuit het NPLG extra groot. Het gaat dan in ieder geval om het veenweidegebied, de beekdalen op de hoge zandgronden en om de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en het gebied daar direct omheen (overgangsgebieden). Het is van belang dat het gebiedsprogramma voor deze gebieden een verdere uitwerking biedt en inzichtelijk maakt welke maatregelen hier getroffen worden.

(vereiste 11) - Uitwerking veenweidegebieden

De veenweideprovincies hebben in hun gebiedsprogramma globale keuzes gemaakt voor vernatting, aanpak extensivering en aanpak afwaardering. Deze keuzes gaan in op het geheel van de NPLG-opgaven. Als onderdeel hiervan geven provincies globaal aan welke maatregelen zij zullen treffen om bodemdaling te minimaliseren en CO₂ eq uitstoot te beperken. Het gaat hier om maatregelen die aanvullend zijn op het rijksbeleid voor NV-gebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en derogatievrije zones, dat in een deel van het veenweidegebied zal gelden (zie bijlage 11). Het uitgangspunt voor vernatting van veenweide is om in het veenweidegebied toe te bewegen naar een grondwaterstand van 20 tot 40 cm onder het maaiveld die jaarrond gehandhaafd wordt.

Voor verdere uitwerking verkennen provincies hoe groot de vermindering van de waterbergingscapaciteit is bij hogere grondwaterstanden en waar dit voor extra wateroverlast kan zorgen. Daarnaast brengen ze in beeld hoeveel van de potentiële extra watervraag voor peilopzet kan worden gefaciliteerd uit gebiedseigen water of wordt gereduceerd door zoning, acceptatie van uitzakken van peilen of aanvulling met brak water. Tot slot geven ze de resterende vraag uit het hoofdwatersysteem in droge tijd aan.

(vereiste 12) - Uitwerking beekdalen

Provincies met beekdalen op hoge zandgronden hebben samen met de waterschappen en andere waterbeheerders vastgesteld met welke combinatie van maatregelen zij de KRW-doelen daar behalen (Addendum op het 7^e actieprogramma Nitraatrichtlijn). Het gaat hier om maatregelen die aanvullend zijn op het Rijksbeleid voor NV-gebieden, grondwaterbeschermingsgebieden en derogatievrije zones, dat in een deel van de beekdalen zal gelden (zie bijlage 11).

De provincie, gemeentes en waterschappen hebben verschillende instrumenten tot hun beschikking om te sturen op (toekomstig) landgebruik en om zelf regels vast te stellen die een bijdrage kunnen leveren aan grootschalig beekdalherstel en gunstig kunnen zijn voor KRW-doelbereik. Deze worden beschreven in de Factsheet Regulering Grondgebruik, die als handvat gebruikt kan worden om deze opgave te realiseren.

Uitwerking bufferzones in beekdalen (maatregel)

In beekdalen waar grootschalig beekherstel noodzakelijk is, geeft de provincie (zie bijlage 12):

- De begrenzing van de breedte
- Een indicatie van het toekomstig landgebruik
- Een kostenraming voor verwerving, herwaardering en mogelijke herinrichting van het gebied

De provincies geven hierbij ook aan welke beekdalen in aanmerking komen voor bosaanleg volgens de Bossenstrategie. Voor de koppeling met de Bossenstrategie kunnen provincies gebruik maken van de uitgave *Bos voor de toekomst*²⁰.

Onderbouwing van de maatregel

- **Stikstofbelasting:** Voor beekdalen op hoge zandgronden moet inzichtelijk gemaakt worden dat de gekozen breedte van bufferzones rond beekdalen en landgebruik de stikstofbelasting van oppervlaktewater voldoende terugdringt. Provincies zijn vrij in de methodiek voor deze onderbouwing en kunnen hierbij gebruik maken van het WUR-rapport 'Kansen van de stikstofaanpak voor het doelbereik van de KRW voor nutriënten', aangevuld met andere generieke en gebiedsspecifieke kennis(rapporten).
- **Fosfaatbelasting:** Voor fosfaatbelasting kunnen na-ijleffecten optreden. Provincies verzoeken waterbeheerders om per stroomgebied een inschatting te maken van deze na-ijleffecten en de verwachte omvang hiervan in de tijd. Wanneer de uitkomsten hiervan beschikbaar zijn nemen provincies die op in het gebiedsprogramma.
- **Grensgebieden:** Voor grensgebieden specificeren provincies de bijdrage aan nutriëntbelasting en gewasbeschermingsmiddelen uit het buitenland.

In en rond stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden (vereiste 13) - Natuurdoelanalyses

Voortouwnemers maken de afgesproken natuurdoelanalyses voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. De provincies nemen de conclusies uit de natuurdoelanalyses op in het gebiedsprogramma en geven – op basis van deze natuurdoelanalyses – aan tot welke keuzes en maatregelen zij komen. Ze werken daarbij met de meest actuele natuurdoelanalyses. In de meeste gevallen zal een definitieve, door de EA getoetste, natuurdoelanalyse beschikbaar zijn. Geef daarbij ook aan wat het EA advies is en wat daarmee gedaan is. In het geval een natuurdoelanalyse nog niet door de EA getoetst is en dus nog niet definitief gemaakt is, wordt de ontwerp-natuurdoelanalyse gebruikt.

Globale keuzes en maatregelen

Uit de natuurdoelanalyses komen specifieke conclusies per gebied en een voorgestelde richting voor aanvullende maatregelen. Op basis van deze conclusies kan voor specifieke gebieden blijken dat doelbereik niet in zicht is en/of dat er geen garantie is dat verslechtering wordt voorkomen.

- Voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden waarbij de natuurdoelanalyse laat zien dat verslechtering al is geconstateerd dient concreet inzichtelijk te worden gemaakt welke aanvullende maatregelen terstond zijn of worden genomen om deze verslechtering te stoppen.
- Voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden met een negatieve conclusie over het voorkomen van verslechtering (nee, tenzij) geldt een hoge prioriteit om in deze gebieden maatregelen te nemen. Hier dient concreet inzichtelijk te worden gemaakt waar welke aanvullende maatregelen worden genomen om verslechtering te voorkomen. De natuurdoelanalyses worden hierbij gebruikt als onderbouwing. De maatregelen landen bij voorkeur in één of meerdere maatregelpakketten. Dit is in lijn met het advies van de EA op dit punt.

²⁰ Zie: [Bos voor de toekomst. Uitwerking ambities en doelen landelijke Bossenstrategie en beleidsagenda 2030](#)

- Voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden waar doelbereik niet in zicht is (ja, mits) dienen globale keuzes gemaakt te worden over aanvullende maatregelen en waar die globaal genomen worden. In het gebiedsprogramma worden het proces en de planning beschreven voor hoe deze maatregelen verder uitgewerkt worden in een gebiedsproces. De natuurdoelanalyses worden hierbij gebruikt als onderbouwing. Maatregelen die nu al genomen kunnen worden landen bij voorkeur in een of meerdere maatregelpakketten.

Bij deze maatregelen gaat het niet alleen om overlevingsmaatregelen maar juist ook om systeemherstelmaatregelen. De maatregelen die vanuit de natuurdoelanalyses worden genomen - en landen in de gebiedsprogramma's - dragen bij aan de VHR opgave (inhoudelijke vereiste 2).

(Vereiste 14) - Uitwerking overgangsgebieden

De provincies moeten in het gebiedsprogramma de overgangsgebieden voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden nader uitwerken (zie Ontwerp-NPLG). Het gebiedsprogramma beschrijft hiervoor wat systeemherstel van het desbetreffende stikstofgevoelige Natura 2000-gebied vraagt aan maatregelen buiten het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied, die specifiek landen in overgangsgebieden²¹. Het gaat hier om maatregelen die aanvullend zijn op het rijksbeleid voor NV-gebieden, grondwater-beschermingsgebieden en derogatievrije zones, die voor een deel overlap zullen vertonen met overgangsgebieden (zie bijlage 11).

Het uitgangspunt hierbij is dat de provincie voor alle stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden de overgangsgebieden aanwijst in het gebiedsprogramma. Soms kan systeemherstel van het Natura 2000-gebied ook gerealiseerd worden zonder een overgangsgebied te ontwikkelen. Dan beschrijft het gebiedsprogramma welke maatregelen getroffen worden om het systeemherstel van het Natura 2000-gebied op een andere manier te realiseren.

Globale keuzes

Het gebiedsprogramma bevat een uitwerking van de overgangsgebieden, van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Het gebiedsprogramma geeft tenminste inzicht in:

- de locatie en omvang van een overgangsgebied
- een overzicht van mogelijke maatregelen en de wijze waarop die maatregelen geborgd kunnen worden

Onderbouwing

Bij het bepalen van de locatie en de omvang van het overgangsgebied – en het overzicht van mogelijke maatregelen - moet een koppeling gemaakt worden met de landschapsecologische processen en drukfactoren die een stikstofgevoelig Natura 2000-gebied beïnvloeden en de reikwijdte hiervan.

De EA geeft aan dat een systeemanalyse van het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied noodzakelijk is om deze processen, drukfactoren en de reikwijdte daarvan te bepalen. Deze systeemanalyse is een belangrijk onderdeel van de natuurdoelanalyse (zie vereiste 13). De EA adviseert deze systeemanalyse te baseren op een landschapsecologische systeemanalyse (LESA). Wanneer een LESA van het stikstofgevoelige Natura 2000-gebied beschikbaar is, worden de uitkomsten van de LESA betrokken bij de uitwerking van overgangsgebieden.

²¹ Het adviesrapport [Naar een Natuurinclusieve Ruimtelijke Inrichting rond Natura 2000-gebieden \(document.pdf \(eerstekamer.nl\)\)](#) geeft inzicht in maatregelen die rond Natura 2000-gebieden genomen kunnen worden gericht op het systeemherstel van het Natura 2000-gebied.

Nog niet voor elk stikstofgevoelig Natura 2000-gebied is momenteel een actuele LESA beschikbaar. Locatie, omvang en mogelijke maatregelen in een overgangsgedebied kunnen dan worden gebaseerd op bestaande (meest actuele) systeemkennis van het Natura 2000-gebied. Locatie, omvang en maatregelen moeten dan in een volgende versie van de gebiedsprogramma's nader gespecificeerd of aangepast worden en nu indicatief weergegeven. Geef dan aan welke kennis nu nog ontbreekt, hoe deze kennis wordt vergaard en wanneer maatregelen nader gespecificeerd worden. Geef ook aan welke maatregelen al wel op basis van de huidige beschikbare kennis mogelijk zijn.

C. Sociaal economische effecten in beeld

De keuzes die in het gebiedsprogramma gemaakt worden en de maatregelen die daarmee samenhangen zijn ook van invloed op de leefbaarheid en brede welvaartseffecten in een gebied. Het gebiedsprogramma brengt deze effecten in beeld met een sociaaleconomische impactanalyse.

(vereiste 15) - Sociaaleconomische impactanalyse (SEIA)

De gebiedsprogramma's bevatten een sociaaleconomische impactanalyse (SEIA). Hiervoor geldt een iteratieve aanpak: provincies kunnen de effecten gaandeweg scherper inzichtelijk maken, bijvoorbeeld via een participatietraject dat een provincie kiest. Met verdere concretisering van het gebiedsprogramma wordt ook de sociaaleconomische impactanalyse verder ingevuld.

In de SEIA worden de verwachte sociaaleconomische effecten van maatregelen uit de gebiedsprogramma's beschreven. Doelen van deze SEIA zijn:

- Inzicht bieden in de verwachte brede welvaartseffecten van het gebiedsprogramma, meer specifiek de bijkomstige effecten naast de beoogde effecten van maatregelen op het vlak van natuur/stikstof, water en klimaat.
- Informatie verzamelen voor de totstandkoming van maatregelen en de wijze waarop de doelen worden bereikt.
- Informatie verzamelen voor afwegingen rond additioneel beleid, bijvoorbeeld om eventuele negatieve sociaaleconomische impact te verminderen.

Een sociaaleconomische impactanalyse (SEIA) is wettelijk verplicht bij maatregelen voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden²². Maar het is wenselijk om ook de effecten van het bredere maatregelpakket uit de gebiedsprogramma's inzichtelijk te maken.

Deze vereiste houdt daarom concreet het volgende in:

De verwachte sociaaleconomische effecten van het gebiedsprogramma worden door provincies inzichtelijk gemaakt en onderbouwd. Deze analyse gaat in op de brede welvaartseffecten van het gebiedsprogramma, waaronder ook de agro-economische effecten. De sociaaleconomische impactanalyses worden meegenomen bij de integrale beoordeling van de gebiedsprogramma's door het Rijk.

²² Artikel 1.12fa, eerste lid, sub c, Wet natuurbescherming. Deze vervalt per 1 januari 2024, gaat op in het stelsel van de Omgevingswet, en wordt Artikel 11.69b in het [Besluit kwaliteit leefomgeving](#). Strikt genomen gaat het om de maatregelen die de provincie neemt in/ten behoeve van stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

a. Over de methode(n):

- *In algemene zin:*
 - De sociaaleconomische impactanalyse bevat een beschrijving van de verwachte effecten van het gebiedsprogramma per brede welvaartsthema²³. Dit is een vormvereiste, ten behoeve van uniformiteit en vergelijkbaarheid. De door de provincie gekozen methode(n) (bijv. ToC-schema's) biedt de basis voor deze beschrijving.
 - Provincies kunnen verscheidene bronnen en informatie betrekken bij de beschrijving die inzicht geven in de brede welvaartseffecten van de gebiedsprogramma's. Bijvoorbeeld de informatie van het CBS en de (regionale) planbureaus.
 - De bovengenoemde twee methoden zijn vooral geschikt om per maatregel een analyse te doen of als maatregelen (voor een gebied) concreet zijn. Wanneer dit (nog) niet het geval is, worden de verwachte effecten van het programma op basis van andere bronnen of methoden – meer kwalitatief en/of op een hoger abstractieniveau – beschreven. Het is een iteratieve aanpak waarbij het abstractieniveau van de analyse in lijn is met het abstractieniveau van de maatregelen en het programma. De analyse kan meer worden verfijnd wanneer bijvoorbeeld gebiedsprocessen hebben plaatsgevonden.
 - De SEIA hoeft zich niet te beperken tot enkel effecten van maatregelen die volgen uit het NPLG. Ook flankerend beleid kan aangehaald worden om effecten in context en perspectief te plaatsen.
- *Om de brede welvaartseffecten in kaart te brengen:*
 - Provincies kunnen zelf een methode kiezen om de brede welvaartseffecten in beeld te brengen.
 - Er is een methode op basis van brede welvaart ter beschikking gesteld die kan worden gebruikt. Die methode is door WEcR in opdracht van het IPO ontwikkeld (de zogenaamde 'WEcR-methode')²⁴. Dit gaat onder andere om een gespreksprotocol dat provincies kunnen gebruiken om samen met stakeholders en experts de brede welvaartseffecten van maatregelen in kaart te brengen met een Theory-of-Change (ToC-schema). Het volgen van de WEcR-methode of het maken van Theory-of-Change (ToC-schema's) per maatregel is niet verplicht²⁵. Het gebruik van een vorm van participatie om effecten in kaart te brengen is wel wenselijk.

²³ Bij voorkeur wordt de officiële CBS-indeling gevolgd, dit is niet verplicht: Leefomgeving en wonen, Arbeid en vrije tijd, Materiële welvaart, Gezondheid, Samenleving, Milieu, Veiligheid, Subjectief Welzijn.

²⁴ Zie het WEcR rapport Sociaal-economische effectenanalyse integrale gebiedsaanpak (SEEA). Deze methode bouwt voort op de methode die is gebruikt voor de sociaaleconomische analyse op nationaal niveau van bron- en natuurherstelmaatregelen van het Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering, hier zijn ook voorbeelden te vinden van Theory-of-Change schema's.

²⁵ Verschillende provincies kiezen er bijvoorbeeld voor om de WEcR-methode (later) in te zetten in gebiedsprocessen, en/of voor (een specifieke set) concrete maatregelen. Voor het in kaart brengen van de effecten op een hoger schaalniveau (programma- of (deel)gebiedsniveau) worden bijvoorbeeld literatuuronderzoek, interne experts en/of stakeholder consultatie ingezet (al dan niet met gebruik van ToC-schema's).

- *Om de agro-economische effecten in kaart te brengen:*
 - voor de berekening van de agro-economische effecten, een specifieke subset van brede welvaartseffecten, stelt de WEcR binnenkort een methodiek ter beschikking (deze is nog in ontwikkeling). Op het moment dat deze uitvoerbaar is²⁶ worden met die methodiek de agro-economische effecten berekend²⁷
- b. Over het schaalniveau:
 - Voor maatregelen in het gebiedsprogramma worden de effecten op alle brede welvaartsthema's zo volledig als mogelijk in kaart gebracht. Provincies motiveren welk schaalniveau het beste en meest volledige beeld geeft van de sociaaleconomische effecten op brede welvaartsthema's. Ter toelichting: de wettelijke verplichting om de verwachte sociaaleconomische effecten van de maatregelen te beschrijven (zie artikel 11.69b, aanhef onder c Besluit kwaliteit leefomgeving) vereist niet dat per individuele maatregel het sociaaleconomische effect wordt gezien, maar dat de sociaaleconomische effecten van de maatregelen zo volledig mogelijk in beeld worden gebracht. Vereist is dat de sociaaleconomische effecten van de maatregelen zo goed mogelijk in beeld worden gebracht.
- c. Over op te nemen procesinformatie:
 - Beschreven wordt wat met de resultaten van de analyse is of wordt gedaan. Denk aan gedane aanpassingen in het gebiedsprogramma of de ontwikkeling van flankerend beleid.
 - Bij voorkeur beschrijft de provincie hoe ze de sociaaleconomische effecten verder in kaart wil brengen voor latere versies van het gebiedsprogramma, bijvoorbeeld met een participatietraject dat de provincie kiest.

3.3 Toekomstige beleidsontwikkelingen

De ontwikkeling en uitvoering van gebiedsprogramma's is een iteratief proces. Deze paragraaf blikt vooruit op toekomstige beleidsontwikkelingen die relevant zijn voor de doorontwikkeling van het gebiedsprogramma na Q3 2024.

Iedere vier jaar stellen provincies nieuwe gebiedsprogramma's op gebaseerd op een vernieuwd NPLG en bijbehorende handreiking. De volgende versie van gebiedsprogramma's – over vier jaar – zal daarbij qua inhoud verschillen, met meer nadruk op maatregelen in plaats van analyses en globale keuzes. In de vier jaar naar deze volgende versie werken Rijk en provincies wel verder aan de ontwikkeling.

Voor deze doorlopende uitwerking en de toekomstige versies van de gebiedsprogramma's zien we de volgende aandachtspunten:

Klimaatadaptatie van en met natuur

Bij de uitwerking van de gebiedsprogramma's en het nemen van maatregelen met, en in de natuur moet voorgesorteerd worden op een gebiedsgerichte klimaat- en waterrobuuste inrichting. Door nu rekening te houden met de langetermijneffecten van klimaatverandering, zoals beschreven in de nieuwste klimaatscenario's van het KNMI²⁸, kunnen koppelkansen benut worden en mal-adaptatie en desinvestering

²⁶ De methodiek is uitvoerbaar wanneer de maatregelen voor een gebied concreet zijn en de methode tijdig beschikbaar is gesteld.

²⁷ Het gaat om een berekening van het volgende:

- a) Verandering in de totale Standaard Verdiencapaciteit (SVC+) van een gebied per deelsector.
- b) Verandering in de gemiddelde Standaard Verdiencapaciteit (SVC+) per bedrijf in een gebied per deelsector.
- c) Verandering in toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de rest van de keten.

²⁸ KNMI'23 Klimaatscenario's voor Nederland

voorkomen worden. Op onderdelen gebeurt dit al voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024, door inzet voor water-, klimaat-, en natuurdoelen. In toekomstige versies van de gebiedsprogramma's na 2030 wordt, middels een proces in samenwerking met het Rijk, inzichtelijk gemaakt wat de benodigde toekomstige dynamiek in de condities voor doelbereik is, ook gezien de invloed van klimaatverandering.

Het Actieprogramma *klimaatadaptatie natuur*, dat voortbouwt op de Actielijnen *klimaatadaptatie natuur*²⁹, wordt in de komende periode samen met provincies en andere gebiedspartijen uitgewerkt³⁰. Dit actieprogramma ondersteunt de provincies om – vanuit een gedeeld beeld – o.a. nieuwe praktijken (handelingsperspectief) te ontwikkelen, en opgedane inzichten en praktijken op te schalen naar een richtinggevend beleidskader, zodat we samen meer impact gaan realiseren. Deze inzichten kunnen vervolgens meegenomen worden in de verdere ontwikkeling van de gebiedsprogramma's en het ruimtebeslag dat met de uitvoering van o.a. de Bossenstrategie en de afronding van het NNN is gemoeid. Dit resulteert in een toekomstbestendige inrichting van het landelijk gebied.

Concretisering van de instandhoudingsdoelen voor Natura 2000-gebieden

Het is van belang dat op termijn de instandhoudingsdoelstellingen per Natura 2000-gebied in omvang en tijd concreet worden uitgewerkt: wat is de bijdrage per gebied aan het realiseren van de landelijk gunstige staat van instandhouding? Zo kan worden aangetoond dat de maatregelen aansluiten bij de doelen. Provincies geven uiterlijk per 1 juli 2025 de beoogde bijdrage per gebied aan. Daarmee wordt duidelijk wat de behouds-, uitbreidings- en kwaliteitsverbeteringsdoelen per Natura 2000-gebied concreet inhouden. Het ministerie van LNV ontwikkelt met provincies een methodiek om ook de omvang en de kwaliteit van leefgebieden voor soorten en de kwaliteit van habitattypen zo veel mogelijk te concretiseren, in relatie met natuurmonitoring.

Planning bijdrage gunstige staat binnen en buiten Natura 2000-gebieden

Een planning op welke termijn – na 2030 – de bijdrage binnen en buiten de Natura 2000-gebieden aan de landelijk gunstige staat van instandhouding gerealiseerd is. Aandachtspunt hierbij is dat ook buiten Natura 2000-gebieden verslechtering niet gewenst is.

Klimaat en water

De provincies maken een doorkijk voor de klimaatopgave na 2030. Wat betekent deze resterende klimaatopgave en welke maatregelen komen hiervoor in beeld?

In de loop van 2024 volgen de nieuwe Deltascenario's. De resultaten hiervan kunnen gevolgen hebben voor de haalbaarheid van de gebiedsprogramma's. We vragen de provincies rekening te houden met de nieuwe scenario's om de klimaatbestendigheid van het watersysteem te bepalen met het oog op 2050, en een doorkijk naar 2100.

Binnen het Deltaprogramma Zoetwater wordt een landelijke knelpuntenanalyse voor waterbeschikbaarheid uitgevoerd. De resultaten daarvan komen in het tweede deel van 2024 beschikbaar. De provincies wordt gevraagd de resultaten van deze analyse voor zover mogelijk te vertalen naar de provinciale context, en de gevolgen van de knelpunten in beeld te brengen.

²⁹ Zie: [Actielijnen klimaatadaptatie natuur \(overheid.nl\)](https://overheid.nl)

³⁰ Voorziene periode: Q4, 2023 - Q1, 2024

Actualisatie AERIUS en KDW

De provinciale stikstofdoelstellingen in het NPLG en de handreiking zijn gebaseerd op de doelen voor stikstofreductie, zoals geformuleerd in de Startnotitie NPLG en het onderliggende RIVM-rapport (*Toelichting bij richtinggevende emissiereductiedoelstellingen per gebied*) van 10 juni 2022. Maar in oktober 2023 is AERIUS geactualiseerd. Onderdeel hiervan is ook het verwerken van de uitkomsten van het onderzoek over de herziening van de KDW. De mogelijke impact daarvan op het doelbereik van de landelijke omgevingswaarden en de provinciale emissiereductiedoelen wordt in kaart gebracht. Dit leidt mogelijk tot bijstelling van de opgaven, wat wordt verwerkt bij vaststelling van het NPLG.

Natuurherstelverordening

De *Natuurherstelverordening* treedt naar verwachting in de eerste helft van 2024 in werking. De verordening heeft rechtstreekse werking: alle artikelen van de verordening gaan direct gelden in de Nederlandse rechtsorde. De impact van deze verordening wordt nader verkend en naar verwachting leidt dat tot aanvullende vereisten voor de gebiedsprogramma's. IPO, het ministerie van LNV en medeoverheden zullen in samenwerking invulling moeten geven aan de eisen uit deze verordening. Hierbij wordt in overleg bekeken wanneer welke wijzigingen in gebiedsprogramma's noodzakelijk zijn.

Bij de uitwerking van de Natuurherstelverordening wordt behalve met de VHR opgave ook een link gelegd met basiskwaliteit natuur³¹. Provincies werken samen met het ministerie van LNV aan het ontwikkelen van basiskwaliteit natuur in een lerende aanpak. Er zijn een aantal pilots opgestart en in de loop van 2024 volgen nog meerdere; met als doel een uniforme werkwijze op te leveren voor het gebiedsprogramma Q3 2024. Als onderdeel hiervan brengen provincies in samenwerking met LNV de landschapskwaliteit buiten natuurgebieden in kaart door aan te geven welke condities (abiotisch/ milieu, inrichting – onder meer GBDA – en beheer/gebruik) per landschapstype aanwezig zijn. Aan de hand hiervan stellen provincies een overzicht op van de kansen om basiskwaliteit natuur te versterken. Daarnaast ontwikkelen provincies als onderdeel van deze lerende aanpak een pilot basiskwaliteit natuur.

In het kader van de Vogelrichtlijn is Nederland verplicht om periodiek de Vogelrichtlijngebieden te actualiseren. In 2024 wordt in nauwe samenwerking met de provincies een proces in gang gezet om dit verder vorm te geven. De resultaten van dit proces zullen, wanneer beschikbaar, meegenomen dienen te worden in de gebiedsprogramma's. Naar verwachting is dit pas na Q3 2024 aan de orde.

Samen Ramen

Rijk en provincies werken samen om een begrotingssystematiek te ontwikkelen die provincies landelijk kunnen toepassen in hun maatregelpakketten en de gebiedsprogramma's. Doel is om tot een systematiek te komen waarmee de redelijkheid van kosten voldoende zijn onderbouwd, en de ramingen onderling vergelijkbaar en optelbaar zijn. In het eerste kwartaal van 2024 is de opzet van deze begrotingssystematiek gereed.

³¹ Onder Basiskwaliteit Natuur verstaan we de set van condities die nodig is om algemene soorten algemeen te laten blijven of worden. Het is de minimale kwaliteit van het leefgebied van soorten die nodig is. De focus ligt daarbij op gebieden waar de natuur niet de hoofdfunctie van het gebied is.

4 Onderbouwing van keuzes en maatregelen

Dit hoofdstuk bevat de algemene vereisten die aan het gebiedsprogramma gesteld worden voor de onderbouwing van globale keuzes en maatregelen die volgen uit de inhoudelijke vereisten (hoofdstuk 3).

4.1 Maatregelen en maatregelpakketten

Gebiedsprogramma's bevatten analyses, globale keuzes en maatregelen en provincies dienen maatregelpakketten in. Deze paragraaf gaat verder in op de benodigde onderbouwing van globale keuzes en maatregelen.

Aanvullend op de globale keuzes wordt in een gebiedsprogramma zoveel mogelijk per deelgebied aangegeven welke maatregelen worden getroffen. Het gaat daarbij nadrukkelijk om maatregelen die vanuit de samenhang van de NPLG-opgaven effectief zijn.

Bij het opnemen van maatregelen in een gebiedsprogramma kan onderscheid worden gemaakt in twee fasen, naar mate van uitwerking:

1. *Planuitwerking:* Het is duidelijk waar een maatregel(pakket) over gaat en er is minimaal een voornemen/draagvlak om tot (planologische) besluitvorming te komen. Maar er zijn nog uitzoekpunten of planologische of andere publiekrechtelijke besluiten – waaronder ook vergunningverlening – nodig om te kunnen starten met realisatie van de maatregel of het maatregelpakket.
2. *Realisatie:* Het is duidelijk hoe een maatregel(pakket) gerealiseerd gaat worden, welke partijen betrokken zijn, wat hun financiële bijdrage is en wat een maatregel(pakket) oplevert. Verantwoordelijkheden en rollen tijdens de realisatiefase zijn vastgelegd en de voor uitvoering benodigde (planologische) besluiten zijn genomen.

Aanvullend kunnen maatregelen uit een vastgesteld en door het Rijk (gedeeltelijk) positief beoordeeld gebiedsprogramma op basis van voortschrijdend inzicht worden bijgesteld. Dit verloopt dan via een omwisselbesluit³², en betekent een gedeeltelijke herziening van het gebiedsprogramma. De beslissing om een omwisselbesluit te verkennen nemen Rijk en provincies samen. Het gaat om majeure wijzigingen ten opzichte van het gebiedsprogramma. Deze kunnen naar verwachting op de middellange termijn (en dus niet de eerstvolgende jaren) aan de orde zijn.

Gebiedsprogramma's bestaan uit maatregelen die als geheel optellen tot realisatie van de provinciale doelen binnen de beschikbare budgetten en termijnen (conform NPLG). In samenwerking met gebiedspartijen en medeoverheden komen provincies in een gebiedsprogramma tot voorstellen voor het bundelen van maatregelen in maatregelpakketten. De provincie heeft de ruimte om zelf de vorm en indeling van deze pakketten te bepalen (bijvoorbeeld naar thema, naar bodemgesteldheid of naar geografisch deelgebied of een combinatie daarvan). Daarbij wordt gewerkt conform de Spelregels Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied en aan de hand van de werkwijzer voor aanvraag van een rijksbijdrage. De bedoeling van deze samengestelde maatregelpakketten is nader toegelicht in het spelregeldocument en komt in het kort neer op:

³² Zie hiervoor ook de [Spelregels Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied](#)

- een start te kunnen maken met dié maatregelen die gereed zijn voor uitvoering
- bevorderen dat tegelijk óók stappen worden gezet in de uitwerking van maatregelen die nodig zijn voor realisatie van het totale doelbereik van de NPLG doelen
- samenhang borgen van verschillende typen maatregelen in een gebied
- samenhang borgen van generieke en gebiedsspecifieke maatregelen
- besluitvorming mogelijk maken over financiële rijksbijdragen voor zowel – start en vervolg van – realisatie als planuitwerking en verkenning
- beheersbaar houden van de administratieve en werklast voor alle betrokken partijen.

4.2 Onderbouwing van globale keuzes en maatregelen

In gebiedsprogramma's leveren provincies analyses, globale keuzes en de eerste maatregelpakketten aan die onderbouwd en toetsbaar zijn. Deze onderdelen van de gebiedsprogramma's moeten onderbouwd zijn. Daarbij moet inzichtelijk zijn waarom een bepaalde keuze en/of maatregel wordt voorgesteld en hoe deze in samenhang bijdraagt aan integraal doelbereik voor de NPLG-doelen natuur, water en klimaat per provincie.

Provincies onderbouwen in het gebiedsprogramma hoe voorgenomen maatregelpakketten bijdragen aan het doelbereik op alle NPLG-doelen (water, natuur en klimaat) en ramen de benodigde financiële middelen daarvoor. Bij een globale keuze in een gebiedsprogramma mag ook de onderbouwing van het doelbereik en kostencalculatie globaal zijn. Specifiek voor onderbouwing van globale keuzes en maatregelen voor stikstof en natuur is aanvullende informatie opgenomen in bijlage 8. Voor andere onderdelen organiseert het Rijk met het IPO en de provincies diverse sessies om de wijze van onderbouwing en financiële ramingen verder uit te werken zodat niet iedere provincie dit zelf hoeft uit te zoeken. Deze uitwerking is echter nog niet voorhanden bij publicatie van deze handreiking. Dit betekent dat provincies gebruik kunnen maken van deze aanvullende informatie voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024, maar dat dit geen verplichtend onderdeel van deze versie is.

Er vindt een ex-ante evaluatie plaats van de Q3 2024 gebiedsprogramma's door de EA. De EA toetst ex-ante de gebiedsprogramma's op de wetenschappelijke onderbouwing voor natuur en water (KRW-doelbereik, voor de beekdalen die behoren tot de scope van het NPLG). Het Rijk neemt de toets van de EA – en hoe provincies hiermee zijn omgegaan – mee in de integrale beoordeling.

Daarnaast toetsen kennisinstellingen (PBL, RIVM, WUR en Deltares) ex-ante het doelbereik van maatregelpakketten en globale keuzes in het gebiedsprogramma. De huidige ex-ante evaluatie van kennisinstellingen op doelbereik is kwalitatief. Daarbij evalueren kennisinstellingen het gebiedsprogramma als geheel. Het advies en de wijze van verwerking van provincies is onderdeel van de integrale beoordeling van het Rijk. Het ministerie van LNV, de EA en kennisinstellingen stemmen met elkaar af om verder invulling te geven aan de ex-ante evaluatie op onderbouwing en doelbereik. Ook heeft de EA een advies uitgebracht op de november 2022-versie van de handreiking, onder andere op de vereiste onderbouwing. Deze adviezen staan verder in deze paragraaf.

In aanvulling op de ex-ante evaluatie op de gebiedsprogramma's, voert Wageningen Economic Research (WEcR) een kwalitatieve expert appreciatie uit op maatregelen uit de eerste ingediende maatregelpakketten. Hieruit volgt een advies over bijdrage aan doelbereik, beheersing van afwentelrisico's van de maatregelen en mogelijkheden voor verbetering. Het advies vormt tevens onderdeel van de onderbouwing van een begrotingswijziging voor het beschikbaar stellen van middelen voor de eerste maatregelpakketten in 2024. Het advies kan gebruikt worden om (nieuwe) maatregelpakketten aan te passen of te verbeteren.

Om te sturen op doelbereik, en om globale keuzes en maatregelpakketten af te wegen, worden ex-ante meerdere kwalitatieve en kwantitatieve analyses, zoals een SEIA, NDA of WBS, uitgevoerd als onderdeel van de gebiedsprogramma's (zie ook de inhoudelijke vereisten in paragraaf 3.2). In de gebiedsprogramma's worden deze analyses verder aangevuld met een wetenschappelijk gedegen onderbouwing die voldoet aan onderstaande punten:

1. Een **kwalitatieve en waar mogelijk kwantitatieve onderbouwing** die de samenhang onderbouwt tussen de **problemanalyse van de NPLG-doelen, de voorgestelde maatregelpakketten, de instrumenten om deze maatregelpakketten te realiseren, de verwachte effecten en de bijdrage aan het doelbereik**. Deze samenhang moet onderbouwd worden voor integraal doelbereik, kortom voor alle NPLG-doelen. Hier is de mogelijkheid om deels werk-met-werk te maken door deze onderbouwing te verwerken in een (beknopte) beleidstheorie (zie hoofdstuk 2 vereiste 8). De gevraagde uitwerking op het niveau van maatregelpakketten sluit idealiter aan op de vereisten voor de aanvraag voor een rijksbijdrage.

Voor alle maatregelpakketten en globale keuzes moet minimaal kwalitatief, en waar mogelijk kwantitatief in kaart worden gebracht wat de effecten zijn op alle doelen van het NPLG. Dit betekent bijvoorbeeld dat de effecten van maatregelpakketten op klimaatdoelstellingen, zowel CO₂- als methaan-emissies, en waterkwaliteit, volgens KRW-doelstellingen, in kaart worden gebracht. Wanneer deze effecten nog onvoldoende bekend zijn, wordt duidelijk gemaakt welke stappen gezet worden om deze effecten alsnog helder te krijgen, inclusief verantwoordelijkheden en middelen. Voor globale keuzes mag de uitwerking ook globaal zijn. Globale keuzes in de gebiedsprogramma's worden verder uitgewerkt tot maatregelpakketten waarbij de effecten op alle NPLG-doelen in het gehele landelijk gebied in kaart wordt gebracht.

De EA benadrukt het belang van een volledige **systeemanalyse** voor de onderbouwing van maatregelpakketten. Hierbij kunnen provincies een landschapsecologische systeemanalyse gebruiken – die voor Natura 2000-gebieden vaak al beschikbaar is –, aangevuld met een landschapsecologische systeemanalyse voor het gehele landelijke gebied (zie het advies van de EA op de handreiking, paragraaf 2.3). Provincies krijgen dit advies van de EA in overweging bij het opstellen van het gebiedsprogramma. Het uitvoeren van een LESA is geen vereiste. Wanneer een systeemanalyse beschikbaar is, voldoet deze ook. De EA adviseert verder dat als deze informatie nog ontbreekt voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024, te onderbouwen waarom dit zo is en een overzicht te geven van beschikbare bronvermelding. Geef aan welke vervolgstappen en onderzoek nog nodig zijn, inclusief de verwachte tijdsduur, verantwoordelijkheden en middelen.

De kwalitatieve onderbouwing wordt verder aangevuld met een korte beschrijving van mogelijke **risico's en neveneffecten van maatregelpakketten**. Dit gaat in ieder geval om de belangrijkste ecologische neveneffecten en risico's (volgens advies EA) en om bredere sociaaleconomische effecten (volgens vereiste 15, paragraaf 3.2). Daarnaast kunnen vrijblijvend ook neveneffecten en risico's voor andere onderwerpen worden meegewogen (zie bijlage 13). Als onderdeel van de beschrijving geven provincies aan hoe er met deze risico's wordt omgegaan en in welke mate deze inzichten een rol hebben gespeeld bij de afweging van verschillende maatregelpakketten. Wanneer provincies geen zwaarwegende neveneffecten verwachten, benoemen ze dit.

Een **kwantitatieve onderbouwing** en schatting van het doelbereik en de bijdrage van de verschillende maatregelpakketten aan doelbereik. Hierbij wordt ook een inschatting gemaakt van het verwachte tijdspad: wanneer leiden welke maatregelpakketten tot

verwachte effecten en bijdrage aan totaal doelbereik. Deze kwantitatieve schatting moet uitgevoerd en onderbouwd worden voor integraal doelbereik, kortom voor alle NPLG-doelen.

Uit de eerste kwantitatieve schatting van maatregelpakketten voor het doelbereik kan naar voren komen dat **doelbereik** voor specifieke doelen nog onvoldoende in zicht is, of dat voor een specifiek doel deze conclusie onvoldoende hard is. Wanneer doelbereik onvoldoende in zicht is, wordt aangegeven welke aanvullende informatie en vervolgacties nodig zijn om doelbereik wel te halen. Specificeer hierbij wat er voor nodig is om deze informatie alsnog te verkrijgen, in de vorm van tijd, geld en onderzoek, en specificeer aan wie de verantwoordelijkheden toevallen voor iedere stap. Geef vervolgens ook aan hoe dit in een volgende versie van het gebiedsprogramma, of het beheerplan Natura 2000, terugkomt.

2. Wanneer bij het ontwikkelen van de gebiedsprogramma's en de maatregelpakketten blijkt dat er sprake is van **onzekerheden, kennislacunes, of knelpunten** is inzicht nodig in de vervolgacties. Geef hierbij concreet aan wat er nodig is voor deze vervolgacties in de vorm van tijd, geld en onderzoek, en specificeer de verantwoordelijkheden. Geef vervolgens ook aan hoe dit in een volgende versie van het gebiedsprogramma of het beheerplan Natura 2000 terugkomt.
3. Als het maatregelpakket betrekking heeft op verplaatsing van agrarische bedrijven of subsidie voor kapitaalinvestering in agrarische bedrijven – gericht op gedeeltelijke emissiereductie –, gelden nog aanvullende eisen voor onderbouwing. Voor landbouwkundige maatregelen die gericht zijn op het gelijktijdig verlagen van input van stikstof, koolstof en fosfaat (bijvoorbeeld volumemaatregelen en voermaatregelen) is deze aanvullende onderbouwing niet nodig. Voor de aanvullende onderbouwing gaat het om de volgende punten:
 - Laat zien dat de voorgenomen maatregelen passen binnen het langetermijnperspectief van het deelgebied, gelet op bodem, water, natuur, klimaat en landbouw. Dit is nodig om lock-in situaties³³ te beperken.
 - Laat zien dat er, samen met andere globale keuzes en/of maatregelpakketten in het gebiedsprogramma, zicht is op het totale en integrale doelbereik binnen de daarvoor gestelde termijnen en binnen de beschikbare budgetten.
 - Maak aannemelijk dat de voorgenomen maatregelen of globale keuzes aansluiten bij het uitgangspunt dat er geen lokale normoverschrijding optreedt in geurbelasting en fijnstofconcentratie - bijvoorbeeld nieuwe overschrijdingen van bestaande normen - en waar mogelijk een verbetering. De grootste risico's treden bijvoorbeeld op bij verplaatsing van veehouderijen richting woonkernen of bij omschakeling. De onderbouwing geeft minimaal aan of er sprake is van een kans op normoverschrijding, waardoor dit komt, en hoe het gebiedsprogramma hiermee omgaat. Bij een verdere concretisering van maatregelen kan een gevoeligheidsanalyse behulpzaam zijn. Hierbij is het raadzaam de regelgeving voor geurhinder en fijnstof ter controle mee te nemen (zie de IPLO-website voor meer informatie en ondersteuning daarbij)³⁴.

³³ Lock-in situaties zijn keuzes en maatregelen die nu genomen worden voor een specifiek doel (bijvoorbeeld reductie stikstofdepositie) die leiden tot het moeilijker bereiken van de bredere NPLG-doelen op natuur, water, en klimaat. Het tegengaan van lock-in situaties is van belang, omdat hiermee wordt ondervangen dat meerdere keren (verschillende) maatregelen in een gebied genomen moeten worden en het (daarmee) bijdraagt aan efficiënt integraal doelbereik.

³⁴ Voor meer informatie over deze onderwerpen, zie de website van IPLO, voor geur: [Geur door veehouderijen | Informatiepunt Leefomgeving \(iplo.nl\)](#) en voor fijnstof: [Veehouderijen en beoordeling luchtkwaliteit \(fijnstof\) | Informatiepunt Leefomgeving \(iplo.nl\)](#), en [Ondersteuning bij geurhinder en fijnstof in maatregelpakketten | Informatiepunt Leefomgeving \(iplo.nl\)](#)

Specifiek voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden kan uit de **natuurdoelanalyses** en daarin voorgestelde maatregelen naar voren komen dat ofwel de instandhoudingsdoelstellingen per Natura 2000-gebied niet in zicht zijn ofwel het voorkomen van verslechtering, gegeven de drukfactoren, niet gegarandeerd kan worden. De natuurdoelanalyse geeft in dit geval ook richting voor aanvullende maatregelen. In paragraaf 3.2, voor de natuurdoelanalyses, wordt uitgelegd welke onderbouwing dan verwacht wordt, ook in samenhang met het advies van de EA.

Voor de kwalitatieve en kwantitatieve onderbouwing van maatregelpakketten in relatie tot doelbereik zijn al veel kennisrapporten en modellen beschikbaar. Deze beslaan onderbouwing voor integraal doelbereik en kennis ter onderbouwing van specifieke onderdelen van het NPLG. Ter onderbouwing nemen provincies in ieder geval de genoemde analyses uit paragraaf 3.2 op in hun gebiedsprogramma's. Om provincies te ondersteunen in de onderbouwing van maatregelpakketten diept het Rijk samen met de provincies per onderdeel uit welke modellen en data het beste bruikbaar zijn. Bijlage 13 bevat een indicatieve lijst van methoden (data/tools en rapporten) die te gebruiken zijn om de onderbouwing te ondersteunen. Deze lijst is indicatief, niet volledig en provincies mogen hiervan afwijken, behalve van de analyses genoemd in paragraaf 3.2.

4.3 Financiële onderbouwing

Deze paragraaf biedt inzicht in het Transitiefonds en hoe provincies worden geacht de beschikbare middelen in te zetten in het gebiedsprogramma.

Het Transitiefonds vormt een belangrijke financiële basis voor realisatie van het NPLG door onder andere langjarig rijksmiddelen beschikbaar te stellen voor het financieren van de maatregelpakketten, gebaseerd op de gebiedsprogramma's. Tegelijk reiken de doelstellingen van het NPLG evenals de tijdhorizon (2050) verder dan het Transitiefonds. Voor realisatie van het NPLG zullen daarom ook andere financieringsbronnen – van Rijk én regio – worden aangewend. Dit omvat eerdere toegezegde én nog te beschikken rijksbijdragen zoals voor de structurele aanpak stikstof, de Natuurpact-afspraken, het Programma Natuur en het Klimaatakkoord (zoals Bossenstrategie). De verscheidenheid van financiële bronnen brengt een complexe uitdaging van afstemming in besluitvorming met zich mee. Het streven is dit – alle overheden samen – via één loket te organiseren onder regie van de Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied (RTLG).³⁵

Stand van zaken Transitiefonds

Sinds 7 juli 2023 is kabinet-Rutte IV demissionair. De demissionaire status van het kabinet heeft als gevolg gehad dat de Eerste Kamer op 3 oktober 2023 het wetsvoorstel Tijdelijke wet Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur controversieel heeft verklaard. De controversiële status van het wetsvoorstel betekent dat het aan een nieuw kabinet is om te besluiten over het Transitiefonds en dat de minister voor Natuur en Stikstof als fondsbeheerder geen financiële middelen kan vrijmaken via het begrotingsfonds tot parlementaire goedkeuring van de instellingswet.

Toch is het van groot belang dat we blijven werken aan de gezamenlijke duurzaamheidsopgaven om verbetering en herstel van natuur, klimaat en water te realiseren. Een vertraging van bijvoorbeeld de stikstofreductie leidt ertoe dat de doelstellingen voor het herstel van onze natuur buiten bereik raken en perspectief voor boeren en burgers nog langer op zich laat wachten. Om deze scenario's te voorkomen, werken de provincies en het Rijk gestaag door aan de ontwikkeling van gebiedsprogramma's en maatregelenpakketten.

³⁵ Dit betekent dat financieringsbronnen rijksbreed voor realisatie van het NPLG bij de aanvraag voor een rijksbijdrage betrokken kunnen worden.

Op ambtelijk niveau is de methode van indicatieve budgetten gedeeld met de provincies. Kort gezegd komt het erop neer dat hoe groter de opgave is op het gebied van natuur, water en klimaat, hoe groter het gedeelte van het beschikbare budget voor opgaven in de betreffende provincie is. Samen met de provincies doorloopt het Rijk in diverse werkgroepen inhoudelijke uitdagingen van de transitie. Zo wordt er een ramingstraject ontwikkeld op basis waarvan normbedragen gebruikt kunnen worden voor het doen van een inschatting. Ook wordt er een wegwijzer ontwikkeld voor de provincies, waarvan de belangrijkste dekkingsbronnen zijn opgenomen. Dit om de provincies in staat te stellen deze bronnen mee te nemen in de aanvraag voor de rijksbijdrage.

De middelen die het kabinet heeft gereserveerd voor het Transitiefonds zijn uitdrukkelijk bedoeld als een aanvulling op de bestaande budgetten van Rijk en provincies. Om keuzes te kunnen maken in het gebiedsprogramma hebben provincies inzicht nodig in andere potentiële financieringsbronnen. Het Rijk zal een overzicht bieden van de financieringsbronnen die de rijksoverheid nu al inzet, zodat de financiering uit het Transitiefonds zo goed mogelijk hierop kan aanvullen. Het overzicht kan bestaan uit financieringsbronnen voor de NPLG-doelen én uit financieringsbronnen voor meekoppelopgaven (bijlage 14 vormt voor dit laatste een eerste aanzet).

Financiële onderbouwing van maatregelen in het gebiedsprogramma

Provincies geven - voor tenminste de looptijd van het fonds - in het gebiedsprogramma minimaal een onderbouwde omschrijving – op het niveau van maatregelpakketten – van (meerjarig):

- investeringskosten
- structurele kosten voor beheer, onderhoud en/of exploitatie (waar relevant)³⁶
- indicatie van de kosten van afwaardering van gronden³⁷
- een indicatie van (directe) uitvoeringskosten voor provincie en betrokken gemeenten en waterschappen.
- Een voorstel voor dekking van de genoemde kosten uit de verschillende financieringsbronnen, met een indicatie van risico's en daarvoor te nemen beheersmaatregelen.

De gevraagde uitwerking op het niveau van maatregelpakketten sluit idealiter aan op de vereisten voor de aanvraag voor een rijksbijdrage (zie voor nadere toelichting het spelregeldocument en de werkwijzer aanvraag rijksbijdrage).

Bij globale keuzes in een volgende versie van het gebiedsprogramma mag de onderbouwing van de kostenrekening en -dekking ook globaal zijn. In de navolgende iteraties van globale keuzes in het gebiedsprogramma wordt deze rekening door provincies voor zover mogelijk verder uitgewerkt op het niveau van maatregelpakketten.

³⁶ Met het oog op een doelmatige besteding van middelen is zicht op de dekking van beheer- en onderhoudskosten nodig. Deze kunnen mogelijk tijdelijk, maar niet structureel worden gedekt via het Transitiefonds.

³⁷ Toetsing zal plaatsvinden conform de systematiek die wordt afgesproken tussen RTLG/ Team Grondzaken en provincies.

5 Organisatie, wijze van vaststelling, samenhang en andere programma's

Dit hoofdstuk bevat informatie en aanbevelingen die provincies kunnen gebruiken bij het opstellen van de gebiedsprogramma's. De suggesties in dit hoofdstuk zijn aanvullend ten opzichte van de vereisten die beschreven staan in hoofdstuk 2, 3 en 4 van deze handreiking.

5.1 Ontwikkeling van het gebiedsprogramma

In deze paragraaf worden enkele aspecten die van belang zijn voor de ontwikkeling van het gebiedsprogramma en de gebiedsprocessen besproken.

Al doende leren

Het NPLG en de gebiedsprogramma's zijn gericht op een toekomstbestendige, duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied. Dit is een transitie-opgave. De uitdagingen op het gebied van natuur, water, klimaat en sociaaleconomische vitaliteit zijn urgent, omvangrijk en met elkaar verweven. Ze vragen om fundamentele veranderingen in onze manier van denken, doen en organiseren. Hiervoor bestaan geen kant-en-klare oplossingen. Het is bovendien een proces van lange adem, waarbij de richting op hoofdlijnen bekend is maar de weg ernaartoe gaandeweg ontdekt en ontwikkeld moet worden. Dit vergt nieuwe perspectieven, uitproberen en al doende leren. Het versterken van het lerend vermogen in gebiedsprocessen en bij betrokken overheden en andere partijen is essentieel voor de gebiedsprogramma's en de transitie van het landelijk gebied in het algemeen. Passende methoden en activiteiten voor systematisch leren, reflectie en het benutten van voortschrijdend inzicht kunnen variëren tussen provincies en gebieden, afhankelijk van de opgaven, de fase in het proces en de ervaren complexiteit. Bij de uitwerking van de lerende aanpak in de gebiedsprogramma's kunnen de volgende vragen behulpzaam zijn:

- Hoe wordt de benodigde ruimte voor reflectie en systematisch leren binnen het gebiedsproces gerealiseerd? Bijvoorbeeld (lerende) evaluaties, reflexieve monitoring, veldbezoeken, werkplaatsen, *communities of practice*, agile werken, etc.
- Hoe wordt geborgd dat de opgedane nieuwe inzichten toegepast worden in de verbetering en doorontwikkeling van het gebiedsprogramma?
- Hoe maakt de provincie gebruik van inzichten van andere provincies, en van de lessen van eerdere gebiedsgerichte trajecten in het fysieke domein?

Instrumentenkoffer

In de provinciale gebiedsprogramma's werken de provincies gebiedsgericht de nationale opgaven voor natuur, klimaat en water uit. Daarvoor zijn instrumenten nodig om in te zetten in de gebieden. Hoofdstuk 5 van het Ontwerp-NPLG bevat hiervoor een overzicht van instrumenten die ingezet kunnen worden, zoals voor grond. Dit overzicht komt in meer gedetailleerde vorm beschikbaar als *Instrumentenkoffer NPLG*, en biedt dan een overzicht van op dat moment beschikbaar instrumentarium.

Participatie

De gebiedsprogramma's en gebiedsprocessen hebben een dynamisch karakter, waarbij diverse maatschappelijke organisaties, partijen en belangen, op verschillende momenten hun rol zullen willen innemen. Daarom is participatie in elk moment van het proces gewenst, zoals bij het opstellen van het gebiedsprogramma, het vormgeven van de gebiedsprocessen, het opstellen van maatregelpakketten en bij de uitvoering van maatregelen.

Participatie van belanghebbende en betrokken maatschappelijke organisaties, ondernemers en inwoners draagt bij aan een brede transitie van het landelijk gebied. Het integrale karakter van de gebiedsprogramma's wordt versterkt door een breed scala aan organisaties uit te nodigen om een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van de gebieden, bijvoorbeeld op gebied van recreatie en toerisme, nieuwe vormen van voedselproductie of meekoppelkansen. Denk hierbij aan kansen met andere maatschappelijke opgaven, zoals woningbouw, energie en verduurzamingsopgaven.

Per (fase in het) proces kunnen de partijen en de rol van die partijen in de participatie verschillen. Specifiek voor gebiedsprocessen geldt dat de uitdagingen en kansen per gebied leidend zijn voor wie betrokken zijn in het gebiedsproces. Voor alle betrokken partijen, inclusief de gebiedsregisseur, helpt het om in een vroeg stadium van het gebiedsproces in overleg te gaan over welke partijen betrokken moeten worden en wat deze partijen nodig hebben om een efficiënte en effectieve bijdrage te kunnen leveren. Een participatieplan als onderdeel van het gebiedsprogramma of -proces zorgt voor voorspelbaarheid van het proces, waardoor er meer rust en aandacht is voor de inhoud.

Nationale parken

Specifiek wordt aan provincies gevraagd om met de organisaties van hun nationale parken te bespreken welke rol zij kunnen spelen bij het vormgeven van de gebiedsontwikkeling in en rondom het nationale park. Dit met oog op hun bestaande samenwerkingen in, kennis over én ervaringen met het gebied.

NOVEX-gebieden

Er is een belangrijke samenhang met de NOVEX-gebieden. Gelet op de bijzondere stapeling van ruimtelijke opgaven heeft het Rijk zestien NOVEX-gebieden aangewezen. De NOVEX-gebieden stellen de komende maanden een ontwikkelperspectief op.

Voor de NOVEX-gebieden die voortkomen uit de verstedelijkingsstrategieën zijn deze perspectieven grotendeels gereed. De perspectieven zijn zo belangrijke bouwstenen voor het ruimtelijk voorstel van de provincie. Tegelijk kan het ruimtelijk voorstel ook kaders meegeven aan de NOVEX-gebieden. Wederzijdse afstemming is dus noodzakelijk.

5.2 Wijze van vaststelling

Deze paragraaf bevat benodigdheden voor en informatie over de wijze van vaststelling van gebiedsprogramma's.

PlanMER

Een programma is een beleidsdocument, en het is daarmee zelfbindend voor het vaststellend bestuursorgaan. De gebiedsprogramma's bevatten geen burgerbindende regels en zijn niet vatbaar voor beroep. Programma's zijn in algemene zin planMER-plichtig als ze kaderstellend zijn voor vervolgbesluitvorming. Naarmate de gebiedsprogramma's NPLG concreter zijn, zullen ze eerder als planMER-plichtig kwalificeren. Het is aan het bevoegd gezag zelf om af te wegen of en op welke moment een planMER voor het gebiedsprogramma wordt opgesteld. In juli 2023 hebben de provincies een toetsbare versie van het gebiedsprogramma opgeleverd. Dit kan een versie zijn waar geen planMER voor is opgesteld. Dit belemmert de toekenning van een rijksbijdrage uit het Transitiefonds, na (gedeeltelijk) positieve beoordeling van gebiedsprogramma en aanvraag rijksbijdrage niet. Een eventuele planMER kan ook daarna gereedkomen en aansluitend ter inzage gelegd worden, of worden gemaakt op een van de vervolgvorsies van het gebiedsprogramma.

Het IPO adviseert zo: in het algemeen kwalificeert een programma onder de Omgevingswet zich voor het opstellen van een planMER, zeker als deze kaderstellend is voor projecten en als er een passende beoordeling nodig is in het kader van Natura 2000-gebieden. De noodzaak om een planMER op te stellen hangt hiermee af van de mate van concreetheid van het gebiedsprogramma. Het is aan iedere provincie om zelf te bepalen of het – gelet op die concreetheid – wel of niet nodig is een planMER op te stellen.

Naast die verplichting kunnen provincies ook vrijwillig kiezen voor het opstellen van een planMER. Het uitvoeren van een planMER kan voortvarende besluitvorming ondersteunen bij het gebiedsprogramma en bij vervolgbesluiten. Belangrijkste nadeel van het niet of later uitvoeren van een planMER is dat er bij deze publiekrechtelijke vervolgbesluiten – bijvoorbeeld wijziging omgevingsplan – niet kan worden gesteund op een voorliggende planMER voor het gebiedsprogramma. Dat betekent dus dat een deel van het werk doorschuift in de tijd.

Wanneer er geen planMER voor het gebiedsprogramma ligt kan er bij de onderbouwing van vervolgbesluiten wel worden voortgebouwd op:

- het oordeel van de EA over de onderbouwing van het gebiedsprogramma en de manier waarop daarvoor opgestelde natuurdoelanalyses zijn benut
- de ex-ante evaluatie van de gebiedsprogramma's op de mate van doelbereik, uitgevoerd door de kennisinstellingen
- de planMER die is gemaakt voor het NPLG zelf, als nationaal programma

Waar mogelijk worden andere 'be-merde' programma's - zoals over woningbouw en regionale energiestrategie - als één planMER opgesteld. Zo is een integrale beoordeling mogelijk om naderhand zonder vertragingen en tegenstrijdigheden de ruimtelijke puzzel te leggen.

Aanpassing (onderdelen) van een vastgesteld gebiedsprogramma via omwisselbesluiten

Iedere vier jaar stellen provincies nieuwe gebiedsprogramma's op. Ook tussendoor blijft verdere doorontwikkeling nodig en zijn aanpassingen mogelijk. Na vaststelling van – concrete onderdelen van – gebiedsprogramma's blijven nog aanpassingen mogelijk, bijvoorbeeld bij voortschrijdend inzicht uit gebiedsprocessen. Dit gebeurt dan via een omwisselbesluit. Een besluit voor verkenning van een omwisselbesluit is aan de orde bij majeure wijzigingen en wordt door Rijk en provincies samen genomen. Een omwisselbesluit maakt duidelijk met welke alternatieve maatregelen en maatregelpakketten het doel wordt bereikt. Voorwaarde voor een omwisselbesluit is dat de provinciale doelstellingen volledig behaald kunnen worden binnen de daarvoor gestelde termijn en het budget (conform NPLG). Dankzij omwisselbesluiten blijft de totale optelsom van maatregelpakketten voldoen aan de integraal gestelde NPLG-doelen voor een provincie. Het werken met omwisselbesluiten wordt verder toegelicht in het spelregeldocument. Naar verwachting zijn omwisselbesluiten op de middellange termijn (en dus niet de eerstvolgende jaren) aan de orde.

5.3 Samenhang

In deze paragraaf wordt een overzicht aan onderwerpen en beleidstrajecten besproken waarmee samenhang bestaat met de gebiedsprogramma's.

Omgevingskwaliteit

De transitie van het landelijk gebied werkt toe naar een leefbaar en vitaal platteland. Uitgangspunt is dat de maatregelen die voor het behalen van doelen op het gebied van natuur, klimaat en water en bodem worden uitgevoerd de omgevingskwaliteit in het landelijk gebied verbeteren. Zoals in het Ontwerp-NPLG omschreven (3.1) vormt het beschermen en verbeteren van de omgevingskwaliteit een centraal en integraal onderdeel bij het doorlopen van de gebiedsprocessen. Dit is in overeenstemming met de centrale

positie die omgevingskwaliteit heeft in de Omgevingswet en de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Uiteindelijk beoordeelt het Rijk de maatregelpakketten integraal.

Omgevingskwaliteit gaat om veel meer dan hoe een landschap eruitziet. Samenwerken aan omgevingskwaliteit gaat uiteindelijk om de betekenis en waarde die een gebied heeft voor verschillende maatschappelijke actoren. En het gaat om het samen vormgeven van hoe functies (economisch, cultureel, sociaal, ecologisch, etc.) en ruimtelijke opgaves op een goede manier te verbinden zijn. Samen werken aan het bewaren en bevorderen van omgevingskwaliteit is belangrijk om ons cultureel erfgoed te beschermen, oog te houden voor het behouden van onze identiteit en ervoor te zorgen dat het landelijk gebied een plaats is waar mensen prettig, gezond en veilig kunnen wonen, werken, ondernemen en recreëren³⁸. Ruimtelijk ontwerp en verbeelding spelen hierbij een belangrijke, verbindende rol. Werken aan omgevingskwaliteit draagt zo ook bij aan de samenhang in het werken aan de NPLG-doelen. Het verdient daarom aanbeveling bijvoorbeeld gedegen landschappelijke analyses, opstellen van kwaliteitsprincipes, of de inzet van ontwerp in het gebiedsproces te verankeren.

Omgevingskwaliteit is niet een toevallig resultaat maar vergt een goede inbedding in de transitie van het landelijk gebied en de gebiedsprocessen. Het speelt van begin tot eind. Dit vraagt om coördinatie en samenwerking tussen verschillende overheden en met maatschappelijke actoren die op verschillende schaalniveaus betrokken zijn bij de gebiedsprocessen. Een gedeelde visie met stakeholders op omgevingskwaliteit en cultureel erfgoed helpt hierbij. Naast het NPLG zijn hier ook de NOVEX-startpakketten, programma Mooi Nederland, de Erfgoed Deal en Programma Gezonde groene leefomgeving relevant. Het programma Mooi Nederland³⁹ stimuleert de inzet van ontwerpkracht en biedt handreikingen om ontwerpend onderzoek in te zetten in gebiedsprocessen.

In de Erfgoed Deal maken verschillende overheden en maatschappelijke partijen afspraken over het behoud en het gebruik van erfgoed bij de grote ruimtelijke opgaven van dit moment. Als onderdeel van de NOVEX-startpakketten biedt het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de provincies ondersteuning bij het opstellen van een ontwikkelings- en ontwerpgerichte gebiedsbiografie voor de NOVEX-gebieden of provinciebreed⁴⁰. Daarnaast is het Programma Gezonde groene leefomgeving erop gericht beleidsmakers van gemeenten, GGD'en en andere professionals te helpen met kennis, data, infrastructuur en praktische instrumenten om gezondheid meer integraal mee te nemen in het beleid rond de fysieke leefomgeving.

Verder geldt dat het werken aan omgevingskwaliteit verschillende vormen kan aannemen. We kunnen hierbij putten uit de rijke traditie van Nederland in ruimtelijke ordening en ontwerp en voortbouwen op een scala aan initiatieven en methoden die de afgelopen jaren onder meer op gebiedsniveau ontwikkeld zijn⁴¹. In de provincies en bij de gemeentes is al veel beschikbaar op dit gebied. Het uitvoeren van ontwerpend onderzoek, ontwerpateliers, gebiedsbiografieën, het inzetten van kwaliteitsteams, en landschapsecologische systeemanalyses (LESA) zijn voorbeelden van hoe nu al wordt gewerkt aan het in beeld brengen en verbeteren van de omgevingskwaliteit. Het doorlopen van de gebiedsprocessen vraagt om een gecoördineerde inzet van dit type kwaliteitinstrumenten en eventuele borging in een omgevingsvisie of omgevingsverordening of -plan.

³⁸ Zie ook het rapport: [Samen werken aan omgevingskwaliteit](#)

³⁹ Zie: [programma Mooi Nederland](#)

⁴⁰ Zie ook de handleiding: ['Gebiedsbiografie als basis voor ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving'](#).

⁴¹ Op dit vlak zijn in de afgelopen jaren verschillende rapporten gepubliceerd zoals het adviesrapport *Op weg naar een New Deal tussen boer en maatschappij*. College van Rijksadviseurs (2020).

Natuurlijk Kapitaal-benadering

De Natuurlijk Kapitaal-benadering en het bijhorende instrumentarium kunnen worden gebruikt om integraal door een ecosysteembril naar verschillende ruimtelijke opgaven te kijken (zoals landbouw, klimaat, natuur, water, landschap en recreatie). Zo kunnen de impact, kosten en baten, maar ook synergiën en afruilen van en tussen bepaalde maatregelen en ecosysteemdiensten in beeld worden gebracht. Om vervolgens tot slimme combinaties van maatregelen te komen. Voorbeelden van ecosysteemdiensten zijn de productie van biomassa, de bestuiving van gewassen en het bieden van een aantrekkelijke omgeving voor recreatie. Deze diensten hebben een grote maatschappelijke en economische waarde en worden op een duurzame manier benut. Hiervoor kan het Natuurlijk Kapitaal-instrumentarium worden gebruikt. Bijvoorbeeld:

1. [Natuurlijk Kapitaalrekeningen](#) (NKR) voor monitoring en economische analyse
2. de [Atlas Natuurlijk Kapitaal](#) voor kennisontsluiting en besluitvormingsprocessen
3. het [Natuurlijk Kapitaal-model](#) voor scenario-analyse
4. de [MKBA Werkwijzer Natuur](#) voor integrale afwegingen

Bijdrage aan stikstofreductie van andere sectoren

Het kabinet hecht groot belang aan een evenwichtige bijdrage van alle sectoren aan de reductie van stikstof. Het NPLG, en daarmee ook de gebiedsprogramma's, richt zich op het landelijk gebied en primair op de landbouw als belangrijkste gebruiker van het landelijk gebied. Voor het proces van de totstandkoming van doelen en de maatregelen voor andere sectoren wordt verwezen naar het Ontwerp NPLG paragraaf 2.1.2. In de gebiedsprogramma's kunnen andere – lokaal relevante – emissiebronnen worden meegenomen als daarmee de depositie op effectieve wijze gereduceerd kan worden. Als het past binnen de doelomschrijving van het wetsvoorstel Tijdelijke wet Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur kan hiervoor ook een beroep worden gedaan op het Transitiefonds (artikel 3).

Meekoppelen van andere opgaven

In een provinciaal gebiedsprogramma kunnen, aanvullend op de doelen van het NPLG, andere gebiedsopgaven meegekoppeld worden, zoals het tegengaan van dierziekten en zoönosen, het meenemen van gezondheid en het tegengaan van sociale ondermijning. Voorwaarde is dat de gestelde NPLG-doelen voor de betreffende provincie tijdig en binnen budget behaald worden. Het Rijk geeft ter inspiratie in bijlage 14 een aantal suggesties voor mee te koppelen opgaven. Provincies zijn vrij om andere doelen een plek te geven in het gebiedsprogramma of eigen opgaven te verbinden in de uitwerking van de doelen. Bijbehorende bekostiging komt vanuit andere financieringsbronnen (regio en/of Rijk) dan het Transitiefonds.

De NPLG-opgaven hebben invloed op sociaal-maatschappelijke en economische opgaven: de bandbreedte waarbinnen burgers en bedrijven gezond kunnen gedijen. Daarom adviseren we hiermee verbonden lokale doelen en prioriteiten te agenderen in het gebiedsprogramma. Zo werken aan een toekomstbestendig landelijk gebied versterkt ook het draagvlak voor NPLG-doelen. Hierbij is bijvoorbeeld het NOVI-afwegingsprincipe dat de identiteit van het gebied centraal stelt bruikbaar om lokale doelen te formuleren. Evenals het NOVI-afwegingsprincipe om afwentelen op andere gebieden of beleidsvelden te voorkomen. Het combineren van opgaven heeft de voorkeur.

Koplopers in de kringlooplandbouw

Agrarische ondernemers die biologisch of natuurinclusief boeren of die op een andere manier koploper zijn bij de reductie van stikstof, leveren een positieve bijdrage aan de gebiedsdoelen voor stikstof, natuur en water. Hun werkwijze draagt vaak bij aan de vermindering van stikstofuitstoot, verbetert de waterkwaliteit door verminderd gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en mest én leidt tot meer biodiversiteit en een betere bodemkwaliteit. Daarmee leveren zij vaak een bijdrage aan meerdere NPLG-doelen. De uitwerking van de opgaven in de gebiedsprocessen biedt de ruimte om rekening te houden met agrarische ondernemers die al forse inspanningen op dit vlak geleverd hebben. Het kan echter voorkomen dat koploperbedrijven op een plek zitten waar relatief grote klimaat-, water- en/of natuuropgaven zijn. Het is belangrijk dat provincies de koplopers op deze plekken goed in beeld hebben en de voortzetting van deze bedrijven ondersteunen conform de motie van het lid Tjeerd de Groot⁴², en waar dat mogelijk is binnen de opgaven.

Over provinciegrenzen heen

Waar de NPLG-doelen provinciegrenzen overstijgen – zoals in het Groene Hart en De Peel – verkennen provincies gezamenlijk de ontwikkelrichting van het gebied en stemmen ze maatregelen waar nodig op elkaar af. De uitwerking wordt opgenomen in het gebiedsprogramma. Voor de grensoverschrijdende NOVEX-gebieden zijn bestuurlijke trekkers per gebied aangewezen. Iedere provincie doet het NPLG-gebiedsproces in eigen provincie.

Ook voor Natura 2000-gebieden kan over provinciegrenzen heen afstemming nodig zijn. De Natura 2000-voortouwnemer zorgt voor gezamenlijk optrekken, zodat een samenhangend beleid ontstaat. De andere provincie neemt de basisgebiedsinformatie – rondom alle NPLG-doelen – over het gebied van de voortouwnemer van het betreffende Natura 2000-gebied wel over in zijn gebiedsprogramma. Dit geldt ook voor de situatie waar een Natura 2000-gebied niet aangrenzend of grensoverschrijdend is, maar de maatregelen van de andere provincie wel invloed hebben op dit gebied.

Proces NOVEX en het NPLG daarbinnen

De opgaven uit het NPLG zijn in 2022 meegenomen in de uitvraag aan de provincies van de minister voor VRO, als uitwerking van het ruimtelijk beleid in het programma NOVEX. Op basis van dit NOVEX-startpakket werken de provincies aan een brede, integrale en gebiedsgerichte vertaling van de diverse opgaven die voortvloeien uit het NPLG en de overige 25 nationale programma's in het ruimtelijk domein. De (relevante onderdelen van) provinciale gebiedsprogramma's (PPLG's) maken deel uit van de ruimtelijke voorstellen die de provincies in 2024 overhandigen aan het ministerie van BZK. Het ruimtelijk voorstel moet inzicht geven in wat er concreet ruimtelijk mogelijk is in de provincies, als reactie op vragen die zijn gesteld in het startpakket. In het voorstel geeft de provincie aan wat zij zelf kan doen of waar het Rijk nodig is. Deze, door provincies uitgewerkte, ruimtelijke puzzels zullen een plek krijgen in de ruimtelijke arrangementen die Rijk en provincies gaan maken in het kader van het Programma NOVEX. Structurerende keuzes van verschillende opgaven, waaronder die uit het NPLG, komen dan uiteindelijk samen in de nieuwe Nota Ruimte.

⁴² Zie: Motie van het lid Tjeerd de Groot c.s. over koplopers in kringlooplandbouw ondersteunen om hun bedrijf zo veel mogelijk voort te zetten binnen de gebiedsgerichte aanpak

Funcatiecombinaties energie

Naast het NPLG spelen er ook andere opgaves in het landelijk gebied die gevolgen hebben voor ruimtegebruik, zoals energie. De NOVI-principes hebben als doel om de samenhang in ruimtelijke ordening tussen deze opgaves te bewaren.

Ons energiesysteem vraagt in de toekomst steeds meer ruimte. Door de transitie van centrale opwek van energie naar decentrale opwek en van fossiele opwek naar opwek met hernieuwbare bronnen zoals zon en wind, is er steeds meer ruimte nodig voor enerzijds de opwek van duurzame energie en anderzijds de benodigde infrastructuur voor het transport daarvan (bijvoorbeeld hoogspanningsverbindingen, buisleidingen voor waterstof, hoogspanningsstations en elektrolyzers). Het (lokaal) afstemmen van energievraag en -aanbod betekent ook dat de energie-infrastructuur een steeds grotere rol gaat spelen in het ruimtelijk domein.

Hierbij kan de ruimteclaim van energie gaan botsen met andere ruimteclaims in het landelijk gebied zoals voor landbouw, natuur, woningbouw of bedrijvigheid. Tegenstrijdig lijkende opgaven zijn in de praktijk echter vaak ook te combineren.

Door funcatiecombinaties te stimuleren tussen energie en natuur en energie en landbouw, zijn slimme combinaties mogelijk in het werken aan de opgaven van het NPLG, het Programma Energiehoofdstructuur (PEH) en het Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (NP RES). Vanuit het PEH gaat het om funcatiecombinaties met bovengrondse hoogspanningsverbindingen of ondergrondse buisleidingen. Vanuit het NP RES gaat het om funcatiecombinaties tussen zon-PV of windenergie met landbouw of natuur. Zeker in gebieden waar traditionele landbouwfuncties onder druk komen te staan, zoals de veenweidegebieden, overgangsggebieden rondom stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden en gebieden waar sprake is van verzilting, liggen kansen. Ook bij de productie van groen gas zijn funcatiecombinaties te maken met de landbouw, natuur en klimaatopgaves.

De transitie van het landelijk gebied vraagt om nieuwe ontwikkelrichtingen en verdienmodellen voor de landbouw. Funcatiecombinaties van (extensieve) landbouw of natuurontwikkeling met hernieuwbare energie (bijvoorbeeld natuurinclusieve zonneweides, wind boven bos, of groen gas)⁴³ kunnen hier een rol in spelen.

Funcatiecombinaties mogen niet ingaan tegen het behalen van de NPLG-doelen en moeten in lijn zijn met de NOVI (meervoudig ruimtegebruik gaat voor enkelvoudig ruimtegebruik; uitgaan van de kenmerken van een gebied en niet afwentelen; en kaders zoals bijvoorbeeld de zonneladder) en gebiedsspecifieke programma's zoals het veenplan of de provinciale NOVEX-startpakketten. Dit betekent dat zoveel mogelijk multifunctioneel ruimtegebruik nodig is, zoals natuurinclusieve zonneweiden of ecologische verbindingzones onder hoogspanningsverbindingen. Het basisprincipe is hierbij dat landbouw niet het sluitstuk⁴⁴ wordt van de verschillende ruimtelijke opgaven in het landelijk gebied (zie hoofdstuk 3.2, punt 9). Een eerste voorbeelduitwerking van mogelijke kansen voor funcatiecombinaties van energie met natuur en landbouw staat in bijlage 15.

⁴³ Vaak wordt in kwetsbare gebieden rondom Natura 2000-gebieden een combinatie van natuurversterking met versterking van landschappelijke kwaliteit en landschappelijke waarden nagestreefd. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de Nationale Parken. De rol van Zon Pv zal hier zorgvuldig moeten worden gewogen in gebiedsprocessen: waar kan het wel en waar niet.

⁴⁴ Zie: [kamerbrief 'Toekomst Landbouw'](#) van 25 november 2022

Functiecombinaties woningbouw

Ook de woningbouwopgave biedt kansen om ruimtelijke opgaves te combineren. Daarbij kan men denken aan zowel ruimtelijke functiecombinaties als het creëren van alternatieve verdienmodellen voor andere vormen van landgebruik. Zo kan bijvoorbeeld kleinschalige woningbouw met nieuwe natuurontwikkeling worden gecombineerd, zoals in het Testlab Klein Wonen en Nieuwe Natuur⁴⁵. Daar wordt bosuitbreiding – als onderdeel van de bossenstrategie – en de ambities op groenblauwe-dooradering gecombineerd met kleinschalige woonbouw. Ook is daar ruimte voor combinaties met extensieve landbouw. Reeds bestaande concepten, zoals de Nieuwe landgoederenregeling, zijn strak omschreven en veelal gericht op ruime woningen. We zien echter ook een behoefte aan kleinere wooneenheden voor bijvoorbeeld starters, senioren, en alleenstaanden. Deze komen aan bod bij Klein Wonen en Nieuwe Natuur, waarbij de focus ligt op gemeenschappen die zijn ingebed in de omgeving.

Het Rijk werkt deze koppeling van de woningbouwopgave met natuur uit in een Handreiking Nieuwe Ruimtelijke Concepten, met definities en een beoordelingskader voor gemeenten en provincies die verantwoordelijk zijn voor het lokale ruimtelijk beleid. Daarbij bieden we handvatten om de afweging te maken hoeveel bebouwing is toegestaan bij de aanplant van (voedsel)bos of bij de aanleg van nieuwe natuur. Het uitgangspunt is dat de meerwaarde van planologische verruiming geheel ten goede komt aan maatschappelijke baten. De handreiking Nieuwe Ruimtelijke Concepten wordt in 2024 gepubliceerd.

Koppelkansen recreatie en toerisme

Bij de transitie van het landelijk gebied bestaan ook koppelkansen met recreatie, toerisme en de infrastructuur die daarmee samenhangt. Door deze koppelkansen te benutten kunnen provincies en medeoverheden bijdragen aan voldoende mogelijkheden om te recreëren en te zorgen voor goede routenetwerken voor wandelen, fietsen en varen.

Vaak bieden uitbreiding van (agrarische) natuur en ruimtelijke ingrepen - zoals beekdalherstel of de invulling van GBDA - ook mogelijkheden voor koppeling met recreatie. Dat kan ook de omgevingskwaliteit bevorderen. Zo kunnen bufferzones bijvoorbeeld ruimte bieden aan (onverharde) wandelpaden die de beleving van het gebied ten goede komen.

Als zij in het gebiedsprogramma rekening houden met extra of nieuwe ruimte voor basisvoorzieningen en infrastructuur voor wandelen, fietsen en waterrecreatie kunnen provincies de spreiding van (toeristisch-recreatieve) bezoekers over het landelijk gebied verbeteren. Slim omgaan met ruimtegebruik voor recreatie kan bovendien de staat van instandhouding van kwetsbare soorten ten goede komen en daarnaast kansen opleveren voor agrariërs om hun onderneming te verbreden met recreatieve diensten.

Nationale Aanpak Biobased Bouwen - van boerenland tot bouw materiaal

De ministeries van EZK, LNV, BZK en IenW hebben samen met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties een integraal plan opgesteld om landbouw, de verwerkende industrie en de bouwsector structureel te verduurzamen door biobased bouwmaterialen van lokale herkomst grootschalig toe te passen.

De teelt, verwerking en toepassing van biograndstoffen kan bijdragen aan transitie in veel domeinen. Zo draagt biobased bouwen niet alleen bij aan de verduurzaming van de landbouw, industrie en bebouwde omgeving, maar ook aan circulaire doelen, natuurontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit. De vezelteelten hebben een lage mestbehoefte, vereisen geen chemische gewasbescherming en bieden de landbouw een alternatief

⁴⁵ Zie ook: [Testlab NNKW](#)

verdienmodel met een lagere milieu-impact. Met biobased bouwen kunnen verschillende opgaven tegelijkertijd worden gerealiseerd. Hiervoor moet echter wel in zeer korte tijd een markt van bio-grondstoffen ontstaan, die op dit moment nog nauwelijks bestaat op de benodigde schaal om een zelfstandige biobased (land)bouweconomie te realiseren.

De rijksoverheid neemt daarom het voortouw door ambitieuze doelen uit te spreken en bijpassend beleid in te voeren waar veel partijen aan bij zullen moeten dragen. Daarvoor werken we samen met alle betrokken ministeries, en vooral ook met medeoverheden en partners in de markt waaronder boeren, bedrijven, en kennisinstellingen. De nationale aanpak gaat onder meer een stimuleringsregeling voor vezelteelten bieden om de aanplant en verwerking van biograndstoffen op te schalen. Een belangrijk onderdeel van de aanpak is het stimuleren van ketens van boer tot pand. De stichting Building Balance⁴⁶ ondersteunt het Rijk bij de uitvoering van dit programma. Het doel is om voor 2030 50.000 hectare⁴⁷ vezelgewassen te realiseren voor de bouwsector.

⁴⁶ Zie ook: [Building Balance](#)

⁴⁷ Dit is een beperkt aandeel van de in totaal 2.000.000 hectare landbouwareaal

Bijlagen

Bij de Handreiking voor de gebiedsprogramma's zijn een veertiental bijlagen opgenomen.

Bijlage 1 geeft een overzicht van de regionale verdeling van de doelen per provincie.

Bijlage 2 geeft een visuele voorstelling van samenhang tussen opgaven en de ruimtelijke uitwerking in maatregelen op gebiedsniveau.

Bijlage 3 geeft een overzicht van instrumenten en opgaven die ingezet en meegenomen kunnen worden in de gebiedsprogramma's bij het definiëren van keuzes.

Bijlage 4 bevat meer informatie over de monitoringssystematiek.

Bijlagen 5 t/m 9 zijn een verdere specificatie van de regionale NPLG-doelen die in hoofdstuk 3 zijn genoemd.

Bijlage 10 bevat een afwegingskader over het zorgvuldig omgaan met landbouwgrond.

Bijlage 11 bevat een overzicht van beleid implementatie van de derogatiebeschikking

Bijlage 12 bevat overwegingen voor het realiseren van grootschalig beekdalherstel ten behoeve van de KRW

Bijlage 13 geeft een overzicht van studies en rapporten die te gebruiken zijn bij de onderbouwing van maatregelen en globale keuzes in gebiedsprogramma's.

Bijlage 14 geeft een overzicht van opgaves die kunnen meekoppelen met de opgaves als beschreven in het Ontwerp NPLG.

Bijlage 15 geeft een overzicht van potentiële functiecombinaties met betrekking tot energie.

Bijlage 16 bevat een afkortingenlijst.

Bijlage 1: Overzicht van doelen met een verdeling per provincie

Deze bijlage bevat – verkort en per provincie weergegeven – de naar provincie verdeelde NPLG-doelen. Het volledige overzicht staat in het Ontwerp-NPLG (H2), inclusief de gespecificeerde beschrijving, units, referentiejaar e.d.. Naast de doelen in deze bijlage gelden ook de doelen die niet per provincie verdeeld zijn, zoals GBDA, KRW-doelen en meer kwalitatieve doelen (bijvoorbeeld voor klimaatadaptatie). Conform vormvereiste 1 (zie hoofdstuk 2) nemen provincies het geheel van de doelen op in het gebiedsprogramma. In hoofdstuk 2 van het Ontwerp-NPLG is beschreven welke status en urgentie verschillende doelen hebben, en welke bestuursorganen betrokken zijn bij het realiseren van deze doelen.

Drenthe

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 2.300 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 7.000 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 2.450 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 43% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 6.856 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 3.900 ha. Onder te verdelen naar 2.000 ha conform NNN, 1.700 ha buiten NNN en 200 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,029 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,3 Mton CO ₂ eq

Flevoland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 60 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 1.600 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 442 (ton NH3). Dit staat gelijk aan 24% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 105 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 664 ha. Onder te verdelen naar 64 ha conform NNN, 600 ha buiten NNN en 0 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,061 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,1 Mton CO ₂ eq

Friesland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 2.700 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 35.600 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 4.701 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 34% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 3.963 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 538 ha. Onder te verdelen naar 223 ha conform NNN, 315 ha buiten NNN en 0 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,031 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,45 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 45% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,8 Mton CO ₂ eq

Gelderland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 2.200 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 15.300 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 7.511 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 42% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 2.672 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 2.200 ha. Onder te verdelen naar 1.092 ha conform NNN, 0 ha buiten NNN en 1.108 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,054 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissie-reductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,7 Mton CO ₂ eq

Groningen

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 700 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 8.000 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 1.447 (ton NH3). Dit staat gelijk aan 25% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 2.723 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 375 ha. Onder te verdelen naar 75 ha conform NNN, 300 ha buiten NNN en 0 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,043 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,06 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 6% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,3 Mton CO ₂ eq

Limburg

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 1.300 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 11.100 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 3.039 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 52% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 1.269 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 3.645 ha. Onder te verdelen naar 1.250 ha conform NNN, 2.250 ha buiten NNN en 145 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,030 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0.3 Mton CO ₂ eq

Noord-Brabant

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 2.400 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 41.000 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 6.957 (ton NH3). Dit staat gelijk aan 42% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 8.742 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 12.922 ha. Onder te verdelen naar 8.000 ha conform NNN, 4.111 ha buiten NNN en 811 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,086 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,8 Mton CO ₂ eq

Noord-Holland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 450 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 4.700 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 1.797 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 41% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 4.407 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 1.598 ha. Onder te verdelen naar 140 ha conform NNN, 1.398 ha buiten NNN en 60 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,049 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,09 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 9% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,3 Mton CO ₂ eq

Overijssel

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 1,800 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 15.300 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 5.738 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 41% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 3.679 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 3.900 ha. Onder te verdelen naar 500 ha conform NNN, 2.000 ha buiten NNN en 1.400 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,040 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,10 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 10% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,7 Mton CO ₂ eq

Utrecht

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 860 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 11.200 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 2.359 (ton NH3). Dit staat gelijk aan 46% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 2.165 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 1.500 ha. Onder te verdelen naar 724 ha conform NNN, 724 ha buiten NNN en 52 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,008 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,09 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 9% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,3 Mton CO ₂ eq

Zeeland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 180 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 11.400 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 631 (ton NH3). Dit staat gelijk aan 32% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 720 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 414 ha. Onder te verdelen naar 205 ha conform NNN, 205 ha buiten NNN en 4 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,042 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		n.v.t.
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,1 Mton CO ₂ eq

Zuid-Holland

Natuur

VHR-arealen	2030	Opgave extra natuur: 1.500 ha
	2030	30% Opgave extra agrarische natuur: 19.000 ha
Stikstofemissiereductie	2035	Emissiereductie (stal en veld) stikstof van 1.951 (ton NH ₃). Dit staat gelijk aan 41% reductie van stikstofemissies
NNN & Bossenstrategie	2027	Resterende opgave nieuwe natuur conform NNN van 3.270 ha
Bossenstrategie	2030	Bosuitbreiding van 1.164 ha. Onder te verdelen naar 150 ha conform NNN, 1000 ha buiten NNN en 14 ha compensatie

Klimaat

Landgebruik – minerale landbouwbodems	2030	Regionale koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems van 0,028 Mton CO ₂ eq (extra t.o.v. basispad KEV 2021)
Landgebruik – veenweide		Regionale emissiereductie van 0,21 Mton CO ₂ -eq. Dit staat gelijk aan 21% emissiereductie
Landbouw	2030	Regionale emissiereductie-opgave broeikasgassen voor de veehouderij en mestaanwending in de akkerbouw van 0,3 Mton CO ₂ eq

Bijlage 2: Samenhang tussen landschappen

Op de volgende pagina's zijn illustraties van landschapsdoorsnedes toegevoegd, die visualiseren hoe maatregelen in samenhang de doelen van het NPLG kunnen bereiken, met ruimtelijke uitwerking binnen verschillende landschapstypen.

Iedere provincie levert één gebiedsprogramma. De gebiedsprogramma's bestaan waar nodig uit deelgebieden, waarvan provincies zelf de begrenzingen bepalen. Hierbij spelen verschillende argumenten een rol, zoals: lopende gebiedsprocessen, logische landschappelijke begrenzingen óf een extra hoge urgentie om te werken aan de NPLG-opgaven. Welke begrenzing ook gekozen wordt: de gebiedsindelingen zullen verschillende landschapstypen doorkruisen of bij de keuze van maatregelen moet rekening worden gehouden met deze landschapstypen.

Het Rijk geeft de gebiedsprogramma's structurerende keuzes mee om op te nemen. De structurerende keuzes laten (veel) beleidsvrijheid aan provincies om hier eigen invulling aan te geven. De structurerende keuzes hebben dan ook per gebied een andere ruimtelijke uitwerking. De groenblauwe-dooradering in een veenweidegebied werkt nou eenmaal anders uit dan een groenblauwe-dooradering op zandgronden. Hoe een overgangsgebied wordt vormgegeven hangt af van de natuurdoelstellingen van het specifieke natuurgebied en de huidige omliggende functies, en emissies uit die functies.

Om de gebiedsprogramma's toch handvatten te geven in de relaties tussen structurerende keuzes per gebied en de verschillende typen landschappen zijn een aantal landschapsdoorsnedes gemaakt. De landschapsdoorsnedes tonen hoe de structurerende keuzes die het Rijk meegeeft aan de gebiedsprogramma's verschillend kunnen uitwerken per gebied. De landschapsdoorsnedes laten ook duidelijk zien wat de samenhang is tussen landschapstypen en hoe de keuzes hier verbindend in kunnen uitwerken.

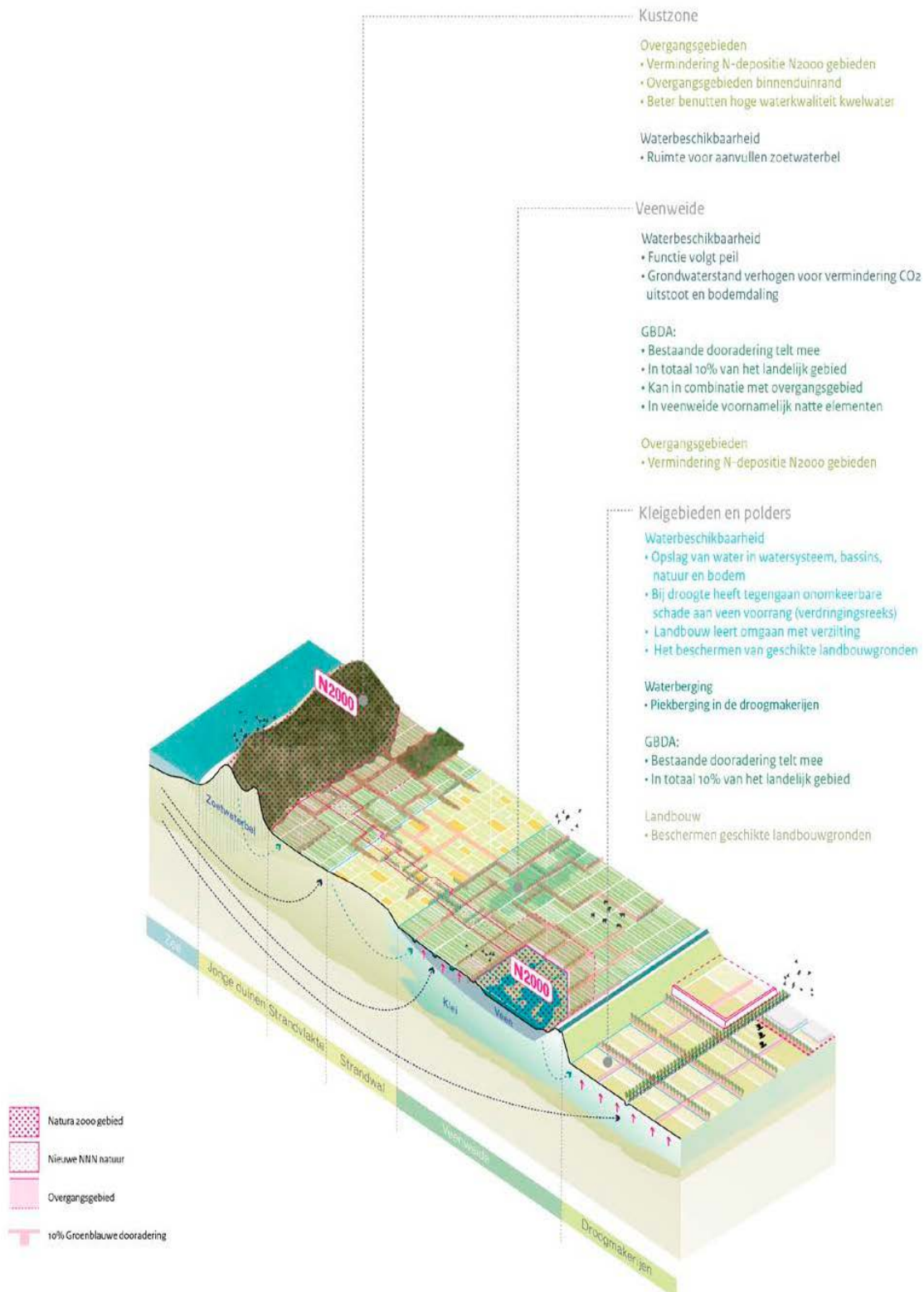
De doorsnedes tonen telkens een illustratieve doorsnede van het Nederlands landschap. In de doorsnedes zijn de structurerende keuzes als voorbeelduitwerking getoond. Er is met tekst aangegeven hoe deze keuzes uitwerken en waar de nadruk per keuze ligt. Er zijn 5 doorsnedes uitgewerkt⁴⁸:

1. Kustzone
2. Overgang stuwwal - rivierengebied
3. Hogere zandgronden met beekdal en hoogveen
4. Plateau met beekdal
5. Veenkoloniën met kleileemgebied

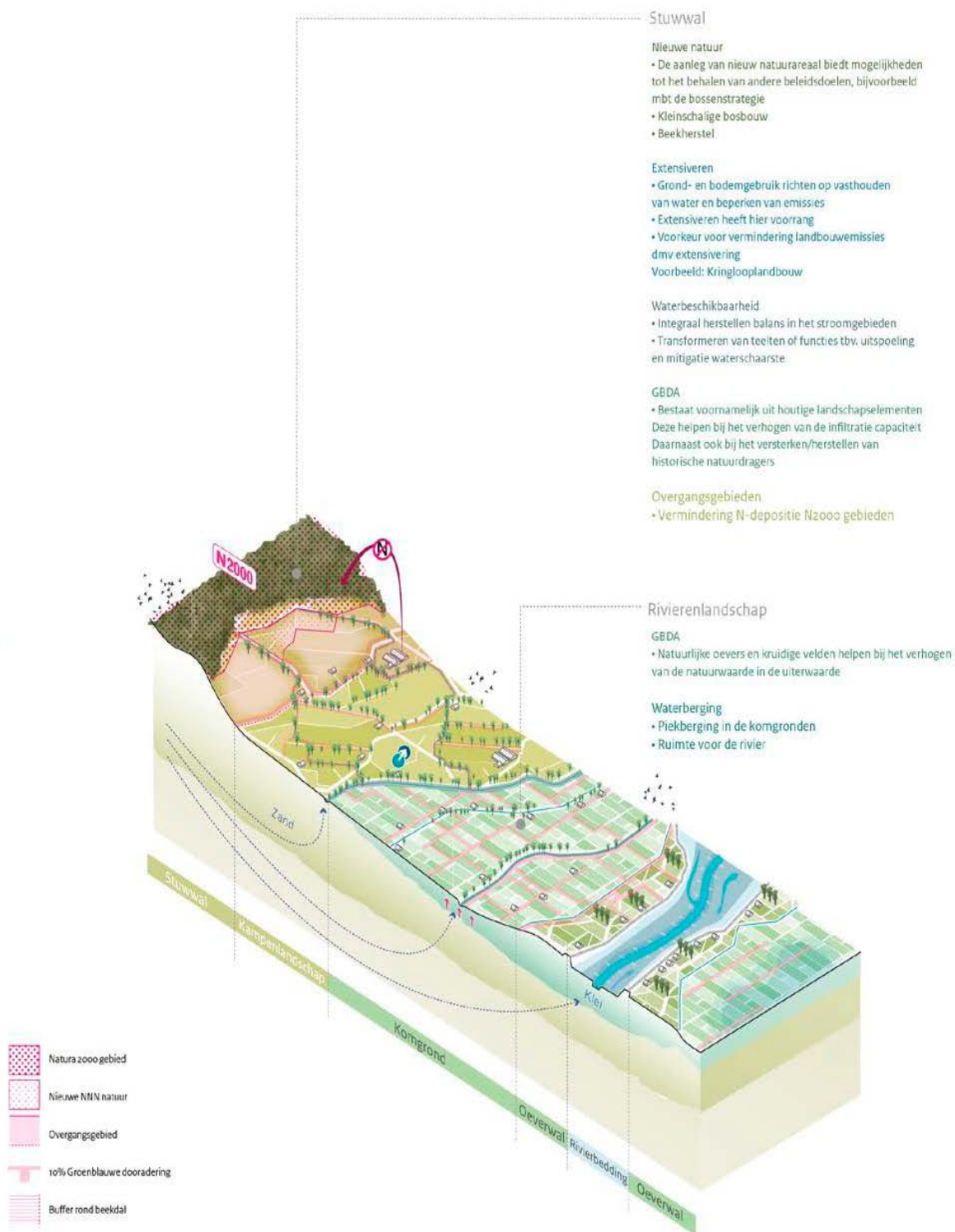
De doorsnedes zijn bedoeld om de provincies op voorhand inzicht te geven in hoe de keuzes kunnen uitwerken in gebiedsprogramma's. Dit is niet bedoeld als blauwdruk of als extra aanscherping van de keuzes in het Ontwerp NPLG.

⁴⁸ Deze typen landschap zijn gekozen omdat zij kenmerkend zijn door hun overgangselement. De opgaven zijn hierdoor namelijk nadrukkelijk aanwezig.

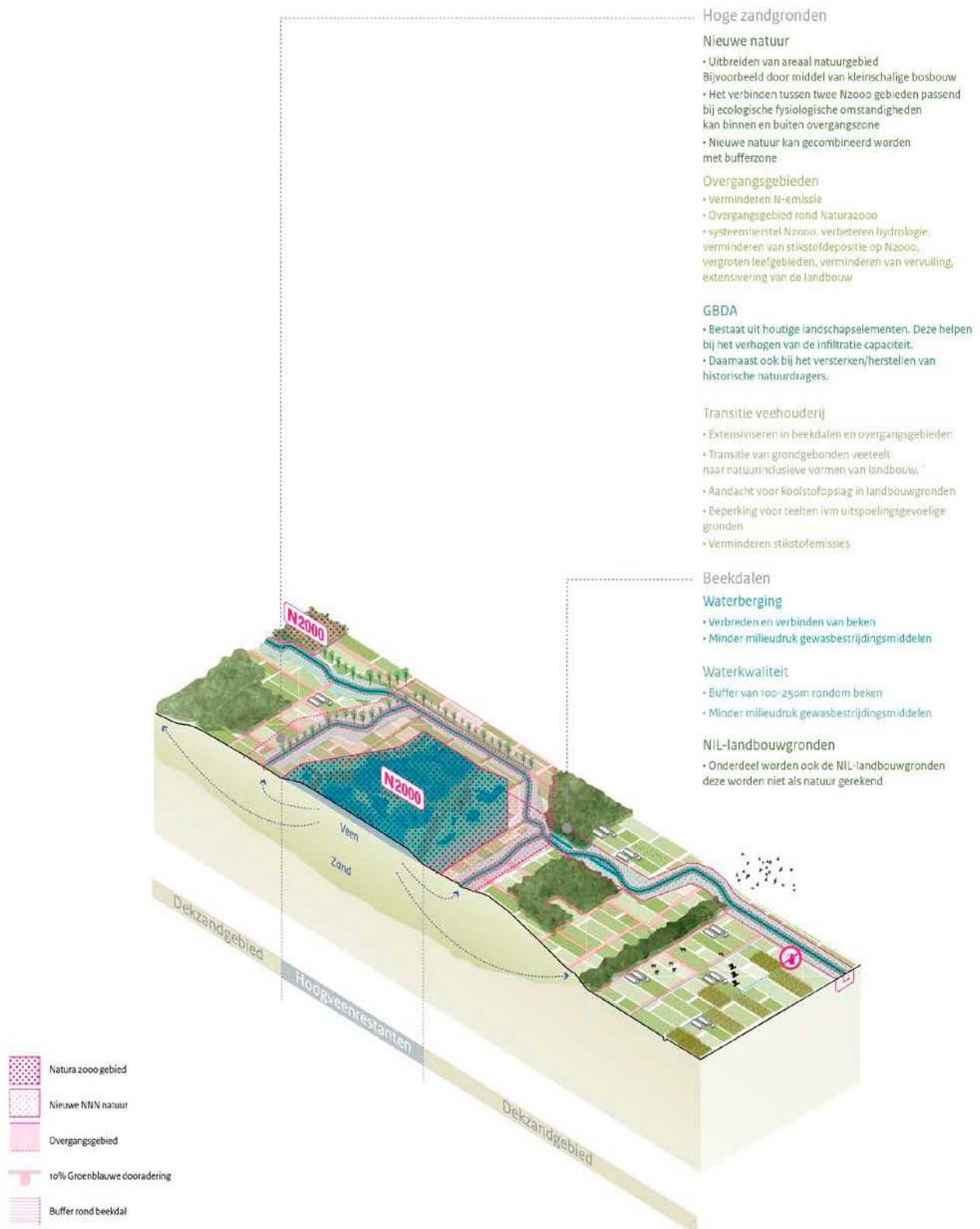
Kustzone

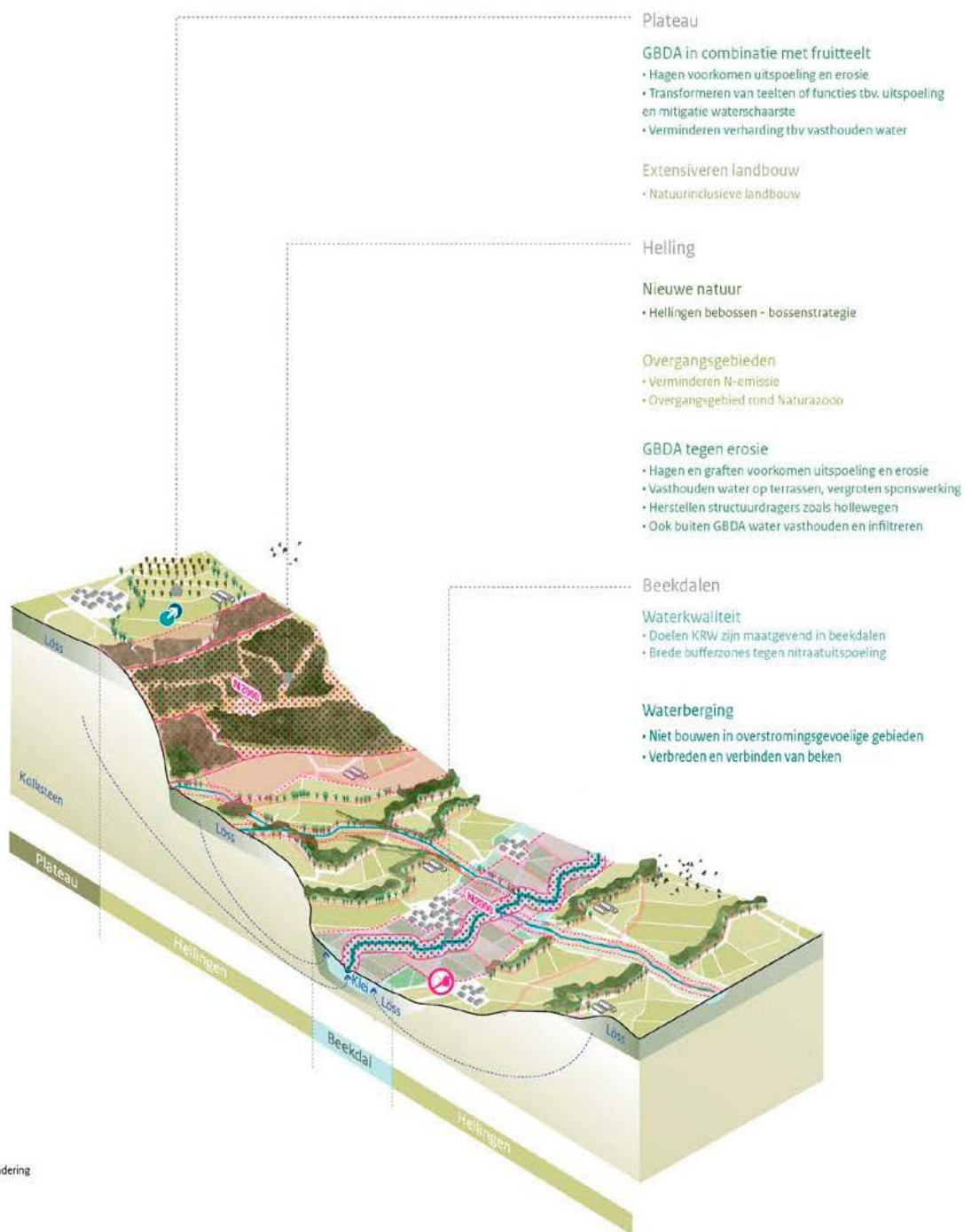
Overgang stuwwal - rivierengebied

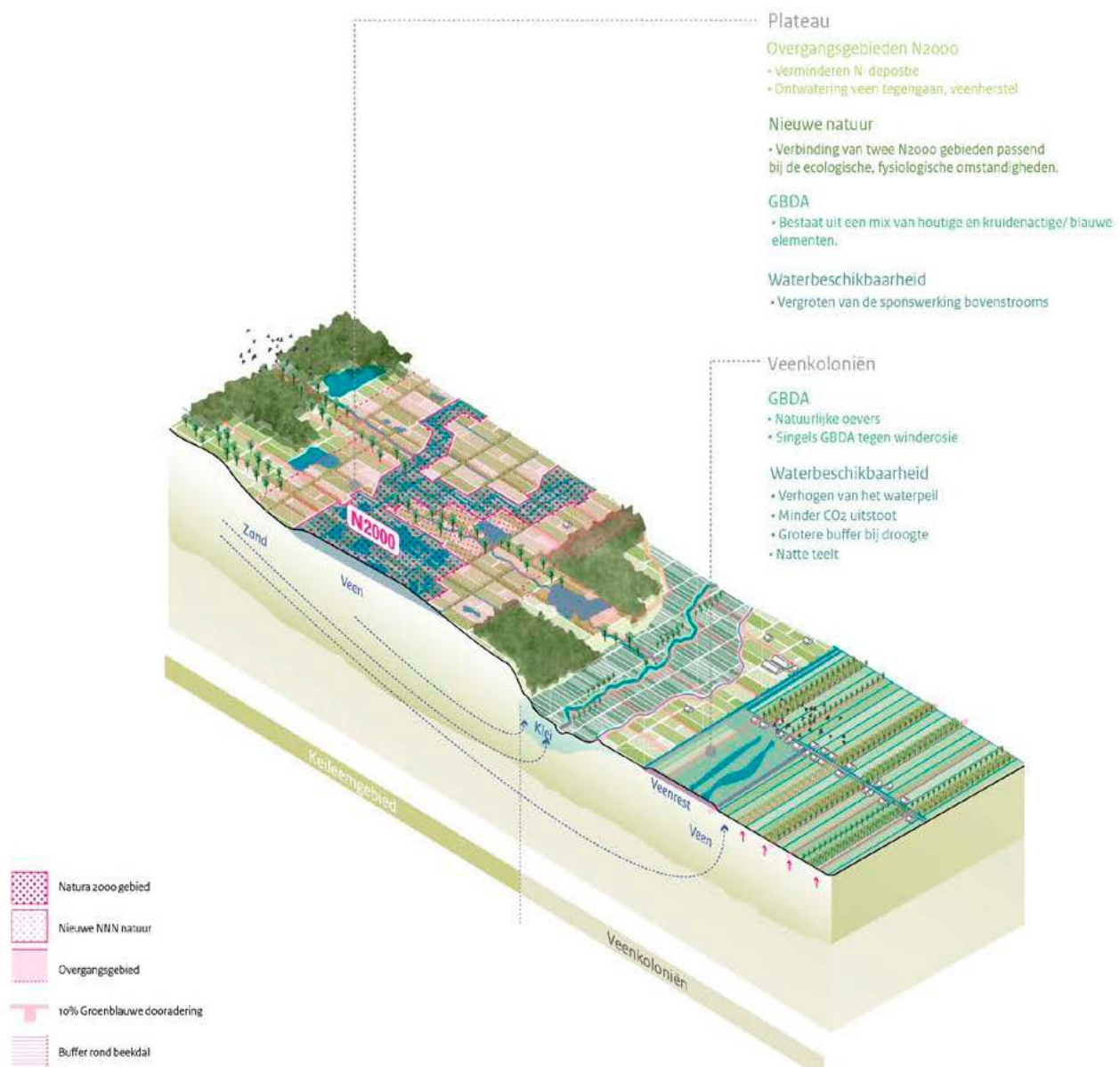
Hogere zandgronden met beekdal en hoogveen

Plateau met beekdal

Veenkoloniën met keileemgebied

Bijlage 3: Instrumenten, handelingen en maatregelen

Voorbeelden bestuursrechtelijke handelingen		Voorbeelden privaatrechtelijke handelingen	Voorbeelden feitelijke handelingen
Besluiten van algemene strekking	Individuele beschikkingen		
wijzigen van een omgevingsplan, waterschapsverordening provinciale omgevingsverordening of AMvB	verstrekken van subsidies	sluiten van beheer-overeenkomst voor agrarisch natuurbeheer	inrichten van natuurgebieden
nemen van instructiebesluit, projectbesluit, voorbereidingsbesluit of een peilbesluit	verlenen, wijzigen actualiseren of intrekken van vergunningen	uitkopen van veehouders	aanleggen van natuurvriendelijke oevers
actualiseren van programma's (zoals beheerplan Natura 2000, regionaal waterplan of waterbeheerprogramma)	uitwerken beleidsregels i.r.t. beheersen activiteiten zoals recreatie	verwerven en beheren van gronden	verzamelen en aanleveren van gegevens (monitoring en rapportage)
opstellen of actualiseren van beleid, beleidsregels of een omgevingsvisie			intensiveren van toezicht en handhaving
Inzetten van het grond-instrumentarium (Rijksprogramma grond) (inrichtingsbesluit, ruilbesluit)	onteigeningbesluit besluit geldelijke regeling	verwerven, beheren en overdragen van gronden (ook kort- en langdurige pacht-overeenkomsten)	inrichten van gebieden

Bijlage 4: Monitoring

De provincies zijn met de gebiedspartijen en medeoverheden verantwoordelijk voor het verzamelen en beschikbaar stellen van de gegevens die nodig zijn om de voortgang, resultaten en effecten (doelbereik en neveneffecten) van de maatregelen van het gebiedsprogramma te kunnen volgen en bij te sturen (zie vereiste 8 Monitoring). Op het gebied van monitoring spelen verschillende ontwikkelingen die beogen provincies te helpen bij monitoring. Deze worden hieronder nader toegelicht.

Om provincies te ondersteunen wordt door het Rijk, in samenspraak met de provincies, een handleiding monitoring opgesteld. Deze handleiding bestaat in eerste instantie uit handvatten bij het formulier voor maatregelraming en vervolgens de maatregelmonitoring t.b.v. het programmaboek en kan later worden uitgebreid met handvatten voor de monitoring en evaluatie op doelbereik NPLG (o.b.v. de voorverkenning door kennisinstellingen).

Voor de indiening van maatregelpakketten wordt eind 2023 gestart met een formulier waarin provincies in ieder geval kosten (input) en beoogde directe resultaten (output)⁴⁹ kunnen vastleggen bij de uitwerking van een maatregelpakket - in lijn met de Spelregels Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied en Werkwijzer aanvraag rijksbijdragen. Dit format wordt benut en uitgebreid voor maatregelmonitoring over goedgekeurde maatregelpakketten door provincies voor het Meerjarenprogramma Transitie Landelijk Gebied, in de vorm van een jaarlijks te actualiseren programmaboek. Uitgangspunt blijft dat er een zoveel mogelijk eenduidige informatiestroom ontstaat, met zo min mogelijk administratieve last.

Monitoring van doelbereik van het NPLG is een groeipad. Een consortium van kennisinstellingen (RIVM, WUR, PBL en Deltares) voert een voorverkenning uit voor de monitoring & evaluatiesystematiek van het NPLG in 2023 en de eerste helft van 2024. Onderdeel van deze voorverkenning is om samen met het Rijk en medeoverheden de huidige monitoringsstelsels in kaart te brengen en te identificeren welke stapsgewijze ontwikkeling noodzakelijk is. De uitkomsten van deze voorverkenning kunnen gebruikt worden voor de verdere provinciale ontwikkeling van een monitoringsstelsel en verwerkt worden in een toekomstige versie van de gebiedsprogramma's. Voor de doorontwikkeling van de gebiedsprogramma's wordt toegewerkt naar een volledige strategie om alle NPLG-doelen te monitoren op basis van de voorverkenning NPLG. Deze volledige strategie brengt in kaart welke ontwikkelstappen nodig zijn voor uitbreiding van de monitorings- en evaluatiesystematiek (het 'wat') en wordt dit groeipad gespecificeerd in de tijd (het 'wanneer').

Het uniform aanleveren van gegevens is belangrijk bij de ontwikkeling van een monitorings- en evaluatiesystematiek en het aansluiten van monitoringsgegevens bij de kwantitatieve doorrekening door kennisinstellingen (inclusief vereiste 8).

⁴⁹ Te denken aan aantal hectare natuuruitbreiding en aantal ondernemers dat deelneemt aan een regeling.

Bijlage 5: Concretisering Groenblauwe-dooradering

Hoe: uitwerking van de inhoudelijke vereisten

Het Rijk vraagt de provincies om 10% van het oppervlak van het landelijk gebied ingevuld te hebben met groenblauwe-dooradering (GBDA). Dit oppervlak is exclusief NNN en Natura 2000, maar inclusief gronden zonder agrarische functie in eigendom van overheden en particulieren. In 2030 moet per provincie al de helft van deze opgave (gat tot 10%) zijn gerealiseerd. Voor prioritair gebieden, zoals beekdalen, overgangszones en veenweidegebieden, vraagt het Rijk – vanwege de urgentie – de volledige opgave (10% GBDA) in 2030 te realiseren. Deze bijlage biedt handvatten om de genoemde ambities voor 2030 te realiseren. Er wordt ingegaan op het in kaart brengen van de opgave, de kaders en definities van groenblauwe-dooradering, de samenwerking met medeoverheden, monitoring en registratie, het realiseren van koppelkansen en het door adviesbureau Centrum Landbouw en Milieu (CLM) ontwikkelde beoordelingskader dat handvatten biedt bij de realisatie van een gebiedsspecifieke invulling en de door het Aanvalsplan landschap ontwikkelde handreikingen en adviezen.

Paragraaf 3.2 beschrijft de vereisten voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024. Om provincies te ondersteunen bij het uitwerken van de vereisten beschrijven we in onderstaande paragrafen hoe de huidige opgave in kaart gebracht kan worden, eenduidige definities voor groenblauwe-dooradering, het ruimtelijk inpassen van groenblauwe-dooradering voor doelbereik van NPLG-doelen en de gebiedsgerichte omgevingskwaliteit en hoe de effecten van groenblauwe-dooradering op NPLG-doelen berekend kunnen worden. Onderstaande teksten bouwen primair voort op werk van het Aanvalsplan Landschap, een coalitie van Rijk, medeoverheden en maatschappelijke partners voor het realiseren van GBDA.

Bepalen van de opgave

Bij het bepalen van de opgave is het essentieel om eerst per provincie een inschatting te maken van hoeveel procent van het landelijk gebied momenteel al uit GBDA bestaat. De data die hiervoor – en voor de resterende opgave – nodig is, is momenteel nog niet uit een complete en eenvoudige registratie te halen. De inschatting is daarom globaal en gebaseerd op beschikbare data uit verschillende bronnen, zoals:

- data van provincies, gemeenten en waterschappen
- kaartlaag die RVO heeft ontwikkeld, waar landelijk dekkend landschapselementen op agrarische gronden zijn geregistreerd voor het nieuwe GLB
- waterbeheer- en/of waterplannen, waarbij de GBDA te koppelen is aan gerealiseerde of nog te realiseren natuurvriendelijke oevers en/of beekherstel in het kader van Kaderrichtlijn Water (KRW) en WBz1
- natuurbeheerplannen van de provincies, specifiek gekoppeld aan agrarisch natuurbeheer van bijvoorbeeld sloten of waterkeringen of natte en droge ecologische verbindingen
- groen- en ecologische beheerplannen van provincies en waterschappen, waar het gaat om ecologisch beheer van wegbermen, waterlopen en waterkeringen
- kaartlaag ontwikkeld in een recente studie door de WUR, waarop het landelijk gebied is omlind volgens de definitie van het Aanvalsplan Landschap (10% GBDA in het landelijk gebied, exclusief NNN en Natura 2000, inclusief gronden in eigendom van overheden en particulieren zonder agrarische functie)⁵⁰. Deze kaart kan ook benut worden bij het in kaart brengen van de opgave

⁵⁰ Roelofsen, H.D., 2022. Ecosysteemdiensten & landschapselementen; de rol van landschapselementen in de levering van ecosysteemdiensten in het landelijk gebied. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3160.

Bij het in kaart brengen van bestaande landschapselementen en de monitoring van de ontwikkeling van de GBDA kan verder gebruik worden gemaakt van het advies dat hierover is opgesteld door Het Aanvalsplan Landschap⁵¹.

Binnen de gebiedsprogramma's wordt vervolgens op een zo klein mogelijk schaalniveau bepaald waar de mogelijkheden liggen om de restopgave te realiseren. Hierbij is het met name belangrijk werk met werk te maken door GBDA als middel in te zetten om de natuur-, klimaat- en waterdoelen in het gebied te realiseren. Bovendien vormt het beheer van GBDA een belangrijke schakel in het verdienmodel van agrariërs in extensieve en natuurinclusieve landbouwgebieden. Daarbij is van belang te kijken naar het type landschap en ondergrond, om te komen tot een gebiedseigen invulling van de restopgave. Er kan al gestart worden met de globale invulling van GBDA in de zogenaamde prioritaire gebieden. Dit zullen voornamelijk overgangengebieden, beekdalen en veenweidegebieden zijn, aangevuld met overige gebieden per provincie waar een extensiveringsopgave is, en op relatief korte termijn grote landschappelijke veranderingen plaatsvinden. Hier is de bijdrage aan de Europese doelstellingen het grootst en meest urgent, en kan GBDA het best gekoppeld worden aan andere maatregelen die in het kader van de water-, natuur- en klimaatopgave genomen worden. Het is van belang om de bijdrage van GBDA aan invulling van het doelbereik van de natuur-, klimaat- en waterdoelen zo goed mogelijk (kwantitatief) in kaart te brengen.

De invulling van de opgave gaat niet alleen om uitbreiding van het aantal elementen. Door het uitbreiden van ecologisch beheer en door het verbinden van al bestaande elementen kan de kwaliteit en functionaliteit van GBDA in een gebied fors verbeterd worden. In de gebiedsprogramma's is dus maatwerk nodig om enerzijds de kwaliteit van al bestaande GBDA te verbeteren en anderzijds uitbreiding van GBDA te stimuleren.

Definitie: wat telt mee?

Het Aanvalsplan Landschap heeft in de handreiking 'Groenblauwe-dooradering nader gedefinieerd' uitgewerkt welke landschapselementen onder welke voorwaarden onderdeel uitmaken van de GBDA. Hierin is zo veel mogelijk aangesloten bij bestaande definities uit het GLB-NSP om aansluiting te borgen bij de eco-regeling, het ANLb en de invulling van Goede landbouw en milieuconditie (GLMC) 4 (bufferstroken) en GLMC 8 (niet-productieve grond). Deze handreiking kan worden gebruikt bij het bepalen van het huidige areaal bestaande landschapselementen dat al onderdeel is van een provinciale GBDA, of daar deel van uit kan maken, en bij het bepalen van de invulling van de restopgave.

Monitoring van opgave

Het Aanvalsplan Landschap heeft een advies uitgewerkt, gericht op het in kaart brengen van bestaande landschapselementen en de monitoring van de opgave⁵². Het Rijk vraagt provincies bij de monitoring van de opgave gebruik te maken van dit advies. Uiteindelijk zal GBDA onderdeel zijn van de bredere voorverkenning om te komen tot een structurele NPLG-rapportage. Het Rijk zal hier samen met provincies, en aansluitend bij initiatieven van het Aanvalsplan Landschap toewerken naar een eenduidige registratie- en monitoringssystematiek. Voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024 volstaat het beschrijven van de huidige monitoringssystematiek en het globaal beschrijven wat er nog ontwikkeld moet worden.

⁵¹ Zie: [Aanvalsplan Landschap | Deltaplan Biodiversiteitsherstel \(samenvoorbiodiversiteit.nl\)](#)

⁵² Zie: [Aanvalsplan Landschap](#).

Ruimtelijke inrichting van landschapselementen

De invulling van GBDA zal per provincie verschillen, maar de kern is dat de landschapselementen een positieve bijdrage leveren aan de natuur-, klimaat- en waterdoelen, aan een duurzame landbouw én passend zijn bij het landschap. Binnen het NPLG staat de bijdrage die landschapselementen kunnen leveren aan de natuur-, klimaat- en waterdoelen centraal bij de inrichting van ruimtelijke keuzes. Provincies wordt gevraagd bij de ruimtelijke uitwerking:

- erop toe te zien dat de aanleg van punt-, lijn- en vlakelementen die moeten leiden tot de 10% GBDA optimaal aansluit bij de fysische, geografische, hydrologische en ecologische omstandigheden van het gebied
- erop toe te zien dat de groenblauwe-dooradering, waar mogelijk, punt-, lijn- en verbindt.

Voor de patronen van GBDA in het landschap gaat het hoofdzakelijk om het verbinden van lijnvormige elementen, op een zo klein mogelijk schaalniveau, waardoor er een netwerk gecreëerd wordt. Dit netwerk bevordert de Basiskwaliteit Natuur in het landelijk gebied, waardoor planten en dieren kunnen migreren⁵³.

Als aanvulling op deze lijnvormige patronen kunnen vlakdekkende elementen – tot 1,5 hectare groot – en puntelementen ook onderdeel zijn van dit netwerk.

In het Aanvalsplan Landschap is GBDA opgedeeld in drie categorieën: houtige elementen, kruiden- & bloemrijke randen, en waterelementen. Het gaat daarbij niet alleen om landschapselementen in agrarisch gebied – denk ook aan (beheer) van wegbermen, spoordijken en slootkanten langs wegen in eigendom van waterschappen, gemeenten en provincies.

GBDA kan daarnaast een belangrijke rol spelen om landschappen toekomstbestendig en klimaatadaptief te maken. Dit betekent dat er niet alleen vanuit historisch perspectief gekeken wordt naar wat er was – historische lijnelementen –, maar dat er ook ruimte moet zijn voor nieuwe verhalen en nieuwe diensten en functionaliteiten die GBDA kan leveren, bijvoorbeeld om te anticiperen op toenemende weersextremen. Centraal hierbij staat dat GBDA aansluit bij het huidig en toekomstig water- en bodemsysteem van het gebied.

Definitie groenblauwe-dooradering in het Aanvalsplan Landschap

Onder groenblauwe-dooradering (GBDA) verstaan we de 'kleine' natuurelementen die ons landschap in belangrijke mate vormgeven. Als bovengrens hanteren we een omvang van maximaal een paar hectare. Om die reden wordt vaak gesproken van kleine landschapselementen (KLE). Deze kunnen als punten, lijnen of vlakken aanwezig zijn. Naast houtige elementen – zoals singels, bomenrijen, houtwallen, heggen, hagen, knotbomen, graften, griendjes en hoogstam-boomgaarden – gaat het om elementen met een begroeiing van kruiden en ruigten en natte elementen, zoals slootkanten, natuurvriendelijke oevers en poelen. Ecologisch beheerde sloten kunnen ook tot landschapselementen gerekend worden, evenals elementen als keverbanken of kruidrijke akkerranden. Deze hebben een meer dynamisch karakter dat past bij de kenmerken van akkerbouwlandschappen.

⁵³ Definitie conform Biesmeijer, J.C. et al., 2021. Op weg naar basiskwaliteit natuur. Naturalis Biodiversity Center.

Inpasbaarheid van groenblauwe-dooradering in verschillende gebiedstypen

Voor de ruimtelijke inrichting van landschapselementen en het optimaal aansluiten bij de fysische, geografische, hydrologische en ecologische omstandigheden van het gebied is het CLM door het consortium van het Aanvalsplan Landschap gevraagd om richtlijnen uit te werken voor de mogelijke invulling van GBDA in verschillende gebiedstypen⁵⁴. In deze handreiking worden een aantal van deze adviezen meegegeven als voorbeelden van een optimale invulling:

- **ANLb-beheerpakketten per gebiedstype:** Om maximale ecologische meerwaarde met beheer te bereiken, is het belangrijk dat het type beheer dat door agrariërs wordt uitgevoerd past bij het gebied. Het CLM heeft in het rapport Beoordelingskader groenblauwe-dooradering (pagina 120, tabel 7) per gebiedstype inzichtelijk gemaakt welke beheerpakketten passend zijn.
- **Landschappelijke kernkwaliteiten per gebiedstype:** Om tot een indeling van GBDA te komen die ten goede komt aan het type landschap bieden bronnen als Histland, Panorama Landschap en de Atlas van het Landschappelijke Groene Erfgoed van Nederland informatie over verschillende landschapstypen. Bovendien hebben veel provincies de landschappelijke kernkwaliteiten van gebieden al verankerd in hun natuurbeheerplannen en hebben een aantal provincies dit al gevisualiseerd met cultuurhistorische waardekaarten. Utrecht heeft daarnaast ook een tabel met geschikte landschapselementen per gebiedstype ontwikkeld. Het CLM heeft dergelijke bronnen en goede voorbeelden gebundeld in hoofdstuk 5 van het rapport. Dit biedt handvatten om van elkaar te leren en een passende invulling van de groenblauwe-dooradering te realiseren.
- **Inzicht in nieuwe initiatieven per gebiedstype:** Het CLM constateert dat er naast de bestaande beheerpakketten aanvullende initiatieven mogelijk zijn, zoals agroforestry, de aanleg van infranatuur en aanvullend dijk-, berm- en oeverbeheer door waterschappen. Het CLM heeft ook voor deze initiatieven inzichtelijk gemaakt in welke gebieden deze inpasbaar zijn (rapport pagina 121, tabel 8).

Op basis van bovenstaande informatie, stelt het CLM verder een beoordelingskader voor initiatieven op gebiedsniveau voor, waarbij de volgende vragen als richtlijnen kunnen dienen:

- **Past het initiatief binnen het landschap zoals weergegeven in de tabellen in het rapport Beoordelingskader groenblauwe-dooradering?** Wordt het beheerpakket of een overig initiatief met een '+' beoordeeld in het betreffende gebiedstype, dan kan ervan uit worden gegaan dat het initiatief inpasbaar is. Bij een '-' is dit niet zo en bij een 'o' kan een initiatief alleen onder bepaalde voorwaarden inpasbaar worden gemaakt.
- **Past het initiatief in het beleid voor het gebied?** Provincies maken in onder meer de Omgevingsvisie op gebiedsniveau inzichtelijk welke ontwikkelingen gewenst en ongewenst zijn. Ook in provinciale natuurbeheerplannen wordt soms aandacht besteed aan de landschappelijke component. Daarnaast beschikken de provincies over cultuurhistorische waardekaarten, waarop kenmerkende landschapselementen zoals landschapstyperingen en zichtlijnen staan. Op basis van deze gebiedsinformatie kan een verdere selectie van wenselijke initiatieven in een gebied – of zoekgebieden voor een initiatief – vastgesteld worden.
- **Past het initiatief zondermeer landschappelijk in het gebied?** Niet alle initiatieven scoren positief binnen elk landschapstype. Toch kan binnen een landschap wel degelijk ruimte zijn voor initiatieven, die op andere gronden – bijvoorbeeld biodiversiteit of klimaatadaptatie – erg waardevol zijn. Dan ligt een ontwerpogave voor, waarin specifiek aandacht wordt gegeven aan de feitelijke plaatsing van een element in het gebied. Bijvoorbeeld een houtwal in lijn met de bestaande zichtlijnen en structuur in het landschap of een contrasterend element op een contrasterende wijze in het landschap.

⁵⁴ CLM Onderzoek en Advies. September 2022. Rapport beoordelingskader Groenblauwe-dooradering.

Inspiratie voor gebiedseigen invulling

Het inpassen van GBDA in het landelijk gebied is een ontwerp-opgave waarin verschillende opgaven samenkomen. Het programma MOOI Nederland heeft handreikingen ontwikkeld die hierbij als inspiratie kunnen worden gebruikt. Het realiseren van een goede omgevingskwaliteit staat in de handreiking centraal. De handreiking ondersteunt gebiedsregisseurs en ambtenaren die deze gebiedsprocessen begeleiden. Zo kan het beeldend overzicht van landschapselementen helpen om de meest geschikte 'ingrediënten' van groenblauwe-dooradering in een bepaald gebied te bepalen. Ook geeft de handreiking inzicht in bruikbaar instrumentarium voor realisatie. De handreikingen zijn vanaf begin 2024 te vinden op de website van het programma.

Samenwerking met andere overheden

Het Rijk adviseer provincies de ambitie van 10% GBDA zo veel mogelijk met medeoverheden op te pakken. Door waterschappen en gemeenten goed te betrekken, wordt bestuurlijk commitment op alle niveaus gegarandeerd. Hierdoor kan er daadwerkelijk een gebiedsdekkend netwerk gerealiseerd worden. Bovendien kunnen gemeenten en waterschappen vanuit hun rol en gebiedsspecifieke kennis bijdragen aan een invulling die passend is bij het betreffende gebied. Het Rijk zal ook een bijdrage leveren door te kijken hoe GBDA op rijksgronden gerealiseerd kan worden. Ook nemen rijkspartijen als Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat deel aan de gebiedsprocessen, om te borgen dat rijksgronden op een effectieve manier worden betrokken bij de gebiedsspecifieke invulling.

Onderbouwing effecten van GBDA en koppeling GBDA met andere NPLG-opgaven op gebiedsniveau

GBDA is een ondersteunend doel om de Europese water-, klimaat- en natuurdoelen te realiseren. Dit betekent dat de uitwerking van GBDA in het landschap overlapt met maatregelen die vanuit de water-, klimaat- en natuuropgaven genomen worden. Het zorgt voor synergie als de invulling en indeling van GBDA zo goed mogelijk aansluiten bij de invulling van de water-, klimaat- en natuuropgaven en bijbehorende benodigde financiering. Provincies worden daarom bij het aanwijzen van prioritaire gebieden gevraagd oog te hebben voor dergelijke meekoppelkansen en deze synergie zo goed mogelijk kwantitatief te onderbouwen.

Om GBDA zo concreet mogelijk te koppelen aan deze opgaven, wordt de effectiviteit van GBDA ten behoeve van de klimaat-, water- en natuuropgaven in het gebiedsplan goed belicht en waar mogelijk kwantitatief gemaakt.

Het Aanvalsplan Landschap heeft veel onderzoek gebundeld en goed onderbouwd welke voordelen GBDA met zich meebrengt op het gebied van klimaat, waterkwaliteit en natuur. Bovendien kan het consortium van het Aanvalsplan Landschap en de door hen opgestelde adviezen en factsheets benut worden bij de invulling van de gebiedsprogramma's. Daarnaast kan gebruik worden gemaakt van de WUR-factsheet 'Agroforestry & landschapselementen voor de natuur-, water- en klimaatdoelen'. Deze gaat over de bijdrage van houtige landschapselementen aan de hoofddoelen van het NPLG.

Onderbouwing van kosten GBDA.

De beoordeling van het benodigde budget voor de realisatie van GBDA vindt in samenhang met de overige maatregelen uit de gebiedsprogramma's plaats. Hieruit zal blijken welk deel van de realisatie van GBDA vanuit het Transitiefonds kan worden bekostigd, en wat de aanvullende financiële opgave is om de 10% GBDA te realiseren. Door synergie te creëren zal het benodigde budget voor GBDA lager zijn, en daarmee ook de aanvullende financiële opgave. Daarnaast zijn er ook andere fondsen waar – door het slim koppelen van maatregelen – synergie wordt bereikt in uitvoering en financiering, zoals:

- **Klimaatfonds:** GBDA draagt bij aan koolstofvastlegging, waterbuffering en klimaatadaptatie door het tegengaan van droogte, het bieden van verkoeling bij extreme hitte en het verbeteren van de weerbaarheid van de natuur.
- **Programma Natuur:** GBDA verbetert de basiskwaliteit van de natuur en draagt bij aan de benodigde arealen natuur om de VHR-doelen te behalen. Bovendien liggen in de overgangsgebieden en overige extensiveringsgebieden voornamelijk meekoppelkansen om met voorrang de 10% opgave voor 2030 te realiseren. Binnen de VHR-doelen kan aan de benodigde hectares GBDA prioriteit worden gegeven.
- **KRW en waterbeheerplannen:** GBDA verbetert de waterkwaliteit door het tegengaan van uitspoeling en het vasthouden van water. Grootschalig beekherstel en bufferzones rondom beekdalen kunnen mogelijk ook met GBDA worden ingevuld. Daarbij is GBDA te koppelen aan gerealiseerde of nog te realiseren natuurvriendelijke oevers en/of beekherstel zoals deze in het kader van de KRW en Waterbeheer 2100 worden beoogd.
- **Het Nationaal Strategisch Plan (NSP):** in het nieuwe NSP is het ANLb-budget verhoogd (560 mln. euro). De nieuwe eco-regeling biedt beheervergoedingen voor ruim 20 eco-activiteiten die toegepast kunnen worden op het agrarisch bedrijf. Deze omvatten onder meer het beheren van houtwallen en het toepassen van kruidenrijke akkerranden. Bovendien is financiering voor aanleg in het NSP als mogelijkheid opgenomen voor provincies. Landschapselementen kunnen ook meetellen voor de GLMC niet-productief areaal (GLMC 8) en bufferstroken langs akkers en weilanden.

Bijlage 6: Concretisering klimaatopgave Natte Natuur

Landelijk geldt een klimaatopgave Bomen, Bos en Natuur van 0,4-0,8 Mton CO₂ eq/jaar. Naast de opgave voor Bomen en Bos, die is uitgewerkt in de Bossenstrategie en de realisatie van GBDA kan natte natuur ook een bijdrage leveren aan deze klimaatopgave. Provincies die aan de slag gaan met de klimaatopgave via natte natuur kunnen gebruik maken van deze bijlage voor het maken van keuzes.

Een groot deel van de opgave voor natte natuur wordt naar verwachting ingevuld door koppeling met de opgaven voor hydrologisch herstel van bestaande natuur en uitbreiding van het NNN en van VHR-arealen. Daarnaast is een koppeling te maken met groenblauwe-dooradering (GBDA) en nieuwe natte natuur in de overgangsgebieden. Provincies kunnen reeds in beeld brengen welke bijdrage al deze trajecten leveren aan de klimaatopgave voor Bomen, Bos en Natuur. Maar er is nog beleidsontwikkeling nodig voordat natte natuur volledig geoperationaliseerd kan worden. Daarom is er nog geen provinciale verdeling van dit klimaatdoel. In deze bijlage beschrijven we de huidige status van de beleidsontwikkeling van natte natuur en hoe provincies dit al mee kunnen nemen in de gebiedsprogramma's.

Natte natuur is in dit kader natuur met zeer hoge waterstanden (grofweg van 20 cm onder maaiveld tot ver boven maaiveld) waarin koolstof wordt vastgehouden (CO₂-emissiereductie) en/of koolstof wordt opgeslagen (CO₂-vastlegging). Het gaat hierbij vooral om veengronden en moerige gronden, maar het kan ook gaan om minerale gronden waarin koolstof wordt vastgelegd, bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van moerassen (veenopbouw) of het conserveren van kweldervegetatie in kwelderbodems. Er is daarbij een onderscheid tussen de klimaatopgave in veenweidegebieden (met agrarische functie) en maatregelen in overige natuurveengebieden die bijdragen aan de klimaatopgave natte natuur. Ook oppervlaktewaternatuur waarin CO₂-emissies een rol spelen valt onder de noemer natte natuur. De specifieke bijdrage aan de klimaatopgave wordt bepaald door het samenspel tussen bodemtype, grondwaterstandswijziging en vegetatietype (en de eventuele wijzigingen daarin).

Voor de gebiedsprogramma's van Q3 2024 is het vooral van belang om de koppeling te leggen tussen de natuuropgaven en de klimaatopgave. Daarbij dient in kaart gebracht te worden wat de bijdrage is van natuurmaatregelen in de gebiedsprogramma's aan de klimaatopgave. Per onderwerp is de uitwerking in onderstaande tekst geconcretiseerd.

Hydrologisch herstel bestaande natuur op veen- en moerige bodems:

- Breng in beeld op hoeveel hectare natte natuurdoeltypen op veen- en moerige bodems de grondwaterstand wordt verhoogd, welke natuurdoeltypen het betreft en indien mogelijk een keuze om hoeveel cm grondwaterstandsverhoging het per gebied gaat. Wanneer geen gedetailleerde informatie over grondwaterstand voorhanden is, is een schatting in grondwaterstandsverhoging voldoende.

Uitbreiding NNN:

- Breng in beeld met hoeveel hectare natte natuurdoeltypen de NNN in de provincie wordt uitgebreid, welke natuurdoeltypen het betreft en - waar mogelijk en van toepassing - om hoeveel cm grondwaterstandsverhoging het gaat ten opzichte van de huidige situatie. Wanneer geen gedetailleerde informatie over grondwaterstand voorhanden is, is een schatting in grondwaterstandsverhoging voldoende.

Uitbreiding VHR-arealen:

- Breng in beeld met hoeveel hectare natte natuurdoeltypen de VHR-arealen in de provincie wordt uitgebreid, welke natuurdoeltypen het betreft en waar van toepassing en indien mogelijk om hoeveel cm grondwaterstandsverhoging het gaat ten opzichte van de huidige situatie. Wanneer geen gedetailleerde informatie over grondwaterstand voorhanden is, is een schatting in grondwaterstandverhoging voldoende.

Bijdrage GBDA:

- Breng in beeld hoeveel hectare van de GBDA uitbreiding blauwe dooradering betreft.

Overgangsgebieden:

- Breng, indien van toepassing, in beeld voor de overgangsgebieden op veen- en moerige bodems hoeveel hectare van dit gebied wordt omgevormd naar natte natuur, welk type natuur het betreft en indien mogelijk een keuze om hoeveel cm grondwaterstandsverhoging het per gebied gaat. Wanneer geen gedetailleerde informatie over grondwaterstand voorhanden is, is een schatting in grondwaterstandverhoging voldoende.

De bijdrage van natte natuur aan de klimaatopgave

Voor de huidige versie van de gebiedsprogramma's is het voldoende de overlap tussen uitbreiding natuurarealen en natte natuur in beeld te hebben. Ook kunnen provincies een eerste inschatting geven van de bijdrage hiervan aan de klimaatopgave Bomen, Bossen en Natuur. Voor het berekenen van de bijdrage van natte natuur aan de klimaatopgave is gedetailleerde informatie per maatregel nodig. Deze informatie is naar verwachting niet overal voorhanden bij het opstellen van het gebiedsprogramma.

Meer achtergrondinformatie over het berekenen van de reductie Mton CO₂ eq/jaar voor natte natuur is beschikbaar via de gereedschapskist klimaatslim bos- en natuurbeheer⁵⁵.

⁵⁵ Zie: [Gereedschapskist klimaatslim bos- en natuurbeheer](#)

Bijlage 7: Koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems

Deze bijlage bevat meer informatie over hoe provincies gebiedsgericht kunnen werken aan koolstofopslag in minerale landbouwbodems. Het gaat daarbij om welke maatregelen genomen kunnen worden en wat hiervan de verwachte effecten zijn.

Koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems in de gebiedsprogramma's

Bodems verschillen van plek tot plek. Maatwerk en een gebiedsgerichte benadering zijn nodig bij het bepalen wat welke bodem nodig heeft en welke maatregelen waar passend zijn om de bodem duurzaam te beheren en koolstof vast te leggen. Het NPLG richt zich op het klimaatdoel van koolstofvastlegging. Maatregelen in het NPLG moeten zich primair richten op het bereiken van dit doel.

In de gebiedsprogramma's wordt de opgave voor koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems ingevuld door een combinatie van generiek en gebiedsgericht (rijks)beleid:

- Bij generiek beleid zorgen provincies vanuit de rol van gebiedsregisseur voor een gebiedsgerichte uitwerking van het beleid naar gebiedseigen maatregelen.
- Bij het nemen van provinciale maatregelen en globale keuzes voor andere NPLG-doelen worden de effecten op koolstofopslag in minerale landbouwbodems in samenhang meegenomen. Dit betekent dat bij het nemen van maatregelen de effecten op koolstofopslag kwalitatief dan wel kwantitatief in beeld worden gebracht en dat afwentelrisico's - negatief effect van een maatregel op koolstofopslag minerale landbouwbodems - worden voorkomen.

Generiek beleid

Vanuit het Klimaatakkoord streven de rijksoverheid, provincies en ketenpartijen naar maatregelenpakketten die keuzevrijheid bieden voor de individuele agrariër. De implementatie van maatregelen wordt gestimuleerd en gemonitord via onder meer het GLB/NSP en KPI-k's. Het Rijk zet zich samen met verschillende partijen via het Nationaal Programma Landbouwbodems (NPL) verder in voor koolstofvastlegging, en breder voor duurzaam bodembeheer. Dat gebeurt onder andere via kennisontwikkeling en -verspreiding, door het geven van beleidsimpulsen via bijvoorbeeld het GLB, door het stimuleren van innovatie en vernieuwing in de keten en door het ondersteunen van regionale initiatieven. Provincies en sectorpartijen hebben een rol in het gebiedsgericht uitwerken van maatregelen.

Gebiedsgerichte uitwerking van maatregelen

Bij het maken van globale keuzes en het nemen van maatregelen kunnen provincies rekening houden met, onder andere, de volgende gebiedseigen bodemeigenschappen:

- Verschil in bodemkarakteristieken van zand, klei, veen en löss
- Verschil in grondwaterstand (hoog versus laag)
- Verschil in voedselrijkdom bodem/veen door ontstaansgeschiedenis (eutroof versus oligotroof)
- Geomorfologie (hellend versus vlak)
- Van nature aanwezige organische stof (ook of het van nature toe- of afneemt) vanwege de uitspoelingsgevoeligheid of juist de bufferende werking
- Grondbewerking (draagkracht, ploegen, ploegrichting)

Naast de bodemeigenschappen is de wijze van uitvoering van een maatregel van minimaal even groot belang als de selectie van de juiste maatregel.

Bepalen van maatregelen en berekenen van effecten

Er is een breed scala aan maatregelen beschikbaar voor het verhogen van koolstofopslag in minerale landbouwbodems. Voorbeelden zijn het verhogen van de grasland leeftijd, het zaaien van kruidenrijk grasland en het creëren van akkerranden. Voor een overzicht van de maatregelen kunnen provincies gebruikmaken van Slim Landgebruik⁵⁶. Er zijn ook producten en tools beschikbaar voor het bepalen van de effecten van verscheidene maatregelen die koolstof vastleggen.

Samenhang van maatregelen en NPLG-doelen

Voor de samenhangende aanpak van het NPLG zijn bij het nemen van maatregelen in gebiedsprogramma's voor koolstofopslag in minerale landbouwbodems drie punten van belang in de uitwerking:

1. Gekozen maatregelen - zoals omvorming en verplaatsing van bedrijven - mogen niet leiden tot toekomstig landgebruik met een negatief effect op de NPLG-doelen.
Te denken valt aan uitspoelingsgevoelige gewassen op uitspoelingsgevoelige gronden, of de teelt van gewassen met een grote behoefte aan gewasbeschermingsmiddelen. De provincie heeft verschillende instrumenten tot haar beschikking om te sturen op (toekomstig) landgebruik. Deze worden beschreven in de Factsheet Regulering Grondgebruik, die als handvat gebruikt kan worden.
2. Rekening houden met het risico op lachgasemissies uit de bodem, om doelen voor koolstofopslag minerale landbouwbodems. Maak daarbij inzichtelijk wat de mogelijke effecten zijn op lachgasemissies.
3. Inzetten op langjarige toepassing van maatregelen omdat bereikte resultaten zoals koolstofopslag snel verloren kunnen gaan.

Meekoppelkansen voor werken aan duurzaam bodembeheer

Een gezonde bodem is een belangrijke basis voor een gezonde landbouw en het bereiken van natuur-, water en klimaatdoelen. Maatwerk voor duurzaam bodembeheer betekent dat de behoefte van de bodem aan voeding en verzorging centraal wordt gezet om een gezonde bodem te creëren. En niet wat de bodem aankan. Daarbij worden de gewaskeuze en het bouwplan aan de bodem en de omstandigheden aangepast in plaats van andersom. Zo kan de bodem ook toekomstige generaties voorzien van zoveel mogelijk ecosysteemdiensten en voedsel.

Het Rijk werkt via het Nationaal Programma Landbouwbodems (NPL) gelijktijdig aan het realiseren van het doel voor koolstofvastlegging en breder aan duurzaam bodembeheer. Een toename van organische stof en koolstofvastlegging is daarbij een belangrijke manier om toe te werken naar duurzaam bodembeheer. De kwaliteit van landbouwbodems staat namelijk onder druk door teruglopend organische stof gehalte, bodemverdichting, en vermindering van bodemleven. Door landbouwbodems duurzaam te beheren, kan de bodemkwaliteit worden behouden of verbeterd. Dat komt de opbrengst van boeren ten goede en levert een belangrijke bijdrage aan de opgaven in het landelijk gebied. Een gezonde bodem kan ook bijdragen aan de NPLG-doelen door een verbetering van bodemfuncties voor de nutriëntenkringloop, waterregulering en -zuivering, biodiversiteit en koolstofvastlegging (mitigatie). In gebiedsprogramma's liggen er kansen voor provincies om te werken aan deze bredere integrale opgave voor duurzaam bodembeheer ten behoeve van de landbouw en de NPLG-doelen.

⁵⁶ Zie: [Slim Landgebruik](#)

Bijlage 8: Toelichting doelen natuur: stikstof

Landelijke resultaatverplichtende doelstelling stikstof

In artikel 2.15a van de Omgevingswet is vastgelegd dat 74% van het stikstofgevoelige areaal van Natura 2000-gebieden in 2035 onder de Kritische Depositiewaarde (KDW) moet zijn gebracht. De wettelijke verplichting is gericht op het ambitieus verlagen van de overbelasting van stikstof op stikstofgevoelige gebieden, omdat dit bijdraagt aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen die voortkomen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). In 2025 en 2030 moet 40% respectievelijk 50% van het areaal onder de KDW te zijn gebracht. Invulling van de omgevingswaarden is van belang omdat sterke overbelasting door stikstof een van de belangrijkste drukfactoren op de natuur is, naast bijvoorbeeld hydrologiecondities of de inrichting van (leef)gebieden. De KDW is daarbij een belangrijke indicator: een overschrijding betekent dat niet langer op voorhand het risico kan worden uitgesloten dat de kwaliteit van habitattypen wordt aangetast.

Met de realisatie van de doelstelling voor 2035 wordt een grote bijdrage geleverd aan het uiteindelijke doel: voldoen aan de verplichtingen voor natuurherstel en -behoud in de Natura 2000-gebieden.

Provinciale uitwerking van de landelijke opgave

Het kabinet geeft nadrukkelijk ruimte aan de provincies om zelf in de gebiedsprogramma's - in goed overleg met alle betrokkenen - concrete invulling te geven aan de doelen, keuzes, en kaders van het NPLG. Hier ligt dus ruimte om per gebied maatwerk te leveren. Vanuit het Ontwerp-NPLG kunnen de provincies voortbouwen op de emissiereductiedoelstellingen per provincie voor NH₃, zoals die bij hen bekend zijn.⁵⁷ Hoe en waar deze emissies worden gereduceerd is aan provincies. Zo vormt zich van onderop een ruimtelijk beeld per provincie, en dit is in lijn met het advies van de heer Remkes. Daarbij staan de uitgangspunten van het NPLG centraal zoals samenhang, water en bodem sturend, de instandhoudingsdoelstellingen van de VHR en de nationale doelstellingen (waaronder de nationale omgevingswaarde van 74% onder KDW in 2035).

Het kabinet hecht er veel waarde aan dat de uiteindelijke doelen en uitwerking per gebied samen met de betrokken partijen in het gebiedsproces tot stand komen. Provincies hebben de ruimte om hiervoor met goede voorstellen voor regionale kaarten te komen. Het Rijk ondersteunt provincies hierbij zoveel mogelijk door instrumentarium en data beschikbaar te stellen, waarmee de inzichten en voorstellen uit de gebiedsprocessen nader onderbouwd en geduid worden.

Specifiek voor stikstof en natuur zijn de volgende uitgangspunten van belang: Voor het terugbrengen van de stikstofdepositie op natuur is van belang wáár emissiereductie plaatsvindt. Emissies en depositie zijn immers aan elkaar gekoppeld. Zo heeft de reductie in de ene provincie ook effect op de natuur van de andere provincie. Daarom is afgesproken dat er per gebied wordt bekeken wat de reductie moet zijn. Ervan uitgaande dat:

- de ruimtelijke vertaling aansluit bij het locatie-specifieke karakter van de instandhoudingsdoelstellingen die gelden voor soorten en habitattypen. Het voorkomen van verslechtering en het behalen van instandhoudingsdoelstellingen staat hier centraal.
- Naast samenhang, water en bodem sturend, is ook efficiëntie van belang bij de stikstofaanpak. Daarom is het uitgangspunt om bij de ruimtelijke verdeling ook te kijken naar de bronnen die het meeste uitstoten op Natura 2000-gebieden, ook met oog op het advies van de heer Remkes om voor de korte termijn gericht en versneld de emissies van piekbelasters gegarandeerd te reduceren en de aanpak piekbelasting van het Rijk die daar invulling aan geeft.

⁵⁷ De totaal benodigde stikstofreductie per Natura 2000-gebied – dus zowel NH₃ als NO_x, binnen- en buitenland – vraagt om uitwerking in samenhang met gebiedsgerichte (natuurdoel)analyses. De provincies hebben de ruimte om in de gebiedsprocessen doelstellingen voor een deel in te vullen met reductie in andere sectoren (zoals industrie) waar dit even effectief of effectiever is.

Bijlage 9: Verantwoordelijkheden stikstofreductie

Verantwoordelijkheden buitenlandapak

Bij de stikstofdepositie uit buitenlandse bronnen, hebben Rijk en provincies een gezamenlijk belang bij de (uitvoering van de) buitenlandapak, zoals opgenomen in het Programma Stikstof en Natuurverbetering. Hierbij is het Rijk verantwoordelijk voor de nationale, bilaterale (buurlanden), EU- en internationale inzet. De provincies zijn verantwoordelijk voor de grens-regionale inzet op gebiedsniveau richting aangrenzende medeoverheden. Bij de uitwerking van de diverse sporen van de buitenlandapak moeten het Rijk en provincies nauw samenwerken. Bijvoorbeeld bij het aandragen van mogelijke maatregelen in de gebiedsprogramma's en het opstellen van een gezamenlijk feitenbeeld. Provincies, BIJ12, RTLG en RIVM werken de komende tijd gezamenlijk aan een definitie over een feitenbeeld.

Verantwoordelijkheden industrie, verkeer en vervoer en (zee)schepen

Ook bij de bronnen industrie, verkeer en vervoer en (zee)scheepvaart hebben het Rijk en de provincies een gezamenlijke verantwoordelijkheid, zoals aangegeven in het programma Stikstofreductie en Natuurverbetering. Voor de sectoren industrie, energie en mobiliteit zijn indicatieve emissiereductiedoelen voor NOx voor 2030 gepubliceerd. Het Rijk is verantwoordelijk voor de landelijke bronmaatregelen. Provincies en Rijk maken procesafspraken over de uitvoering van de maatregelen.

Bijlage 10: Afwegingskader zorgvuldig omgaan met landbouwgrond

Aanleiding en achtergrond van het afwegingskader

Vanuit het advies van Remkes komt voort dat landbouw niet het sluitstuk mag zijn in de discussie over ruimte. Dit is als volgt verwoord in de brief 'toekomst landbouw':

'Het is van belang dat er voor de agrarische sector bruikbare landbouwgrond is en blijft. In lijn met het advies van de heer Remkes mag de agrarische sector niet het sluitstuk zijn in de discussie over ruimte. Beschermen van bruikbare landbouwgrond moet in de gebiedsprocessen nadrukkelijk aandacht krijgen. We stellen hiervoor uitgangspunten op. Deze uitgangspunten zullen in samenhang en parallel met de gebiedsprogramma's en de provinciale uitwerking in het Programma NOVEX worden opgesteld, binnen de kaders van het NPLG en Kamerbrief Water en Bodem Sturend en door de ministeries van BZK, IenW, EZK en LNV gezamenlijk.'

Ook is de Nederlandse landbouw kenmerkend voor het Nederlandse landschap en een belangrijke economische drager van het platteland. In Europese en geopolitieke context neemt het belang van voedselzekerheid toe. De landbouw en haar functies - zoals landschapsbeheerder en voedsel- en grondstoffenproducent - zijn het waard om te beschermen.

Op basis van het advies van Remkes is, in het kader van de opstelling van het landbouwakkoord, het afwegingskader functieverandering landbouwgrond geformuleerd. De voor het NPLG relevante onderdelen van dit afwegingskader zijn nu, ook zonder landbouwakkoord, als structurerende keuze 'zorgvuldig omgaan met areaal landbouwgrond' opgenomen in het ontwerp-NPLG.

Het uitwerken van dit afwegingskader kent drie primaire redenen:

- **Er bestaat een ruimtedruk vanuit andere ruimtefuncties op landbouwgrond.**
Vanuit de energietransitie, infrastructuur en verstedelijking volgt een ruimtedruk op landbouwgrond. Ook de opgaven die onderdeel zijn van het NPLG zullen ruimte vragen (zoals uitbreiding van het natuurareaal), waarbij niet altijd functiecombinaties met landbouw mogelijk zijn.
- **De landbouw heeft zelf ook verschillende opgaves die ruimte behoeven.**
De water-, klimaat- en natuurdoelen, en anticipatie op bijvoorbeeld klimaatverandering, vragen om een transitie in de landbouw richting meer duurzame, natuurinclusieve en/of meer extensieve vormen van productie. Daarnaast zijn er verschillende ambities zoals het verbouwen van biobased bouwmaterialen en plantaardige eiwitten. De combinatie van extensivering en de introductie van nieuwe gewassen vergroot de druk op het huidige landbouwareaal en wijze van agrarisch grondgebruik, de bestaande teelten en productieomvang.
- **Het voorkomen van afwenteleffecten op de landbouw bij onttrekking van landbouwareaal.**
Bij functiewijziging op landbouwgrond bestaat de kans dat de opgaven voor blijvende landbouwgebieden toeneemt. Bijvoorbeeld doordat de concentratie van dieren in deze gebieden vergroot of doordat de milieupgaven – zoals bijvoorbeeld koolstofopslag in bodems - op een kleiner landbouwareaal gerealiseerd moeten worden.

De afgelopen jaren is er een structurele afname, jaarlijks ca. 0,3%, geweest van het landbouwareaal in Nederland. De verwachting is dat deze daling – op basis van de bovengenoemde ontwikkelingen – met een vergelijkbaar percentage zal doorzetten. Het afwegingskader richt zich hierbij niet op de vraag hoe landbouwareaal absoluut beschermd kan worden in termen van omvang, productie of areaal, maar op de vraag: Hoe zorgen we ervoor dat het eventueel wijzigen van de functie landbouwgrond naar een andere functie dan landbouw op een zorgvuldige en transparante manier gebeurt? Het afwegingskader

kent 4 stappen met als doel de landbouwfunctie integraal en gelijkwaardig mee te wegen in het proces van functiewijziging.

Het afwegingskader biedt de processtappen voor provincies om in de gebiedsprocessen NPLG, en in haar omgevingsbeleid, tot onderbouwde keuzes te komen voor (gebieden met) functiecombinaties en -wijzigingen van landbouwgrond.

1. Uitgangspunten

1. Het uitgangspunt bij functieverandering van agrarische grond is: alleen functieverandering van agrarische grond als dit noodzakelijk is voor het realiseren van ruimtelijke ordeningsdoelen uit de nieuwe nota ruimte, en als gemotiveerd aan de stappen uit het afwegingskader is voldaan. (Zie 1.1.)
2. Verschillen in kenmerken tussen landbouwgebieden kunnen leiden tot verschillende keuzes. De beste, voor voedselproductie en voedselzekerheid geschikte landbouwgronden worden in principe zo veel mogelijk ontzien van functiecombinaties en -wijzigingen. De eigenschappen van het water- en bodemsysteem vormen hierbij een leidend uitgangspunt. (Zie 1.2.)
3. Functiecombinaties hebben de voorkeur boven functiewijzigingen en hebben bij voorkeur meerwaarde voor de transitie van landbouw(bedrijven). (Zie 1.3.)
4. Afwenteling op landbouw moet worden voorkomen. (Zie 1.4.)
5. Het afwegingsproces moet eenduidig en transparant zijn.

De eerste vier uitgangspunten werken we hieronder verder uit.

1.1 *Functieverandering alleen indien nodig*

Dit afwegingskader wordt toegepast bij het opstellen van de gebiedsprogramma's en alleen wanneer functieverandering van landbouwgrond in de gebiedsprogramma's aan de orde is. Het afwegingskader zelf is niet bedoeld om nu op perceelniveau de afweging te maken. Dat gebeurt op basis van omgevingsvisies en -plannen, wanneer het afwegingskader daarin is opgenomen en toegepast.

Het afwegingskader is ontwikkeld met oog op alle ruimtelijke opgaven die samenkomen in programma NOVEX. De opzet hierbij is dat het afwegingskader pas wordt toegepast nadat bestaande ruimtelijke kaders zijn doorlopen, zoals de zonneladder en de ladder voor duurzame verstedelijking. Zodat voor functies die niet gebonden zijn aan het landelijk gebied, zoals woningbouw of zonnepanelen, eerst de maximale stedelijke ruimte wordt gebruikt (inbreiding voor uitbreiding). De resterende opgave kan eventueel ruimte krijgen in het landelijk gebied. Hiermee wordt geborgd dat de waarde van deze grond voor de landbouw goed wordt meegewogen. Toepassing van deze ruimtelijke kaders vindt overigens plaats in het kader van de reguliere ruimtelijke ordening en niet specifiek in gebiedsprogramma's NPLG.

1.2 *Gebiedstypen inclusief uitgangspunten*

Wanneer functieverandering onderdeel uitmaakt van het gebiedsprogramma moet de provincie motiveren waar zij de functieverandering laat plaatsvinden. Dit gebeurt door op basis van een gebiedsindeling te beschrijven waar een waarom de keuze gemaakt is. De navolgende tabel bevat hiervoor drie verschillende gebiedstypen voor landbouw, met eigen kenmerken en uitgangspunten. De provincie heeft de ruimte om ook regionale gebiedskenmerken toe te voegen. Op grond van het fysieke systeem van bodem, water en natuur, en de gebiedsopgaven voor natuur en stikstof, klimaat en waterkwaliteit is de volgende, grove indeling bruikbaar om de geschiktheid voor vormen van landbouwontwikkeling te duiden.

Deze (globale) indeling in de tabel geeft een voorkeursvolgorde bij het maken van afwegingen welke landbouwgrond het minst (A.) of meest (C.) in aanmerking komt voor functiecombinatie en -verandering en welke belangrijk zijn om te behouden voor de functie landbouw.

Gebiedstype	Gebiedskenmerken	Uitgangspunten
A. Gebieden met weinig (toekomstige) uitdagingen voor de landbouw	<ul style="list-style-type: none"> Productie van voedsel, veevoeder en grondstoffen voor de bio-economie binnen de gestelde doelen van het NPLG Gebieden met weinig specifieke / gebiedseigen opgaven voor klimaat, natuur en/of water 	<ul style="list-style-type: none"> Zo veel mogelijk beschikbaar houden voor duurzame voedsel- en duurzame veevoederproductie. Mede voor de voedselzekerheid Waar mogelijk ontzien van functiewijzigingen Laatste voorkeur voor functiewijziging.
B. Gebieden met matige (toekomstige) uitdagingen voor de landbouw	<ul style="list-style-type: none"> Productie van voedsel, veevoeder en grondstoffen voor de bio-economie op een extensievere manier Gebieden met gemiddelde specifieke / gebiedseigen opgaven voor klimaat, natuur en/of water 	<ul style="list-style-type: none"> Beschikbaar houden voor duurzame en extensievere productievormen van voedsel, veevoeder en grondstoffen voor de bio-economie Functiecombinaties, en functiewijzigingen, zijn hier mogelijk
C. Gevoelige gebieden met zware (toekomstige) uitdagingen voor de landbouw	<ul style="list-style-type: none"> Gebieden met een specifieke en grote opgave voor natuur en stikstof, waterkwaliteit en (soms) klimaat Gebieden die, gezien, het water- en bodemsysteem, extra gevoelig zijn voor klimaatverandering Aanvullend verdienmodel mede op basis verbreding en andere ecosysteemdiensten 	<ul style="list-style-type: none"> Gronden kunnen gebruikt worden voor extensivering of in combinatie met andere verdienmodellen Geëxtensiveerde vormen van landbouw door bijvoorbeeld introductie van nieuwe extensieve teelten Functiecombinaties en functiewijziging zijn hier mogelijk Eerste voorkeur voor functiecombinaties en -wijzigingen

1.3 *Functiecombinaties hebben de voorkeur boven functiewijzigingen en hebben bij voorkeur meerwaarde voor de transitie van de landbouw (bedrijven) ter plaatse*

Wanneer wordt gekozen voor nieuwe functies in een gebied, is eerst de vraag of het mogelijk is om slimme functiecombinaties toe te passen binnen het gekozen gebied en daarmee de ruimtevraag te beperken. Slimme combinaties dragen zowel bij aan de transitie van de landbouw, als aan doelbereik voor natuur, water en klimaat. Voorbeeld is agrarisch weidevogelbeheer, mogelijk in alle gebieden waar kansen voor weidevogels en passend agrarisch grondgebruik samen komen.

Zijn slimme functiecombinaties niet mogelijk, dan heeft de functieverandering met de meeste meerwaarde voor de transitie van de landbouw (bedrijven) ter plaatse de voorkeur. En die actief bijdraagt aan de gebiedsopgaven voor natuur, water en klimaat.

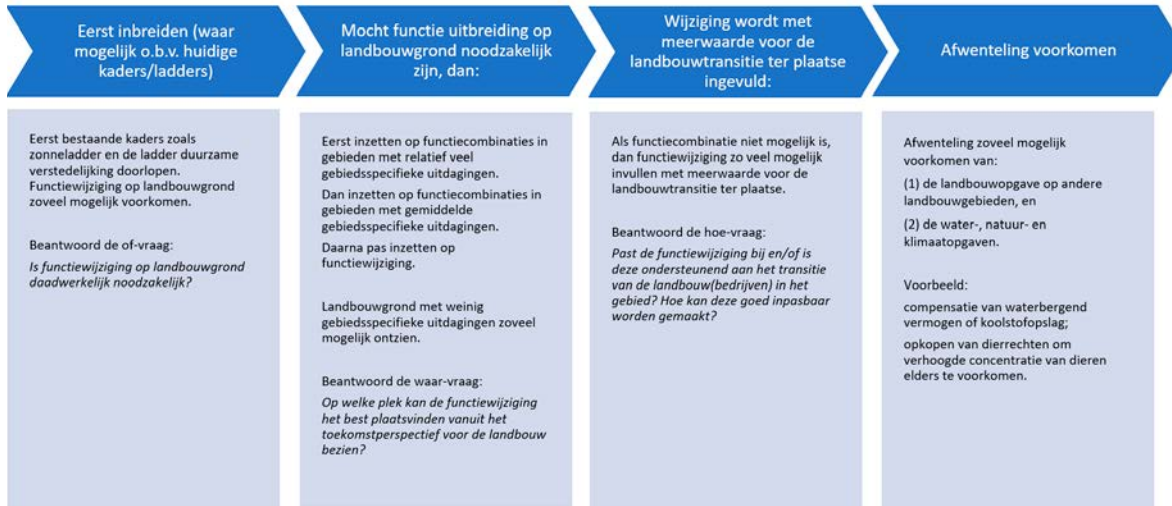
1.4 *Afwenteling voorkomen of compenseren*

Bij functiewijziging is het uitgangspunt uit de Nationale Omgevingsvisie dat afwenteling zoveel mogelijk moet worden voorkomen. Hieronder zijn twee vormen van afwenteling beschreven die bij functiewijziging op landbouwgrond kunnen ontstaan. Het afwegingskader vraagt om een motivering hoe afwenteling te voorkomen of compenseren, daarbij kunnen ook andere vormen van afwenteling benoemd worden.

- **Afwenteling van de landbouw(milieu)opgave op resterende landbouwgebieden.**
Als functiewijziging op landbouwgrond plaatsvindt, terwijl bijvoorbeeld de dierrechten of de stikstofruimte in de markt blijven, dan leidt dit elders tot bedrijfsuitbreiding met een verhoogde concentratie van dieren. Dit kan de extensiveringsopgave elders in de landbouw doorkruisen. Om afwenteling van milieudruk naar elders te voorkomen, kunnen in zo'n geval bijvoorbeeld de dierproductierechten en/of stikstofruimte opgekocht worden.
 - **Afwenteling van de water-, klimaat- en natuuropgave.** Verandering van functie van landbouwgrond kan betekenen dat areaal verdwijnt waarop op extensieve, natuurinclusieve en/of regeneratieve wijze landbouw wordt bedreven. En daarmee ook de bijdrage die geleverd wordt aan bijvoorbeeld weidevogel- en landschapsbeheer, koolstofopslag en biodiversiteit. Bij de keuze voor functiewijziging van landbouwgrond heeft het de voorkeur om gronden met dergelijke gewenste functiecombinaties zoveel mogelijk te ontzien. Als dat niet mogelijk is, dan is het van belang om te zoeken naar manieren om de bijdrage aan de (inter)nationale doelen elders of op een andere wijze te compenseren zodat die niet verloren gaat.
- 2. Uitgangspunten vertalen in instrumentarium: Ladder voor duurzaam landgebruik**
De omschreven uitgangspunten leiden tot een afwegingsladder waarbij een aantal stappen moet worden doorlopen bij functiewijziging op landbouwgrond. Het voornemen is het afwegingskader onderdeel te maken van de bestuurlijke overeenkomsten NOVEX en de Nota Ruimte. Zodat het integraal onderdeel wordt van de ruimtelijke planvorming. We vragen provincies nu de afwegingsladder te gebruiken bij het opstellen van de gebiedsprogramma's en, gemotiveerd, de volgende 4 stappen te doorlopen.
1. Geldend voor alle functies: Eerst inbreiden, combineren en dan pas wijzigen (huidige kaders / ladders, zoals de zonneladder en de verstedelijkingsladder), waarmee de druk op landbouwgrond zoveel mogelijk wordt beperkt.
 2. Als toch aanspraak moet worden gemaakt op landbouwgrond, dan eerst zoeken naar functiecombinaties met meerwaarde voor de landbouwtransitie, dus op de gronden met de grootste (toekomstige) uitdagingen en passend binnen de NPLG-doelen ter plaatse, daarna landbouwgrond met matige beperkingen. En als laatste optie op landbouwgronden met weinig toekomstige uitdagingen, omdat hier de voedselproductie voorop staat.
 3. Als een functiecombinatie niet mogelijk is, dan wordt bij voorkeur gekozen voor een functiewijziging met de meeste meerwaarde voor de transitie in het gebied. Past de functiewijziging bij en is hij ondersteunend aan de transitie van de landbouw(bedrijven) ter plaatse en passend bij de gewenste ruimtelijke ontwikkeling in het gebied? En hoe kan deze zo nodig inpasbaar worden gemaakt?
 4. Afwentelingseffecten worden zoveel mogelijk voorkomen of anders gecompenseerd.

De afwegingsladder functieverandering landbouwgrond is in het onderstaande diagram gevisualiseerd.

Bijlage 11: Overzicht beleid implementatie derogatiebeschikking 2022 – 2025

Vanaf 1 januari 2024 zijn aanvullende voorwaarden vanuit de derogatiebeschikking in regelgeving vastgelegd (Kamerstukken II, 2022/23, 33037, nr. 480). Deze beschikking - waarin ook de te nemen maatregelen zijn vastgesteld - is op 30 september 2022 vastgesteld door de Europese Commissie.

De derogatiebeschikking, die geldt voor de jaren 2022-2025, voorziet vanaf 2023 in een stapsgewijze, jaarlijkse afbouw van de omvang van de extra plaatsingsruimte voor graasdiermest bovenop de norm van 170 kg stikstof per hectare en stelt een aantal aanvullende voorwaarden.

De afbouw is nodig om de kwaliteit van ons grond- en oppervlaktewater te verbeteren en daarmee bij te dragen aan het behalen van de doelen uit de Nitraatrichtlijn en Kaderrichtlijn Water (KRW). Met de maatregelen wordt naar verwachting niet alleen bijgedragen aan de opgave voor waterkwaliteit maar ook aan de doelen voor stikstof, natuur en klimaat die zijn geformuleerd in het NPLG.

Hieronder volgt een samenvatting van het beleid dat vanaf 1 januari 2024 geldt om te voldoen aan de voorwaarden vanuit de derogatiebeschikking. Dit beleid is aangekondigd in de Kamerbrief over voortgang implementatie derogatiebeschikking mest en implementatie nutriënten-verontreinigde gebieden (Kamerstukken II, 2023/24, 33037, nr. 521).

Aanwijzing van met nutriënten verontreinigde gebieden

Uit de derogatiebeschikking vloeit voort dat Nederland in drie fasen NV-gebieden moet aanwijzen, met een eerste aanwijzing in 2022, een tweede, ruimere aanwijzing vanaf 1 januari 2023 en een definitieve aanwijzing per 1 januari 2024. In 2022 zijn de zand- en lössgronden in de provincies Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg aangewezen, op basis van de negatieve beoordeling van de grondwaterkwaliteit voor nitraat. Deze gebieden komen overeen met de gebieden waarvoor tot 2022 al een lagere derogatiegebruiksnorm voor dierlijke mest gold dan voor de rest van Nederland. In 2023 zijn aanvullend drie gebieden aangewezen op basis van de KRW-beoordeling van de oppervlaktewaterkwaliteit voor stikstof en fosfor, dit betreft de gebieden van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Hoogheemraadschap Delfland en Waterschap Brabantse Delta.

Bij deze eerdere aanwijzingen zijn ook maatregelen geïmplementeerd voor derogatiebedrijven in NV-gebieden, zoals het snellere afbouwpad van de hogere gebruiksnorm voor dierlijke mest, verplichting tot het inzaaien van vanggewassen na maïs en eisen voor het scheuren van grasland (alleen in het voorjaar, met uitzonderingen voor graslandvernieuwing en bloembollenteelt).

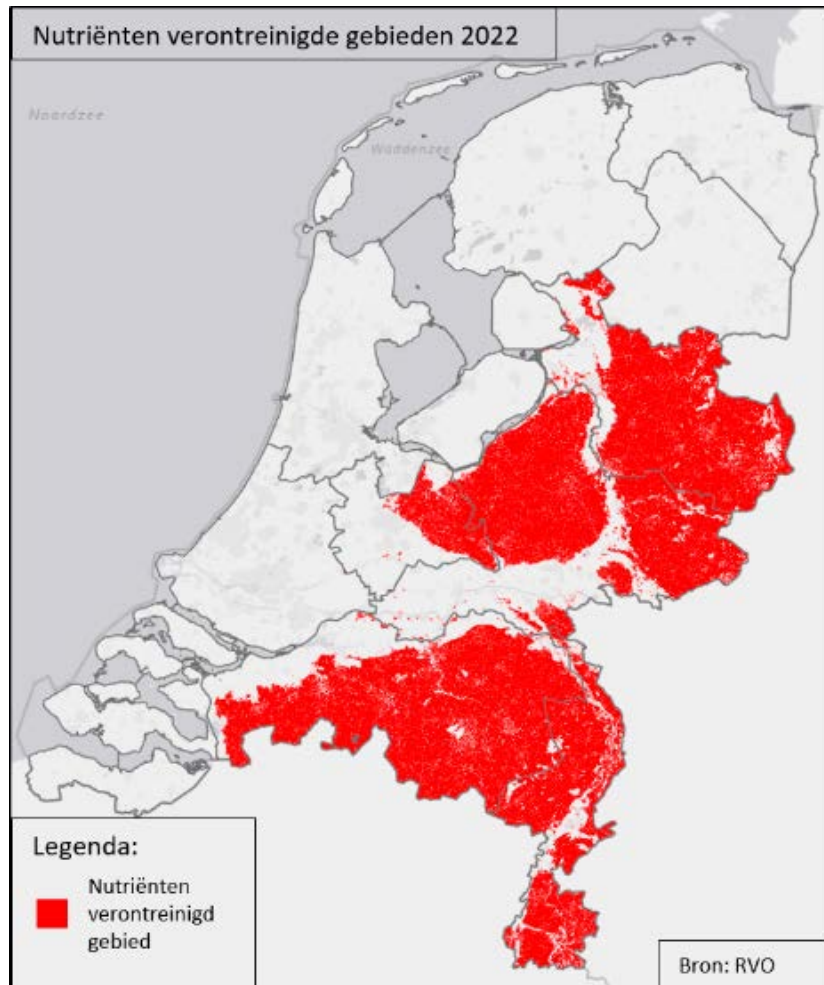
De derogatiebeschikking benoemt twee invalshoeken voor de definitieve aanwijzing van NV-gebieden met ingang van 2024: de verontreiniging van het grondwater en de verontreiniging van het oppervlaktewater.

Grondwater

Op basis van de criteria voor aanwijzing van de NV-gebieden vanuit grondwater - er is sprake van een verontreiniging van grondwater door nitraat of van een risico op verontreiniging van grondwater door nitraat - worden op basis van een advies van de Commissie Deskundigen Meststoffenwet met ingang van 2024 geen nieuwe gebieden aangewezen voor grondwater ten opzichte van de voor 2023 al aangewezen gebieden. Gebieden waar de norm voor nitraat van 50 mg/liter in het grondwater gemiddeld over

de afgelopen zes jaar wordt overschreden, zijn al aangewezen en worden met ingang van 2024 opnieuw aangewezen. Dit zijn de al in 2022 als NV-gebied aangewezen zand- en lössgronden in de provincies Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg (zuidelijk en centraal gelegen zand- en lössgronden). Het criterium risico op verontreiniging leidt niet tot een aanvullende aanwijzing voor grondwater.

Grondwaterkaart:

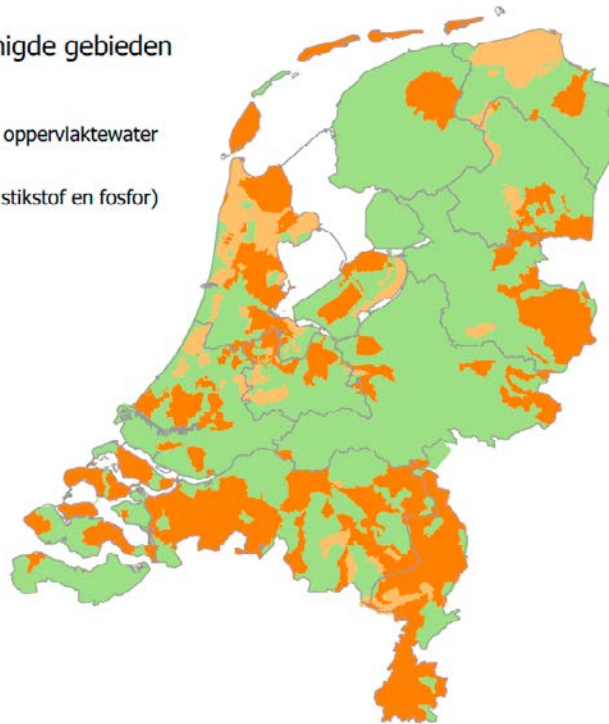
Oppervlaktewater:

Voor de oppervlaktewaterkwaliteit wordt op basis van een beoordeling van een KRW-oppervlaktewaterlichaam en haar toestroomgebied vastgesteld of er sprake is van verontreiniging van stikstof en/of fosfor. Hierbij wordt rekening gehouden met de bijdrage vanuit de landbouw (> 19%).

Of een perceel tot een NV-gebied behoort wordt bepaald op basis van een topografisch perceel waarbij geldt dat dit perceel voor de helft of meer in een NV-gebied ligt. RVO heeft dit voor elk topografisch perceel zichtbaar gemaakt in *Mijnpercelen*.

Nutriënten verontreinigde gebieden

- Provinciegrenzen
- geen NV-gebied vanuit oppervlaktewater
- NV-gebied (fosfor)
- NV-gebied (stikstof, of stikstof en fosfor)

Maatregelen in nutriënten verontreinigde gebieden

Voor de topografische percelen die voor de helft of meer in een NV-gebied liggen moeten agrariërs die deelnemen aan derogatie het afbouwpad hanteren dat sneller afbouwt naar 170 kg N/ha dierlijke mest in 2026. Dit betekent dat zij in 2024 210 kg N/ha mest mogen plaatsen en in 2025 190 kg N/ha. Daarnaast zijn derogatiebedrijven op klei en veengronden verplicht een vanggewas na maïs toe te passen per 1 oktober 2024 en worden in deze NV-gebieden voor derogatiebedrijven voorwaarden gesteld aan het scheuren van grasland.

Voor de topografische percelen in de NV-gebieden worden de stikstofgebruiksnormen voor alle gewassen met ingang van 2024 verlaagd. Dit geldt voor alle agrariërs in NV-gebieden, dus ongeacht of de agrariër wel of geen gebruik maakt van derogatie. In 2024 geldt een verlaging van 5% ten opzichte van de totaal stikstofgebruiksnorm in 2023 voor teelten op percelen in NV-gebieden, hiermee wordt gradueel toegewerkt naar de in de derogatiebeschikking opgenomen verlaging van de stikstofgebruiksnormen naar 20% per 2025 in een NV-gebied aangewezen op grond van verontreiniging met stikstof.

Aanvullende maatregelen in de grondwaterbeschermingsgebieden

Sinds 1 januari 2023 is het op percelen in grondwaterbeschermingsgebieden niet langer mogelijk de hogere gebruiksnorm van de derogatie te gebruiken. Daarnaast verplicht de derogatiebeschikking Nederland om uiterlijk op 1 januari 2024 in de grondwaterbeschermingsgebieden die liggen in gebieden waar het grondwater door nutriënten is verontreinigd een pakket verplichte maatregelen toe te passen om de nutriëntenbelasting te verminderen.

De generieke verplichte maatregel wordt ingevuld door een extra verlaging van 5% in alle NV-gebieden in 2024 bovenop de stikstofgebruiksnormen uit tabel 1 bijlage A van de Urm⁵⁸. In grondwaterbeschermingsgebieden moet daar bovenop 5% extra gekort

⁵⁸ Zie: [Bijlage A Uitvoeringsregeling Meststoffenwet](#)

worden. Daar geldt vanaf 2024 dus een verlaging van 10% ten opzichte van de tabel 1 bijlage A van de Urm. Deze verlaging gaat gelden voor teelten op topografische percelen in grondwaterbeschermingsgebieden die voor de helft of meer liggen in een NV-gebied dat is aangewezen vanuit grondwater.

De invulling van de aanvullende vrijwillige gebiedsgerichte maatregelen wordt nadrukkelijk in samenwerking met de betreffende provincies opgepakt.

Derogatievrije zones rondom Natura 2000-gebieden

Sinds 1 januari 2023 is het op percelen in Natura 2000-gebieden niet langer mogelijk een hogere gebruiksnorm dierlijke mest op grond van een derogatievergunning te verkrijgen. In de derogatiebeschikking is opgenomen dat met ingang van 1 januari 2024 ook geen derogatievergunning meer mag worden verstrekt voor percelen die binnen een bufferzone liggen rondom de grens van een Natura 2000-gebied waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie (KDW) wordt overschreden.

Op basis van een advies van Wageningen Environmental Research is bepaald dat op een afstand van 250 meter van de grens van een Natura 2000-gebied waar de KDW wordt overschreden, vanaf 2024 geen derogatie meer mogelijk is. In bijgevoegde tabel zijn de Natura 2000-gebieden waar de KDW wordt overschreden aangegeven. Binnen de afstand van 250 meter is vastgesteld dat een verminderde uitstoot van stikstof door veldemissies effect heeft op de depositie in het naburige Natura 2000-gebied. Dit draagt bij aan de opgave die er ligt om de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden te verminderen.

Dit betekent dat op topografische percelen die voor de helft of meer in die derogatievrije zone liggen, in 2024 en 2025 niet meer dierlijke mest mag worden opgebracht dan 170 kg N/ha.

Totaal lijst Natura 2000-gebieden waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie wordt overschreden

Aamsveen

Achter de Voort, Agelerbroek en Voltherbroek

Alde Feanen

Bakkeveense Duinen

Bargerveen

Bekendelle

Bemelerberg en Schiepersberg

Bergvennen & Brecklenkampse Veld

Biesbosch

Binnenveld

Boetelerveld

Borkeld

Boschhuizerbergen

Botshol

Brabantse Wal

Totaal lijst Natura 2000-gebieden waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie wordt overschreden

Brunssummerheide

Bunder- en Elslooërbos

Buurserzand-Haaksbergerveen

Canisvliet

Coepelduynen

De Bruuk

De Wieden

Deurnsche Peel & Mariapeel

Dinkelland

Drentsche Aa-gebied

Drents-Friese Wold & Leggelderveld

Drouwenezand

Duinen Ameland

Duinen Den Helder-Callantsoog

Duinen en Lage Land Texel

Duinen Goeree & Kwade Hoek

Duinen Schiermonnikoog

Duinen Terschelling

Duinen Vlieland

Dwingelderveld

Eilandspolder

Elperstroomgebied

Engbertsdijksvenen

Fochteloërveen

Geleenbeekdal

Geuldal

Grevelingen

Groote Gat

Groote Peel

Holtingerveld

Ilperveld, Varkensland, Oostzanerveld & Twiske

Kampina & Oisterwijkse Vennen

Kempenland-West

Kennemerland-Zuid

Totaal lijst Natura 2000-gebieden waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie wordt overschreden

Kolland & Overlangbroek

Kop van Schouwen

Korenburgerveen

Krammer-Volkerak

Kunderberg

Landgoederen Brummen

Landgoederen Oldenzaal

Langstraat

Leenderbos, Grootte Heide & De Plateaux

Lemselermaten

Leudal

Lieftinghsbroek

Lingegebied & Diefdijk-Zuid

Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem

Lonnekermeer

Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen

Maasduinen

Manteling van Walcheren

Mantingerbos

Mantingerzand

Meijendel & Berkheide

Meinweg

Naardermeer

Nieuwkoopse Plassen & De Haeck

Noorbeemden & Hoogbos

Noordhollands Duinreservaat

Norgerholt

Oeffelter Meent

Olde Maten & Veerslootslanden

Oostelijke Vechtplassen

Oosterschelde

Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving

Polder Westzaan

Regte Heide & Riels Laag

Rijntakken

Totaal lijst Natura 2000-gebieden waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie wordt overschreden

Roerdal

Rottige Meenthe & Brandemeer

Sallandse Heuvelrug

Sarsven en De Banen

Savelsbos

Schoorlse Duinen

Sint Jansberg

Sint Pietersberg & Jekerdal

Solleveld & Kapittelduinen

Springendal & Dal van de Mosbeek

Stelkampsveld

Strabrechtse Heide & Beuven

Swalmdal

Uiterwaarden Lek

Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht

Ulvenhoutse Bos

Van Oordt's Mersken

Vecht- en Beneden-Reggegebied

Veluwe

Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek

Vogelkreek

Voornes Duin

Waddenzee

Weerribben

Weerter- en Budelerbergen & Ringselven

Westduinpark & Wapendal

Westerschelde & Saeftinghe

Wierdense Veld

Wijnjeterper Schar

Willinks Weust

Witte Veen

Witterveld

Wooldse Veen

Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder

Totaal lijst Natura 2000-gebieden waar de kritische stikstofbelasting voor stikstofdepositie wordt overschreden

Yerseke en Kapelse Moer

Zeldersche Driessen

Zouweboezem

Zwanenwater & Pettemerduinen

Zwin & Kievittepolder

Bijlage 12: Overwegingen⁵⁹ in verband met grootschalig herstel beekdalen op zandgronden in relatie tot het realiseren van de doelen voor de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn

Kaderrichtlijn Water en NPLG

Uit de ex-ante analyse⁶⁰ van de ontwerp KRW-stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027 en de milieueffectrapportage⁶¹ van het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn bleek eind 2021 dat er nog aanzienlijke opgaven zijn om de KRW-doelen tijdig te realiseren.

Voor de opgaven van de rioolwaterzuiveringsinstallaties en de belasting via buitenlandse beken zijn aanvullende afspraken gemaakt in de definitieve stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027⁶², die 18 maart 2022 zijn vastgesteld. Een grote opgave ligt bij het terugdringen van verontreiniging uit de landbouw. Met het Addendum⁶³ bij het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn is daarom begin 2022 vastgesteld dat grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden een grote mogelijkheid biedt om de noodzakelijke verbetering van de waterkwaliteit te realiseren. En zo de doelen voor de KRW en het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn water voor nutriënten op zandgronden te behalen. De aanpak van beekdalen geeft kansen voor meekoppelen met andere wateropgaven, aanleg van nieuwe natuur, reductie stikstofemissie, etc.

In de stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027⁴⁰ staan de waterkwaliteitsdoelen, de opgaven én de maatregelen van alle waterbeheerders voor de komende 6 jaar. Het is ook niet nodig om oktober 2022 nieuwe regionale doelen voor waterkwaliteit te zoeken. In de Startnotitie NPLG⁶⁴ van juni 2022 is benadrukt dat voor waterkwaliteit de uitvoering van de maatregelen uit deze plannen voorop staat. Aanvullend wordt ingezet op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden, waarvoor aanvullende middelen beschikbaar zijn via het Transitiefonds⁶⁵.

Daarnaast zijn er nog andere kansen voor de KRW-doelen in het gehele watersysteem bij de uitvoering van maatregelen die vallen onder de scope van het Transitiefonds. Bij de extensivering van de agrarische sector voor de aanpak van de stikstofemissie is synergie mogelijk om ook de uit- en afspoeling van nutriënten naar het water te verminderen. Bij technische maatregelen, aanpassing landgebruik en verplaatsing van bedrijven geldt dat er geen achteruitgang van de waterkwaliteit mag optreden en dat doelen overal behaald moeten worden. Hierbij is het van belang dat de juiste keuzes voor landgebruik gemaakt worden: geen uitspoelingsgevoelige teelten op uitspoelingsgevoelige gronden. De provincie en andere betrokken bestuursorganen hebben een aantal instrumenten⁶⁶ om te sturen op die juiste landkeuze of zelf regels vast te stellen voor die landkeuze. Maatregelen voor versterking van de natuur, zoals tegengaan van verdroging en het vergroten van het natuur areaal, dragen ook bij aan de KRW-doelen. Maatregelen voor klimaat – zoals CO₂-reductie

⁵⁹ Deze overwegingen kunnen worden beschouwd als een uitwerking van Water en Bodem Sturend voor de hogere zandgronden. Water en Bodem Sturend voor de hogere zandgronden is meer dan alleen het herstel van de beekdalen. De aanpak van beekdalen is al meer concreet, er zijn middelen beschikbaar en kan per direct worden opgepakt door regionale partijen.

⁶⁰ Zie: [Ex-ante-analyse](#)

⁶¹ Zie: [Milieueffectenrapportage](#)

⁶² Zie: [Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027](#)

⁶³ Zie: [Addendum bij het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn](#)

⁶⁴ Zie: [Startnotitie NPLG](#)

⁶⁵ Zie: [Transitiefonds](#)

⁶⁶ Zie hiervoor de Factsheet Regulering Grondgebruik. Deze Factsheet beschrijft de juridische instrumenten die overheden onder de Omgevingswet tot hun beschikking hebben om grondgebruik aan te passen, zodat de waterkwaliteit verbeterd kan worden.

door peilverhoging in veengebieden – moeten geoptimaliseerd worden, zodat ook de waterkwaliteit profiteert.

Het kabinet heeft besloten om de opgaven voor waterkwaliteit als integraal onontkoombaar doel mee te nemen bij het NPLG en de transitie van het landelijk gebied. Hierboven is aangegeven wat is belegd in de stroomgebiedbeheerplannen en waarvoor aanvullende middelen beschikbaar zijn vanuit het fonds. Op de hoge zandgronden zal inzet op grootschalig herstel van beekdalen een grote bijdrage kunnen leveren aan het behalen van de doelen. In andere delen van Nederland moeten andere maatregelen geformuleerd worden in de gebiedsprocessen van het NPLG. Dit totaal aan plannen wordt meegenomen in de evaluatie KRW en het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn, waarvan de resultaten in 2024 opgeleverd worden.

Welke beken komen in aanmerking voor grootschalig herstel?

Aanvullend op de aanpak uit de stroomgebiedbeheerplannen wordt ingezet op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden. Omdat de doelen voor de KRW bekend zijn kan meteen gestart worden. In het Addendum bij het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn is sprake van “beekdalen in de zandgebieden van Centraal-Nederland, Oost-Nederland en Zuid-Nederland.” In het NPLG worden ook beekdalen op zandgronden in Noord-Nederland meegenomen. De KRW gaat over alle wateren, maar het gaat hierbij om alle beken op zandgronden met een resterende landbouwopgave voor nutriënten, die vallen onder de aangewezen KRW-waterlichamen en andere ecologisch waardevolle beken. Deze beken, zoals ook weergegeven in het WUR-rapport Kansen stikstofaanpak voor KRW vormen het vertrekpunt. Zo nodig kan het zoekgebied worden vergroot naar toeleverende wateren – de haarvaten – als daarmee doelbereik in de waterlichamen kan worden gerealiseerd. In gebieden, zoals delen van de Regge, zijn de benodigde grootschalige maatregelen al getroffen om op termijn te komen tot doelbereik. Wanneer kan worden vastgesteld dat KRW-doelen binnen bereik zijn, kunnen aanvullende maatregelen voor de waterkwaliteit achterwege blijven.

Waarom zones van 100-250 meter?

Veel beken op zandgronden hebben te hoge gehalten aan nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en andere stoffen. Daarmee worden de doelen voor de biologische parameters, de planten en vissen, niet gehaald. Een belangrijk deel van de belasting is afkomstig van de landbouw, maar ook rioolwaterzuiveringen en bovenstroomse, buitenlandse belasting kunnen hieraan bijdragen. De bijdrage van verschillende bronnen verschilt per beek en is bekend bij waterbeheerders.

Vermindering van de landbouwbelasting via directe emissie naar de beek bij toediening van mest en gewasbeschermingsmiddelen en oppervlakkige afstroming kunnen worden beperkt met een bufferzone van enkele meters. Maar de belangrijkste stroom van stoffen is vaak de ondiepe uitspoeling of oppervlakkige kwel van de hoger gelegen agrarische (en andere) percelen. WUR heeft in 2021 uitgerekend dat door bufferzones met een breedte van 100 - 250 meter aan beide zijden van de beek voldoende reductie van de belasting van de beek is te behalen. Met gerichte maatregelen in deze zone kunnen de KRW-doelen voor deze beken worden bereikt.

Uitwerking per beekdal

Per beekdal moeten decentrale overheden een uitwerking maken. De precieze breedte en het landgebruik, natuurinclusief graslandbeheer met uitmijnregime of natuurgrond, moeten onderwerp zijn bij de regionale uitwerking. Maatgevend is de bijdrage aan het doelbereik KRW voor de landbouwemissies, naast andere opgaven. Aanbevolen wordt om hier zo snel mogelijk mee te starten, zodat uitvoering voor 2027 kan worden afgerond.

WUR schat in dat de breedte in het zuiden dichterbij 250 meter zal liggen en elders dichterbij 100 meter. Dat is mede afhankelijk van het grondgebruik. Zoals benadrukt in het beleidsprogramma⁶⁷ van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat van mei 2022 moet grondgebruik in deze zone bij ruimtelijke keuzes gericht zijn op de functie en doelen van de beek – water en bodem sturend. Om dit te realiseren heeft de provincie verschillende instrumenten⁶⁸ tot haar beschikking. In het Addendum⁴¹ bij het 7e actieprogramma Nitraatrichtlijn wordt op basis van het WUR-rapport onderscheid gemaakt tussen natuurinclusief grasland met uitmijnregime en natuurgrond. Ook bij de laatste variant wordt aanbevolen om materiaal af te voeren om de grond minder voedselrijk te maken. Vooral bij de inrichting als natuurzone zijn er synergiekansen, zoals aanleg nieuwe natuur, de Bossenstrategie, groenblauwe-dooradering, waterberging voor het vergroten van de waterbeschikbaarheid en het voorkomen van wateroverlast, en zal er ook een grotere bijdrage worden geleverd aan vermindering van stikstofdepositie. In beide gevallen ligt het voor de hand geen gewasbeschermingsmiddelen toe te passen, zodat dit doel voor de waterkwaliteit ook wordt gediend. WUR is in het kader van het NPLG gevraagd advies uit te brengen over maatregelen die het meeste effect sorteren voor zowel water, natuur als klimaat. Hierbij worden ook enkele varianten voor beekdalherstel meegenomen. Deze uitkomsten kunnen behulpzaam zijn voor het gebiedsprogramma. Maar nadere onderbouwing van de breedte en het landgebruik vraagt om regionale uitwerking, waarbij decentrale overheden desgewenst een kennisinstelling of een adviesbureau kunnen inschakelen voor een specifieke gebiedsuitwerking.

Welke middelen?

Zoals vermeld in de Startnotitie NPLG⁶⁹ zijn de additionele KRW-middelen bestemd voor dit grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden. In het coalitieakkoord is daarvoor tot 2035 811 mln. euro gereserveerd. Die middelen komen in het Transitiefonds. Dit is ook zo omschreven in de Memorie van Toelichting bij de Tijdelijke wet Transitiefonds⁴³ landelijk gebied en natuur.

Doordat de uitwerking per beekdal – gericht op grootschalig herstel – worden opgenomen in de gebiedsprogramma's, kan een beroep gedaan worden op deze middelen. Daarbij is samenhang weer belangrijk, omdat beken niet ophouden bij provinciegrenzen. Het fonds wordt flexibel ingericht, zodat ook directe uitkering naar waterschappen en gemeenten mogelijk is.

In april 2022 zijn regionale partijen gevraagd concrete projecten en voorstellen aan te leveren om – vooruitlopend op de gebiedsprogramma's – al stappen te zetten. De minister voor Natuur en Stikstof heeft de Kamer juli 2022 per brief⁷⁰ geïnformeerd dat er voor 504 mln. euro aan projecten binnen de scope van het Transitiefonds kunnen worden gestart in 2022 en 2023, voor de realisatie van de landelijke opgaven voor natuur, water en klimaat. Het betreft bijvoorbeeld voorstellen voor grondaankoop en afwaardering.

Het is bekend dat beoogde projecten nu soms worden opgehouden doordat er geen grond beschikbaar is en gronddynamiek ontbreekt omdat bijvoorbeeld grondbezitters niet mee willen of kunnen werken. In eerste instantie wordt ervan uitgegaan dat de vrijwillige

⁶⁷ Zie: [Beleidsprogramma Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat mei 2022](#)

⁶⁸ Zie hiervoor de Factsheet Regulering Grondgebruik. Deze Factsheet beschrijft de juridische instrumenten die overheden onder de Omgevingswet tot hun beschikking hebben om grondgebruik aan te passen, zodat de waterkwaliteit verbeterd kan worden.

⁶⁹ Zie: [Startnotitie NPLG](#)

⁷⁰ Zie: [Kamerbrief over stand van zaken terugdringing stikstofuitstoot en samenwerking medeoverheden 2022-2023](#)

regelingen daarbij kunnen helpen. Daarnaast kunnen grondinstrumenten⁷¹ ingezet worden. Provincies worden hierbij ondersteund door de Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied (RTLG). De RTLG biedt ondersteuning vanuit het Rijk bij gebiedsprocessen en organiseert onder andere de feedback- en leerloop tussen Rijk (beleidsvorming) en de provincies (implementatie). Zo is de RTLG bijvoorbeeld opdrachtgever van een nationale grondbank die provincies kan ondersteunen bij aankopen, verkopen en ruilprocessen.

In de hoofdlijnenbrief⁷² van de minister voor Natuur en Stikstof van het voorjaar 2022 is benadrukt dat vrijwilligheid uitgangspunt is. Maar daarbij horen ook escalatiemechanismen wanneer blijkt dat de doelstellingen niet tijdig worden behaald. Meer verplichtende maatregelen zoals onteigening – instrumenten die al beschikbaar zijn – komen dan op tafel, conform de geldende procedures.

Bij de uitwerking van het grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden kan ook worden aangesloten bij andere trajecten. Denk aan de aanpak van de zoetwatervoorziening via het Deltaprogramma zoetwater en wateroverlast in vervolg op de situatie die zich in 2021 in Limburg heeft voorgedaan.

⁷¹ Zie voor meer informatie over het grondinstrumentarium en de instrumentenkoffer hoofdstuk 5.2 van het Ontwerp-NPLG

⁷² Zie: Kamerbrief met hoofdlijnen gecombineerde aanpak natuur, water en klimaat in landelijk gebied en van bredere stikstofbeleid

Bijlage 13: Onderbouwing maatregelen en effecten

In paragraaf 4.2 wordt de verwachte onderbouwing van maatregelpakketten in het gebiedsprogramma beschreven. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen een kwalitatieve en een kwantitatieve onderbouwing. De navolgende tabel bevat tools en kennisrapporten die provincies kunnen gebruiken bij de onderbouwing. Het opnemen van een rapport in deze tabel zegt niets over hoe het Rijk de kwaliteit van het rapport, de daarin benoemde maatregelpakketten of de conclusies weegt. Het overzicht is een hulpmiddel waar provincies hun voordeel mee kunnen doen bij het opstellen van de gebiedsprogramma's.

Het Rijk werkt verder met provincies en het IPO - in het traject Samen Ramen - aan een uniform ramingsystematiek om de wijze van onderbouwing en financiële ramingen verder uit te werken zodat niet iedere provincie dit zelf hoeft uit te zoeken en de onderbouwingen ook landelijk vergelijkbaar en optelbaar zijn. Hierbij wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande praktijken en systemen.

Provincies wordt gevraagd in gebiedsprogramma's (conform paragraaf 4.2) doelbereik te onderbouwen op basis van de beschikbare informatie. Voor deze onderbouwing kunnen de provincies gebruik maken van onderstaande rapporten, maar dat is niet verplicht voor deze versie van de gebiedsprogramma's. Een wetenschappelijk gedegen onderbouwing van globale keuzes en maatregelen zoals beschreven in paragraaf 4.2 is wel verplicht. Als onderdeel van de Voorverkenning NPLG en de uitwerking van de onderbouwing van maatregelpakketten werkt het Rijk samen met kennisinstellingen en provincies verder aan de monitorings- en evaluatiesystematiek van het NPLG, het onderbouwen van maatregelen, het aanleveren van uniforme informatie en het bepalen van doelbereik.

Doel en/of maatregel	Onderbouwing	Handvatten ter onderbouwing
Samenhang	Maatregelpakketten in de landbouwsector	WUR-rapport Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het NPLG
	Water- en bodem sturend	Feitelijke kenmerken water- en bodemsysteem
		Landschapsecologische systeemanalyse in combinatie met een watersysteemanalyse
	Maatregelen en probleemanalyse Veenweidegebieden	Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweiden en het Nationaal Veen Innovatiecentrum (VIP-NL)
Natuurdoelen	Probleemanalyse en maatregelpakketten	Meest actuele versie natuurdoelanalyses, met toetsing Ecologische Autoriteit
	Effecten van maatregelen op stikstof- depositie Natura 2000-gebieden	PBL-rapport "Analyse Stikstof Bronmaatregelen; Analyse op verzoek van het kabinet van zestien maatregelen om de uitstoot van stikstofoxiden en ammoniak in Nederland te beperken"

Berekenen stikstofreductiedoelstellingen	Zie ook Bijlage 5. Regiodoelentool RIVM, AERIUS + DASH data, GIS-kaarten
VHR-doelbereik	Landschapsecologische systeemanalyse in combinatie met een watersysteemanalyse
Bossenstrategie	“Bos voor de toekomst Uitwerking ambities en doelen landelijke Bossenstrategie en beleidsagenda 2030.”

Doel en/of maatregel	Onderbouwing	Handvatten ter onderbouwing
Waterdoelen	Hydrologische condities Natura 2000-gebieden en maatregelen	Meest actuele versie natuurdoelanalyses, met toetsing Ecologische Autoriteit
	Beekdalen, probleemanalyse en breedte bufferstroken	WUR-rapport “Kansen van de stikstofaanpak voor het doelbereik van de KRW voor nutriënten”
	Emissies N en P naar oppervlaktewater, en effectiviteit maatregelen	Rapport “Effectiviteit nutriënten- maatregelen om uit- en afspoeling vanuit landbouwgronden te verminderen”
Klimaatdoelen	Methaan en Koolstofreductie Veehouderij	<u>WUR-rapport “Scenariostudie naar doelen en doelrealisatie in het kader van het NPLG”</u>
	Emissiereductie Landgebruik	“Raming van emissies van broeikasgassen en verwijderingen van CO ₂ door de LULUCF-sector 2021-2040”
	Klimaat en landgebruik	<u>Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en en Natuur</u> <u>CO₂-vastlegging in de bodem op minerale landbouwgronden (zand, klei en löss)</u>
Groenblauwe-dooradering	Inventarisatie (globale inschatting) van het huidige % GBDA in het landelijk gebied	<p>Kaartlaag WUR landelijk gebied: https://opengis.wur.nl/</p> <p>Rapport definitie landelijk gebied: https://edepot.wur.nl/567379</p> <p>Ook kan gebruik worden gemaakt van water(beheer)plannen, natuurbeheerplannen, of groen- en ecologische beheerplannen van provincies en waterschappen</p> <p><u>Aanvalsplan Landschap: groenblauwe-dooradering nader gedefinieerd</u></p>

Doel en/of maatregel	Onderbouwing	Handvatten ter onderbouwing
	Bijdrage van GBDA aan de natuur, water en klimaatdoelen in een gebied	<p>Zie rapporten die bij de andere doelen zijn aangeduid, zoals factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur</p> <p>Bijdrage: onder meer aanleg natuurvriendelijke oevers en beekherstel levert een bijdrage aan KRW, houtige elementen leveren een bijdrage aan CO₂ opslag, agrarisch natuurbeheer van sloten, waterkeringen, natte en droge ecologische verbindingen leveren een bijdrage aan natuurdoelen</p>
	Agro-economische analyse van SVC+	Verwachte oplevering methodiek in mei 2023

Bijlage 14: Meekoppelen van andere opgaven

Aanleiding

Het NPLG kent 3 kerndoelen: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. Provincies kunnen bij voldoende doelbereik op deze kerndoelen bijdragen voor hun gebiedsprogramma's krijgen uit het Transitiefonds krijgen. Daarnaast is er bij het schrijven van de gebiedsprogramma's kans om andere aanvullende doelen of opgaven mee te laten liften. Bijvoorbeeld eigen regionale doelen, maar ook andere doelen vanuit het Rijk.

In deze bijlage staat een voorlopig overzicht van mogelijke meekoppelopgaven. Op dit moment wordt er door Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied (RTLG) gewerkt aan een overzicht van financieringsbronnen voor deze opgaven vanuit het Rijk. Dit overzicht zal zo snel mogelijk met de provincies worden gedeeld.

Meekoppelende doelen:

- Aanvalsplan Grutto
- Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)
- Brandveiligheid stallen
- Duurzaam bodembeheer
- Geurhinder en fijnstof (zie meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's)
- Actieplan Biologische landbouw
- Omschakelen naar andere productie of extensiveren
- Mobiliteit en bereikbaarheid
- Groen om de stad
- Kaderstelling Dierwaardige veehouderij
- Klimaatadaptatie

Meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's:

- Verminderen risico's voor de gezondheid van omwonenden
- Verminderen van risico's op uitbraken met en de verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers
- Geurhinder en fijnstof

Nadere toelichting

Meekoppelende doelen:

- **Aanvalsplan Grutto**

Realisatie van 38 kerngebieden van minimaal 1.000 hectare.

- **Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)**

In dit kader zijn op een aantal plekken binnendijkse inrichtingsmaatregelen voorzien die noodzakelijk zijn om de VHR-doelen van de Natura 2000-gebieden in de grote wateren te kunnen realiseren. Dit gaat om enkele tienduizenden hectares, voornamelijk in zones langs de rivieren, langs de randen van de Waddenzee/Eems-Dollard, rondom de wateren van het IJsselmeergebied en langs enkele bekkens in de Zeeuwse Delta. Rijk en regio werken momenteel samen aan de planvoorbereiding en aanleg van de 2e en 3e tranche inrichtingsprojecten en pre-verkenningen waarbij ook binnendijkse inrichtingen en samenhang met andere gebiedsopgaven worden meegenomen. Diverse projecten van de 2e tranche PAGW gaan de komende jaren van planvoorbereiding (MIRT-Verkenning, MIRT-planuitwerking) naar de aanlegfase (MIRT-projectbesluiten). Deze projecten worden ultimo 2032 opgeleverd. Voor inrichtingsprojecten 3e tranche PAGW zijn in 2023 door Rijk en regio plannen van aanpak ontwikkeld. Die vormen de basis voor vanaf 2024 op te

starten planvoorbereidingen. De projecten 3e tranche worden ultimo 2033 opgeleverd. In de 2e en 3e PAGW-tranches worden ook circa tien pre-verkenningen uitgevoerd (landschapsecologische systeemanalyses naar zinvolle systeemmaatregelen en mogelijke koppelingen met lopende gebiedsprocessen). De pre-verkenning IJssel-Vecht-Delta is afgerond en de pre-verkenningen voor de Gelderse Poort en Rijn-Maas-monding worden in 2024 afgerond. De regio co-financiert de PAGW-projecten en -pre-verkenningen op basis van specifieke verantwoordelijkheden en profijt.

- **Actieprogramma beschikbaarheid drinkwaterbronnen 2023-2030**

De vraag naar drinkwater in Nederland groeit naar verwachting met 102 miljoen m³ in 2030. Nu al moeten drinkwaterbedrijven sommige aansluitingen weigeren. Dit heeft invloed op zowel de woningbouw als de economie. In het Actieprogramma beschikbaarheid drinkwaterbronnen 2023-2030 wordt gewerkt aan het realiseren van voldoende drinkwaterbronnen. Omdat zowel grond- als oppervlaktewaterbronnen ook een invloed op het ruimtelijk gebruik van de omgeving, en de bijbehorende risicoanalyses en risicobeheersmaatregelen ook een ruimtelijke component kunnen hebben, kan in de gebiedsprogramma's ook rekening gehouden worden met de ontwikkelingen die de drinkwatervraag met zich meebrengt.

- **Brandveiligheid stallen**

Van belang om brandveiligheid mee te wegen en stalbranden te voorkomen. Bij nieuwbouw van een stal of het inzetten van bijvoorbeeld technologische innovaties moet brandveiligheid meegenomen worden.

- **Duurzaam bodembeheer**

Bodems hebben een belangrijke rol in het NPLG, zowel door water- en bodemsturend centraal te stellen en door de klimaatopgave in landgebruik. Bodems zijn daarmee belangrijk voor de NPLG-doelen en voor de landbouw. Het Rijk werkt via verschillende programma's aan duurzaam bodembeheer. Het Nationaal Programma Landbouwbodems heeft als doel om alle landbouwbodems in 2030 duurzaam te beheren. Duurzaam beheren van landbouwbodems is een breed begrip maar gaat over een goede landbouwpraktijk in combinatie met het nemen van verschillende maatregelen die een positief effect hebben op de productie, water-regulatie, bodembiodiversiteit, koolstofvastlegging en nutriënten kringlopen (bodemecosysteemdiensten).

- **Actieplan Biologische landbouw**

Bevorderen van biologische productie en consumptie⁷³. De extensieve en grondgebonden werkwijze van biologische landbouw zorgt voor een vermindering van stikstofuitstoot, draagt bij aan verbetering van de biodiversiteit, legt een minder grote druk op de bodem en verbetert de waterkwaliteit door geen gebruik te maken van chemisch-synthetische gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest én draagt zo bij aan de NPLG-doelen. Biologische landbouw heeft een bewezen verdienmodel voor primaire producenten. Nederland heeft de ambitie om in 2030 15% van het landbouwooppervlak voor biologische landbouw te gebruiken. Er liggen kansen om deze ambitie mee te laten lopen met de provinciale gebiedsprogramma's. Daarnaast bestaat hier samenhang met het voornemen van het kabinet om koplopers, zoals biologische en natuurinclusieve boeren, waar mogelijk te ontzien van reductieopgaves. Het is van belang om hier in de gebiedsprogramma's rekening mee te houden, conform de motie van het lid Tjeerd de Groot⁷⁴ (zie ook 5.3 Koplopers in de kringlooplandbouw).

⁷³ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/12/19/Inv-actieplan-biologische-landbouw>

⁷⁴ Zie: [Motie van het lid Tjeerd de Groot c.s. over koplopers in kringlooplandbouw ondersteunen om hun bedrijf zo veel mogelijk voort te zetten binnen de gebiedsgerichte aanpak](#)

- **Omschakelen naar andere productie of extensiveren (bijvoorbeeld door middel van biograndstoffen en eiwitgewassen)**

De teelt van eiwitgewassen draagt bij aan de verbetering van bodem- en waterkwaliteit, duurzaam bodembeheer, stikstofbinding en zo ook aan vermindering van het gebruik van (kunst)mest. Gewassen die geteeld worden voor biograndstoffen kunnen bijdragen aan extensivering van een bouwplan. Veel van deze gewassen zijn namelijk rustgewassen, die – mits op de juiste bodem geteeld – minder emissie- en uitspoelingsgevoelig zijn. Daarmee dragen zij direct bij aan de doelen op het gebied van stikstof en water, want: minder bemesting, minder gewasbeschermingsmiddelen en verbetering van de bodemkwaliteit.

- **Mobiliteit en bereikbaarheid**

Nederland bereikbaar, leefbaar en veilig houden met een sterke en duurzame infrastructuur, boven en onder de grond. Voor een netwerk van wegen, spoorwegen, fietspaden, vaarwegen en buizen, van dijken, havens en luchthavens. Voor mobiliteit die kwalitatief goed, betaalbaar en toegankelijk is. Voor een gezonde leefomgeving met schone lucht, schone bodem, schone rivieren en een schone zee.

- **Groen om de stad**

In en om de stad is het van belang om basiskwaliteit natuur te realiseren. Als de basiskwaliteit natuur op orde is buiten Natura 2000-gebieden levert dit ook een positief effect op voor VHR-soorten. Een goede basiskwaliteit natuur is een van de ambities van het Programma Natuur. In de toekomstige actualisaties van de gebiedsprogramma's is het wenselijk om basiskwaliteit natuur op te nemen. Omdat het concept basiskwaliteit natuur nog volop in ontwikkeling is, is een lerende aanpak noodzakelijk in de vorm van een iteratief proces. Het ministerie van LNV werkt in samenspraak met provincies, maatschappelijke en kennispartners in het aankomende jaar verder aan een concretisering van basiskwaliteit natuur voor de gebiedsaanpak, zodat dit als advies kan dienen voor de toekomstige actualisaties van de gebiedsprogramma's.

Daarnaast kan de natuur in en om de stad bijdragen aan klimaatadaptatie en gezondheid en welzijn van mensen: fysieke en mentale gezondheid, recreatiemogelijkheden, etc. Voor herstel van biodiversiteit in stedelijk gebied, wordt ook het gebied daar omheen betrokken. Daarvoor is groenblauwe-dooradering van belang, zodat een ecologische structuur tussen stad en land ontstaat. Een voorbeeld hiervan is de ontwikkeling van het Nationaal Park Van Gogh.

Zonder herstel van biodiversiteit komen ook allerlei maatschappelijke opgaven in de knel, zoals de energietransitie en woningbouwopgave. Vanuit de Kamer liggen diverse moties die betrekking hebben op het gebied om de stad: bijvoorbeeld ecologisch bermbeheer, opnemen van een norm voor groen rondom de steden, natuurinclusief bouwen (gebeurt ook om de stad).

- **Kaderstelling Dierwaardige veehouderij**

Dierwaardige veehouderij – met waarborgen voor dierenwelzijn en diergezondheid – is een integraal onderdeel van kringlooplandbouw. In een integrale benadering worden zowel de hoofddoelen van het NPLG als de hoofddoelen van kringlooplandbouw bevorderd, waaronder dierenwelzijn en diergezondheid. Dat betekent ook bij het verbouwen of verplaatsen van stallen inzetten op het gebruik van integraal duurzame systemen, die dus diergericht ontworpen zijn. De eisen van diergericht ontwerpen kunnen worden meegenomen in de planvorming.

- **Klimaatadaptatie land- en tuinbouw**

Het is cruciaal om de gevolgen van klimaatverandering voor de land- en tuinbouw een goede plek te geven in de provinciale gebiedsplannen, zodat (risico)analyses, toekomstbeelden, maatregelen en oplossingsrichtingen voor het landelijk gebied integraal gecombineerd kunnen worden om mal-adaptatie en desinvestering op de langere termijn te voorkomen.

Meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's:

- **Verminderen risico's voor de gezondheid van omwonenden**

De voorgestelde adviezen voor het meewegen van volksgezondheid in relatie tot het risico voor omwonenden zijn:

1. Plaatsing van geitenhouderijen binnen een straal van 500 meter van woonkernen en (zorg)instellingen of bijvoorbeeld scholen of kinderopvang zoveel mogelijk voorkomen. Er kan ook een ruimere afstandsnorm gehanteerd worden tot een maximum van 2 km, in lijn met bestaande afwegingskaders voor gezondheidsrisico's omwonenden bij ruimtelijke inrichting (zie hierna).
2. Zoveel mogelijk voorkomen dat andere intensieve veehouderijbedrijven worden geplaatst binnen een straal van 250 meter van woonkernen en specifiek (zorg) instellingen, of bijvoorbeeld scholen of kinderopvang.

Bij de keuze voor bedrijfsbeëindiging of vergunningverlening – nieuwvestiging, uitbreiding, verplaatsing of omschakeling – van bedrijven kunnen bovenstaande adviezen zoveel als mogelijk meegenomen worden bij bedrijven die zich in bovengenoemde zones rondom woonkernen, kwetsbare (zorg)instellingen of scholen bevinden.

Algemene toelichting

Het doel van het advies over deze afstandscriteria aan het lokaal bevoegd gezag is om de (aannemelijke) risico's te beperken/verminderen voor de volksgezondheid van omwonenden van veehouderijbedrijven in de nabije omgeving van woonkernen, (zorg) instellingen of scholen of kinderopvang. Het gaat dan bijvoorbeeld om (aannemelijke) risico's door fijnstof, geur, zoönosen, endotoxines en ammoniak en andere mogelijke negatieve effecten zoals bijvoorbeeld een toegenomen risico op resistente micro-organismen (bacteriën en schimmels) door uitspoel vanuit veehouderij(producten).

De genoemde afstandsadvisen sluiten aan bij bestaande richtlijnen en afwegingskaders, waarin vergelijkbare adviezen worden verstrekt aan provincies, gemeenten en omgevingsdiensten (Handreiking VGO⁷⁵, RIVM⁷⁶, GGD-richtlijn medische milieukunde veehouderij en gezondheid⁷⁷, Handreiking provincie Brabant⁷⁸). Het advies is om enerzijds een veilige en anderzijds een haalbare afstand te hanteren, bij keuzes voor bedrijfsbeëindiging of vergunningverlening (nieuwvestiging, uitbreiding, verplaatsing of omschakeling).

De GGD kan om maatwerkadvies worden gevraagd bij beslissingen rondom (her) plaatsen van veehouderijen of bij het bepalen van een afstandszone rondom gevoelige bestemmingen (dit zijn alle voorzieningen waar hooggevoelige mensen langdurig

⁷⁵ [Handreiking Veehouderij en gezondheid omwonenden - Kenniscentrum InfoMil](#)

⁷⁶ [GGD advisering over veehouderij en gezondheid | RIVM](#)

⁷⁷ [GGD-richtlijn medische milieukunde Veehouderij en gezondheid \(omgevingsweb.nl\)](#)

⁷⁸ [Handreiking-Veehouderij-en-Volksgezondheid.pdf \(ggdwb.nl\)](#)

verblijven).⁷⁹ Ook is meer informatie te vinden via het Kennisplatform Veehouderij en humane gezondheid.⁸⁰

In het algemeen geldt dat de volksgezondheidsrisico's uit voorzorg kunnen meewegen bij besluitvorming rond gebiedsinrichting, als er (redelijke/proportionele) oplossingen mogelijk zijn. Met de inwerkingtreding van de toekomstige Omgevingswet krijgen de decentrale overheden meer (juridische) handvatten om voorzorg met het oog op mogelijke risico's voor de volksgezondheid toe te passen, mits goed gemotiveerd. Ook daarbij kunnen bovengenoemde afstandsadviezen gehanteerd worden.

Toelichting advies 1

Het advies is om 500 meter afstand tussen geitenhouderijen en woonkernen en gevoelige bestemmingen te hanteren voor de overwegingen binnen het NPLG over bedrijfsbeëindiging of vergunningverlening. Rondom geitenhouderijen wordt tot op een afstand van 2 km een verhoogd risico op longontsteking gerapporteerd.

Hoe dichter iemand bij een geitenhouderij woont, hoe groter de kans is op het oplopen van een longontsteking. Dit is aangetoond in onderzoek bij omwonenden van geitenhouderijen in Nederland (Programma Veehouderij en Gezondheid Omwonenden)^{81, 82, 83}. De specifieke oorzaak voor de gevonden associatie blijft – op basis van de diverse onderzoeken – vooralsnog onduidelijk, maar de risico's zijn voldoende aannemelijk om handelen uit voorzorg te rechtvaardigen. In de richtlijnen en afwegingskaders voor gezondheidsrisico's omwonenden bij ruimtelijke inrichting wordt 2 km nu als afstandsadvies aangehouden ter overweging bij vergunningaanvragen voor nieuwvestiging en uitbreiding van geitenhouderijen. Het grootste deel van de bestaande geitenhouderijen in Nederland ligt echter binnen die straal van 2 km tot woonkernen (recente cijfers hierover ontbreken, maar een rapport uit 2016 maakt dit inzichtelijk).⁸⁴ Met het 500 meter advies kunnen bedrijven op kortere afstand geprioriteerd worden waar het gezondheidsrisico hoger is. Provincies kunnen hier zelf nadere invulling aan geven en afhankelijk van de situatie bedrijven tot 2 km meenemen in de afwegingen. Hiermee kan een keuze worden gemaakt tussen bedrijven bij nagenoeg gelijke resultaten op de hoofddoelen van het NPLG.

Toelichting advies 2

Voor andere veehouderijbedrijven is de afstand van 250 m hetzelfde als de afstand in de bestaande handreikingen^{85, 86, 87}. Rond veehouderijen in het algemeen zijn er gezondheidsrisico's bekend van blootstelling aan componenten in de lucht, zoals fijnstof, endotoxinen en micro-organismen. COPD-patiënten die in de buurt van (veel) veehouderijen wonen, ervaren meer klachten en alle omwonenden kunnen hierdoor ook last krijgen van een verminderde longfunctie.

Op locatie en afhankelijk van de situatie moet de toepassing van deze afstandscriteria worden afgewogen, net als bij het meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's.

⁷⁹ [Beleidsadvisering ruimtelijke planvorming | RIVM](#)

⁸⁰ [Home | Kennisplatform Veehouderij en humane gezondheid](#)

⁸¹ [Veehouderij en gezondheid omwonenden \(VGO\) | RIVM](#)

⁸² [VGO-onderzoeken Veehouderij en gezondheid omwonenden | Kennisplatform Veehouderij en humane gezondheid](#)

⁸³ [Gezondheidsraad: advies-Gezondheidsrisico's-rond-veehouderijen-vervolgadvies \(6\).pdf](#)

⁸⁴ [Alterra rapport 2016. Afstand tussen veehouderij en woningen: een onderzoek naar aantallen veehouderijen en woningen op minder dan 250 meter van elkaar — Research@WUR](#)

⁸⁵ [Handreiking Veehouderij en gezondheid omwonenden - Kenniscentrum InfoMil](#)

⁸⁶ [GGD advisering over veehouderij en gezondheid | RIVM](#)

⁸⁷ [GGD-richtlijn medische milieukunde Veehouderij en gezondheid \(omgevingsweb.nl\)](#)

- **Verminderen van risico's op uitbraken met, en de verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers**

Om het risico op uitbraken met, en de verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers te verminderen wordt decentrale overheden aangeraden deze afweging mee te nemen in de gebiedsprogramma's NPLG, zie 'Meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's. Met deze adviezen krijgen decentrale overheden handvatten voor hun besluitvormingsproces binnen het NPLG, zoals in situaties waarin keuzes gemaakt worden over bedrijfsbeëindiging of vergunningverlening bij nieuwvestiging, uitbreiding of omschakeling. De voorgestelde adviezen voor het meewegen van dier- en volksgezondheid op het terrein van (zoönotische) ziekteverwekkers zijn:

Wanneer een veehouderij wil uitbreiden (dieraantal), nieuwbouwen of verplaatsen:

- geen veehouderijen in of naar bedrijfs- en dierdichte gebieden te laten uitbreiden, nieuwbouwen of verplaatsen
- geen pluimveebedrijven laten uitbreiden, nieuwbouwen of verplaatsen als deze bedrijven (combinaties van) risicofactoren voor vogelgriep (HPAI) hebben of als deze situatie ontstaat (bedrijfstype en landschapsvariabelen spelen hierbij een rol)
- geen veehouderijen met de combinatie varken en pluimvee laten uitbreiden, nieuwbouwen of verplaatsen

Wanneer een veehouderij wil omschakelen van diersoort:

- geen veehouderijen om laten schakelen naar een dierhouderij waarvoor dat gebied al bedrijfs- en dierdicht is. Waarbij er ook aandacht moet zijn voor bedrijfs- en dierdichtheid van dieren die gevoelig zijn voor dezelfde ziekte
- geen veehouderijen om laten schakelen naar pluimveebedrijven als deze bedrijven (combinaties van) risicofactoren voor HPAI hebben of als deze situatie ontstaat (bedrijfstype en landschapsvariabelen spelen hierbij een rol)
- geen veehouderijen om laten schakelen naar de combinatie varken en pluimvee

Wanneer een veehouderij wil stoppen:

- veehouderijen in bedrijfs- en dierdichte gebieden laten stoppen
- pluimveebedrijven met (combinaties van) risicofactoren voor HPAI (bedrijfstype en landschapsvariabelen spelen hierbij een rol) laten stoppen
- veehouderijen met de combinatie varken en pluimvee laten stoppen

Toelichting dierziekten en zoönosen

De adviezen hebben als doel het verminderen van de risico's van dierziekten en zoönosen. Er bestaan verschillende risicofactoren die invloed hebben op het risico op uitbraken met en verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers. De mate van bedrijfs- en dierdichtheid is een risicofactor voor de verspreiding van de meeste zeer besmettelijke dierziekten en zoönosen. De definitie voor bedrijfs- en dierdichtheid wordt door experts op korte termijn opgesteld. Daarnaast zijn voor hoog pathogene vogelgriep aanvullende risicofactoren voor (combinaties van) bedrijfstypen en landschapsvariabelen bekend. Om dit goed te kunnen meewegen volgt op korte termijn een handzaam instrument. Ook bepaalde combinaties van dieren op een bedrijf kunnen een rol spelen.

Al deze risicofactoren hebben een aangrijppingspunt in de ruimtelijke ordening of bij vergunningverlening. Er zijn ook risicofactoren die toezien op de bedrijfsvoering, zoals de bioveiligheid.

Naast het NPLG en dierziekten en zoönosen zijn er op dit moment verschillende (autonome) ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op het verlagen van het risico op uitbraken met en verspreiding van (zoönotische) ziekteverwekkers, zoals landelijke opkoopregelingen en de ontwikkeling van het intensiveringsplan vogelgriep. Ook deze

ontwikkelingen kunnen invloed hebben op bijvoorbeeld de verlaging van de bedrijfs- en dierdichtheid, maar het is niet mogelijk om precies aan te geven waar en hoeveel.

De adviezen richten zich op de bevoegdheden van decentrale overheden binnen het NPLG en zijn niet opgesteld om ruimtelijke ordeningsmaatregelen te nemen binnen het omgevingsrecht. Bij de invulling van het meewegen van dier- en volksgezondheid in gebiedsprogramma's kunnen decentrale overheden experts of kennispartners - zoals GGD-en en Kennisplatform veehouderij en humane gezondheid - raadplegen.

Deze adviezen zijn gericht op de veehouderij, maar het risico op uitbraken met en verspreiding van dierziekten en zoönosen kan ook beïnvloed worden door keuzes die worden gemaakt bij de natuurontwikkeling. Decentrale overheden worden geadviseerd om voor dierziekten en zoönosen rekening te houden met de wederkerigheid tussen natuur en veehouderij, door ook bij natuurontwikkeling rekening te houden met nabijgelegen veehouderijen.

- **Geurhinder en fijnstof**

Bij de transitie van het landelijk gebied worden geurhinder en fijnstof dusdanig verminderd dat er geen (lokale) verslechtering in leefbaarheid (waaronder geurhinder) en luchtkwaliteit (waaronder fijnstof) meer plaatsvindt, er geen extreem- of zeer slechte milieugezondheidskwaliteit meer voorkomt en er geen overschrijdingen van de Europese grenswaarden voor fijnstof meer plaatsvinden. Zie ook paragraaf 4.2 voor een uitwerking van hoe provincies geurhinder en fijnstof meenemen in de gebiedsprogramma's.

Bijlage 15: Mogelijke functiecombinaties energie

In deze bijlage zijn in een matrix mogelijke functiecombinaties weergegeven in het landelijk gebied tussen enerzijds verschillende elementen uit het energiesysteem en anderzijds verschillende typen gebieden uit het NPLG. Het is verstandig dit soort functiecombinaties te bevorderen mits dit het bereiken van de NPLG-doelen niet in de weg staat en in overeenstemming is met de NOVI-principes. Naast de NPLG-doelen moet bij het zoeken naar functiecombinaties rekening gehouden worden met de NOVI-zonneladder – die inzet op het beperken van de benutting van (goede) landbouwgronden en natuur voor de opwekking van energie – en EU-regelgeving, zoals bij Natura 2000-gebieden. Het gaat hierbij nadrukkelijk om mogelijke functiecombinaties: de matrix vormt een voorlopige verkenning van de mogelijkheden op dit gebied.

Het Programma Energiehoofdstructuur (PEH) heeft als doel ruimtelijke ontwikkelrichtingen aan te wijzen voor een energie infrastructuur van nationaal belang voor het jaar 2050. Hierbij gaat het concreet over hoogspannings- infrastructuur, grootschalige conversie, buisleidingen en opslag op land. Deze ontwikkelrichtingen zullen geconcretiseerd worden in gebiedsgerichte processen als vervolg op het programma, onder regie van het Rijk en in samenwerking met decentrale overheden en andere (regionale) stakeholders. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de rijkscoördinatie-regeling (RCR). Het doel van de RCR is om te zorgen voor een zorgvuldige ruimtelijke inpassing van concrete voorliggende energie-infrastructuurprojecten van nationaal belang, waarbij het PEH het kader vormt.

In het PEH wordt een onderscheid gemaakt in drie type elementen:

1. lijnvormige bovengrondse elementen, zoals hoogspanningsverbindingen (HS-verbindingen – meestal verbindingen met een spanning van 220KV of hoger)
2. lijnvormige ondergrondse elementen zoals ondergrondse HS-verbindingen en buisleidingen voor waterstof of andere gevaarlijke stoffen
3. zogenaamde 'puntelementen' (elementen die gebonden zijn aan een specifieke plek) zoals, piekcentrales, ondergrondse opslag waterstof, aanlanding wind op zee (omvormers, conversie, aansluiting, transformatoren), en elektrolyzers (voor waterstofinfrastructuur). Ook groen gas productielocaties (niet expliciet genoemd in PEH) vallen hieronder.

Nederland telt een 30-tal zogenaamde 'RES-regio's'. Het Nationaal Programma Regionale Energiestrategie (NP RES) vormt het overkoepelende programma voor de RES-en. Iedere RES-regio neemt een deel van de nationale opgave voor hernieuwbare energie op land voor haar rekening. De RES-en worden op regionaal niveau (RES-niveau) vastgesteld. Veelal zijn dit samenwerkende gemeenten of een provincie.

Vanuit het NP RES zijn voor deze matrix vooral de elementen zon-PV en wind op land van belang.

NPLG	Elementen PEH		Elementen NP RES		
	Bovengrondse HS-verbindingen	Ondergrondse HS-verbindingen + buisleidingen	Puntelementen	Zon-PV	Wind*
Natura 2000- gebieden**	Nee	Ja, onder voorwaarden. Bijvoorbeeld waar het noodzakelijk is dat een HS-verbinding een Natura 2000-gebied kruist	Nee	Nee	Nee
Overgangsgebieden rondom Natura 2000	Ja, mits onder hoogspannings-tracé geen hoge beplanting	Ja	Nee	Ja, met zorg voor bodem en natuurinclusiviteit / positiviteit	Ja, in combinaties mogelijk
Overig NNN	Nee	Ja, onder voorwaarden. Bijvoorbeeld toegankelijkheid voor graafwerkzaamheden	Nee	Nee, tenzij met zorg voor bodem en natuurinclusiviteit / positiviteit	Wind boven bos
Groenblauwe-dooradering	Ja, mits onder hoogspannings-tracé geen hoge beplanting	Ja, onder voorwaarden. Bijvoorbeeld toegankelijkheid voor graafwerkzaamheden	Ja, let op landschappelijke inbedding	Ja, met zorg voor bodem en natuurinclusiviteit / positiviteit	Ja, in combinaties mogelijk
Landbouwgronden algemeen	Ja	Ja	Ja, maar bij voorkeur op industrieterreinen	Nee, tenzij met behoud landbouw- en natuurfuncties***	Ja
Veenweidegebieden	Ja, met een voorkeur voor een combinatie met vernatting veenweidegebied	Liever, vanwege niet zettings-gevoelige bodem	Ja, mits vernatting veenweide mogelijk blijft. Bijvoorbeeld HS-stations	Zon-PV in combinatie met waterberging en natuur***	Ja, in combinatie met natuur of landbouw
Verziltingsgevoelige gronden	Ja	Ja, let op corrosie buisleidingen	Ja	Ja, in combinatie met natuur***	Ja, in combinatie met natuur of landbouw
Waterberging	Ja	Nee, want buisleidingen moeten toegankelijk zijn	Nee	Ja, drijvende zon-PV*	Ja

* Houd rekening met mogelijke invloed op bereiken VHR-doelen (bijv. gevolgen voor trekvogels of watervogels)

** Zie EU-wetgeving

*** Houd rekening met NOVI-zonneladder.

Groen gas

Mestvergisting is een ander voorbeeld van een functiecombinatie met energie. Bij vergisting wordt organische stof omgezet in biogas dat wordt opgewerkt tot groen gas. Groen gas is een duurzaam gas dat essentieel is voor het behalen van de klimaatdoelen en op vele manieren kan worden ingezet. Daarnaast zorgt mestvergisting ook voor stikstof- en methaanreductie in stallen (in combinatie met dagontmesting en digestaatverwerking), extra inkomsten voor boeren en kunstmestvervanging (in afwachting van goedkeuring door de EU).

Mestvergisting kan zowel door individuele bedrijven gedaan worden (erfvergisters), in samenwerking met anderen (in coöperaties of biogashubs), met installaties die alleen mest vergisten (monomestvergisting) of in combinatie met andere biogene reststromen (co-vergisting). Het type mestvergister hangt onder meer af van de locatie en de beschikbare hoeveelheid mest in de omgeving. De insteek is dat alleen de mest vergist wordt die resteert in een veehouderij die de klimaat- en stikstofdoelen haalt. Zo wordt de lock-in van opgaven in het landelijk gebied zo veel mogelijk voorkomen. Mestvergisting wordt gestimuleerd via de SDE++ en de bijmengverplichting groen gas (vanaf 2025). Verder faciliteert het Rijk door een handreiking voor vergunningverleners en een expertisecentrum groen gas te ontwikkelen.

Bijlage 16: Overzicht van gebruikte afkortingen in document

AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
ANLb	Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer
Bkl	Besluit kwaliteit leefomgeving
BZK	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
CLM	Centrum Landbouw en Milieu
EA	Ecologische Autoriteit
GBDA	Groenblauwe-dooradering
GIS	Geografisch Informatiesysteem
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
GLMC	Goede Landbouw en Milieuconditie
GS	Gedeputeerde Staten
HPAI	Hoog-Pathogene Aviaire Influenza (vogelgriep)
HS	Hoogspannings(verbindingen)
IBP VP	Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland
IPO	Interprovinciaal Overleg
KDW	Kritische Depositiewaarde
KLE	Kleine Landschapselementen
KRW	Kaderrichtlijn Water
LNV	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MKBA	Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse
NF	Netwerkfaciliteit
NKR	Natuurlijk Kapitaalrekeningen
NNN	Natuurnetwerk Nederland
NOVEX	Nationale Omgevingsvisie Extra
NOVI	Nationale Omgevingsvisie
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
NP RES	Nationaal Programma Regionale Energiestrategie
PAGW	Programmatische Aanpak Grote Wateren
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
PEH	Programma EnergieHoofdstructuur
planMER	plan-MilieuEffectRapport
PPLG	Provinciaal Programma Landelijk Gebied
RCE	Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
RCR	Rijkscoördinatieregeling
RIE	Richtlijn Industriële Emissies
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RTLG	Regieorganisatie Transitie Landelijk Gebied
RVO	Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland
SVC	Standaard verdien capaciteit
TBO's	Terrein Beherende Organisaties
ToC	Theory of Change
UvW	Unie van Waterschappen
VHR	Vogel- en Habitatrichtlijn
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
WBz1	Waterbeheer 21e Eeuw
WEcR	Wageningen Economic Research
Wsn	Wet stikstofreductie en natuurverbetering
WUR	Wageningen University & Research
Zon PV	Zon fotovoltaïc

Deze handreiking voor de gebiedsprogramma's NPLG is een uitgave van:

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en
Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

februari 2024